

УДК 37.017
ББК 74.200
К17

Бібліотека журналу «Управління школою»

Калошин Володимир Федорович
К17 Співробітництво — головна стратегія виховання, або як зробити виховання ефективним / В. Ф. Калошин. — Х. : Вид. група «Основа», 2016. — 144 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 06 (161)).

ISBN 978-617-00-2684-2

Перед батьками та вчителями виникає безліч питань стосовно виховання дітей. Як жити щасливо зі своєю дитиною? Як її виховувати? Яку модель виховання доцільно вибрати? Чому дитина часто не бажає виховуватись? Що заважає нам щасливо жити зі своїми дітьми? Як навчити дитину жити? Як її навчити самостійно розв'язувати проблеми та долати труднощі? Що робити, якщо дитина вас не слухається?

Відповіді на ці й інші запитання ви знайдете в запропонованій книзі.

Для широкого загалу батьків і вчителів.

УДК 37.017
ББК 74.200

ISBN 978-617-00-2684-2

© Калошин В. Ф., 2016

© ТОВ «Видавничка група «Основа», 2016

Зміст

Передмова	4
Розділ 1. Що таке виховання?	7
Розділ 2. Що заважає вихованню дітей?	10
2.1. Хто ж наші діти?	10
2.2. Міфи про виховання	14
2.3. Перешкоди у вихованні.	28
Розділ 3. Співробітництво — основа виховання дітей	35
3.1. Сутність співробітництва	35
3.2. Співпрацюємо з дітьми	41
3.3. Мотивація дитини до співробітництва	49
Розділ 4. Як стати другом для своєї дитини?	55
4.1. Причини, через які потрібно стати другом дитини	55
4.2. Як стати справжнім другом?	57
4.3. Як позбавитись старих звичок?	64
4.4. Як навчитися передавати дітям свій оптимізм, повагу, любов?	65
4.5. Поради Януша Корчака.	70
Розділ 5. Важливі складові виховання дитини.	72
5.1. Любов до дитини	72
5.2. Віра в дитину	91
5.3. Мрія дитини	94
5.4. Батьківське програмування	98
Розділ 6. Як потрібно виховувати дітей?	101
Розділ 7. Взаємні прохання, побажання	126
7.1. Прохання, побажання батьків до дитини.	126
7.2. Прохання, побажання дитини до батьків.	128
Розділ 8. Практичні поради щодо співробітництва з дітьми	130
Міні-практикум для батьків	133

Передмова

Реформувати світ — означає
реформувати виховання.

Я. Корчак

Педагогіка — наука з виховання та навчання. Як бачимо, на першому місці перебуває виховання. Чому? Напевно, тому що для родини і суспільства першорядне значення має саме людина, її духовність, а вже потім її професійні якості.

З одного боку, виховувати просто: як виховували мене, так і я виховуватиму своїх дітей. Однак, з іншого боку, це дуже важка справа: виховуєш-виховуєш, а все марно.

Так уже склалося, що виховання дітей у родині йде «саме собою», але вважають, що дитина одержує виховання в родині. І у зв'язку з цим у подальших освітніх інститутах вважають, що той, хто навчається, уже вихований, тож акценти переносять на навчання.

Крім того, ми зазвичай багато говоримо про виховання, але дуже мало практично робимо для його здійснення (хоча виховання перебуває на першому місці у визначенні педагогіки).

З незапам'ятних часів виробництво знарядь, машин, техніки, з оперттям на нові досягнення науки, послідовно йде шляхом удосконалення (за рахунок успіхів у навчанні). У той же час у вихованні (виробництві) людей, у створенні їхніх характерів, свідомості, духовності завжди в минулому і тепер панує неймовірний хаос: між Давнім Єгиптом і сучасною Європою щодо цього особливої різниці немає, тоді як у виробництві техніки різниця разюча.

І це незаперечно свідчить про те, виховання відстає від навчання та науки на сторіччя.

«Виробництво» дурнів, негідників, моральних виродків і просто сірих безталанних людей ніколи не знімалося з людського виховного конвеєра.

В результаті процвітає аморальність як серед окремих груп людей, так і в суспільстві. Через неї людство опинилося на межі власної загибелі, накопичивши величезні запаси смертоносної зброї.

Через неї відбулася чорнобильська трагедія (моральне керівництво не допустило б створення й експлуатації реактора, який загрожує життю людей).

Через неї зараз відбуваються національні конфлікти і гинуть тисячі невинних людей.

Через неї здорова молода мати викидає на смітник живу дитину!

Через неї так складно живеться усім нам і особливо дітям.

Наразі як ніколи виховання є актуальним як для родини, так і для різних освітніх закладів. Із чого почати?

Якщо викладене вище правильне, то з нього випливає незаперечний висновок: серед усіх видів освіти найважливішою для нашого і майбутнього часу має бути (давно повинна, та, на жаль цього не сталося!) педагогічна. Саме вона зможе допомогти нам, дорослим, на шляху до щастя, радості та успіху наших дітей.

Тож яка вона, дитина? Вона активна, творча, оптимістична, вона перебуває в постійному пошуку пізнання себе і світу.

Вже перед вступом до школи дитина володіє певною кількістю відомостей про навколишній світ і, як правило, відчувається достатньо пристосованою до нього. В якому б середовищі не ріс малюк, він із оптимізмом дивиться у майбутнє і приходять до школи, як правило, сповнений бажання вчитися. Чому дошкільник відчуває смак успіху і сповнений оптимізму? Бо він самостійно, з опертям на власний розум, справляється з важливими для нього проблемними ситуаціями, бо життя його не позбавлене задоволень, які відповідають його вікові. Проте головне полягає в тому, що навіть попри невдачі, ніхто не вважав його невдахою; так чи інакше, суворо чи ласкаво — його вчили, як діяти. Свої розумові здібності він використовував за призначенням — він мислив. Безумовно, були сльози, роздратування, прикроці, але ніколи (майже ніколи) абсурдність поведінки не була способом його життя. Ранньому вікові характерна активна творча пізнавальна діяльність. Вона в цей період переважає над інстинктом самозбереження.

Що ж відбувається з маленькою людиною, коли вона вступає в освітні інститути? Минають рік, два й інтересу до навчання немає, очі вже не палають, рука вже не тягнеться вгору. Більшість школярів не бажають відвідувати школу. В чому ж річ? Відомо, що будь-який живий організм прагне самовдосконалення, саморозвитку.

Тож скільки і яких негативних впливів необхідно було зробити, щоб спинити розвиток живого організму, виховати та виробити в ньому цю безпорадність?

Згадаймо основну заповідь педагога: «Не нашкодь!». То, мабуть, шкодимо ми в розвитку дітей й досить сильно, якщо активність дитини перетворюється на пасивність, оптимізм — на песимізм, прагнення довести свої аргументи — на конформізм, творчість — на прагнення нічого не робити, якщо дитину, цей справжній атомний реактор, заглушають. Чому? Бо не змогли створити навколо дитини ментальне поле (умови), яке б сприяло розвитку дитини, оточувало б її атмосферою любові, справедливості, краси, поваги та радості.

Саме радість, на думку Л. М. Толстого, і визначає якість людського життя. Особливо вона необхідна дітям. Саме про це говорить В. Сухомлинський: «Дати дітям радість праці, радість успіху і збудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гордості — це перша заповідь вихователя».

Розділ 1

ЩО ТАКЕ ВИХОВАННЯ?

Виховання має пріоритет над навчанням. Воно створює виховану людину.

А. де Сент-Екзюпері

Виховання — найстаріша з людських справ, через те воно здається нескладною роботою: усі справляються, і ми справимось. Насправді воно оманливе і навіть підступне. Ще в стародавні часи його вважали найважчим із занять, мистецтвом серед мистецтв.

Справді, в жодній іншій людській діяльності підсумки так не відповідають витраченим зусиллям. Що ж містить у собі виховання?

За словником виховання — процес систематичного та цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою підготовки її до виробничої, суспільної та сімейної діяльності. Ще точніше це — передання від покоління до покоління стійких стереотипів свідомості, поведінки, що визначають життя людини.

Але у свідомості багатьох виховувати — означає прищеплювати культурні навички: не кричи, не сміти, не лайся, дякуй тощо.

Однак, як писав Л. М. Толстой: «Мета справжнього виховання не тільки в тому, щоб змусити людей робити добрі справи, але й знаходити в них радість; не лише бути чистими, але і любити чистоту; не лише бути справедливим, але і вимагати справедливості».

СУТЬ ВИХОВАННЯ: навчання миролюбства і совісності, навчання досягати мети без зазіхання на інтереси іншої людини.

Причому дитина змінюється не від маніпуляцій над нею, не від впливів, а тільки від власного духовного руху, що виникає в її відносинах з іншими людьми.

Виховання дітей (і не тільки дітей) — це зміцнення духу духом, іншого способу просто не існує.

А дух людини — це прагнення, творча воля до добра, правди і краси. У старовину говорили: «Май дух і вмій збудити його в дітях».

І тому... «дітей карають соромом, а не багатом».

Виховання набагато складніше, ніж проблема «слухатися — не слухатися».

Замість того щоб піклуватися про моральне виховання дитини, щоб впливати на бажання дитини ще до її народження, ми, не думаючи про джерела та причини, іноді воюємо з результатами глибокої духовної роботи і, звісно, програємо цю боротьбу. Ті недоліки, з якими ми боремось, ми самі ж впровадили в душу дитини.

Мистецтво виховання — одне із найдавніших і складних. Але починається воно з розумчє простого і безкорисливого почуття: прийняти і полюбити дитину, якою вона є. А якщо вона погана? Розбила, спізнилася, скривдила тощо. «Виховання — це насамперед пошук і вирощування всіх паростків гарного, що є в дитині. А в ній стільки гарного, що його не можуть помітити лише остаточно зіпсовані люди» (В. Сухомлинський).

Але зі зрощуванням у дитині хорошого дуже важливо навчити її брати на себе відповідальність за досягнення результатів своїх дій, незалежно від того, присутня при цьому впливова особа чи ні. Це допомагає дітям усвідомлювати правильність або неправильність власного вибору, адже вибір, зроблений дитиною, може принести їй як радість, так і нещастя. Якщо внутрішній контроль за своєю поведінкою є для дитини головним, це сприяє розвитку в неї почуття власної гідності та виробленню правильної самооцінки. Діти поводяться погано, коли вони відчують безсилля і невпевненість у собі, а також тоді, коли ми придушуємо їхню ініціативу або даємо відчуті їх «нікудишність». Немає сенсу карати дитину, яка й так уже відчуває невпевненість у своїх силах.

Набагато більшого можна досягти, якщо внести у виховний процес елемент радості та допомогти дітям розвивати в собі таке ставлення до всього, що відбувається. Саме воно надалі допоможе їм долати всі примхи долі, що чекають їх у дорослому житті. Починаючи цей важливий процес, пам'ятайте, що досягнення результатів у виховання вимагає від вас наполегливості, терпіння і, звісно ж, чимало часу.

Наприклад, ви хочете навчитися грати на піаніно. Всі ми знаємо, що для цього потрібна практика. Те саме і з принципами виховання. Їх теж необхідно відпрацьовувати. Спочатку у вас може нічого не вийти або вийти не так, як хотілося б. Більше терпіння і практики — й упевненість прийде до вас.

Але як би не розрізнялися наші «педагогічні гени», в одному ми схожі. Одну схему виховання усі тримають у розумі: я великий, дитина маленька. Я знаю як жити. Вона не знає. Я її веду. А вона чомусь не йде, пручається. Не розуміє, нерозумна, що я її веду для її ж користі. У прекрасній схемі «я веду – вона йде» є один слабкий елемент, а саме дитина. Вона заважає! І найпершою необхідністю для нас є... влада.

Так виховання перетворюється на процес підпорядкування дитини. Починається гірше, що може бути: боротьба за владу. У родині, де йде боротьба за владу, виховання бути не може, там тільки видимість його — і в цьому проста, справжня причина всіх невдач у вихованні.

ТОЖ НЕ ПІДПОРЯДКУВАННЯ, А СПІВРОБІТНИЦТВО має існувати у вихованні дитини!

Виховання — це співробітництво з дитиною. Педагогіка — наука про мистецтво співробітництва. Співпрацювати з людьми означає поважати їх, цінувати, уміти поступитися своїми бажаннями, потребувати їх і бути потрібним їм.

«Людина, яка дійсно поважає людську особистість, поважає її у своїй дитині, починаючи з тієї хвилини, коли дитина відчула своє «я» і відокремила себе від навколишнього світу» (Д. Писарєв).

Розділ 2

ЩО ЗАВАЖАЄ ВИХОВАННЮ ДІТЕЙ?

З усіх плодів найкращі приносить
гарне виховання.

Козьма Прутков

2.1. ХТО Ж НАШІ ДІТИ?

Коли в нас народжуються діти, ми дуже часто ігноруємо спроби розуму втручатися в їхнє виховання. А потім усе життя складаємо для них гарні докази, принципи та вимоги — аби тільки жити не заважали!

Ми починаємо вірити, що дитина має спати тоді, коли **МИ** цього хочемо (немає картини приємнішої ніж дитина, яка спить!). Вважаємо, що вона не повинна плакати, і взагалі подавати голос (чудово — якщо її й не чути!). Упевнені, що вона повинна їсти те й стільки, скільки **НАМ** потрібно (чудо — який апетит!). А пізніше — думати так само, як ми (вся у мене!). І робити тільки те, що ми скажемо, і бажано з незмінним вдячним ентузіазмом (слухняна — зразкова дитина!). Ми живемо, як самі того хочемо, — за двох: і за себе, і за неї.

Наші **ЛЮБОВ** і **ТУРБОТА** — переважно наші страхи, занепокоєння, нав'язливі переконання і спроби бути гарними батьками. Вони мають украй мало спільного з нормальним, вільним і щасливим життям, і майже нічого — з бажаннями й планами наших дітей.

Чому так відбувається?

За минулі роки дорослішання ми розгубили багато чого людського: відкритість світові, інтерес до життя, довіру, товариськість, володіння цим світом, здатність навчатися, бажання рухатися, здатність дивуватися і радіти. І тепер сумно дотримуємо вирощеної з цих втрат моралі, тужимо про збіглу юність. «Куди дівається дитинство!?» А нікуди воно не дівається! Це ми кидаємо його і занурюємося

в болото під назвою «дорослість»! При цьому здобуваючи систему переконань і уявлень про батька, дитину, про суть їхніх взаємин, що неминуче призводить батьків до певного (дуже часто авторитарного) ставлення до дитини, до певного стилю відносин («роби, як я сказав»), який характеризують декілька непорушних складових.

1. Дитину треба постійно контролювати.
2. За дитину треба приймати рішення.
3. Дитину треба підкорити своїй волі, прагнути на різних стадіях її зростання й розвитку виконання потрібних батькам дій, учинків, поведінки.
4. За дитину треба відповідати — огороджувати її від ризику самостійних учинків і дій.
5. Нею треба керувати, вести по життю, керувати її життям.

Це ніби внутрішні, здебільшого взагалі не усвідомлювані батьками завдання, які вони вирішують протягом усього періоду взаємодії зі своєю дитиною. Протягом багатьох років.

І ось... на Землю приходить чоловічок. Живий, відкритий, чистий — на самій вершині дитинства. Ой, і не пощастило ж йому. Адже навколо ми... Дитина для нас — **ЧУЖИНЕЦЬ**. Настільки, що ми не сприймаємо її людиною. Так що там — навіть живою істотою! Ми впевнені: без нас вона — ніщо. Без нас вона не здатна їсти, дихати, думати, вчитися і бажати, досягати цілей і вирішувати за себе. Яка нечесна омана! **ХТО Ж НАШІ ДІТИ?** Так діти — це люди чи не люди?! Поділимося крамольною думкою: **«ДІТИ — ТАКІ САМІ ЛЮДИ, ЯК І МИ»**.

Вам смішно? Тоді розділіть навпіл аркуш паперу. Ліворуч напишіть, що ви не можете дозволити собі стосовно знайомих людей — у звичайній ситуації. Командувати. Навіть просто просити! Грубіянити, ображати. Бити?!! Забороняти що-небудь. Розпоряджатися їхніми речами. Вимагати підпорядкування. Нервуватись, якщо вони поведуться так, як вважають за потрібне. Вказувати прилюдно на їхні недоліки. Не виконувати обіцянок. Вирішувати за них: з ким дружити, ким бути, що робити. Дорікати у відсутності совісті. Дорікати в нелюбові. Забороняти працювати і заробляти. Забороняти відповідати за себе.

Мабуть, ви вже здогадалися. Праворуч — те, що ми можемо дозволити собі стосовно своїх дітей. Можете просто переписати все перераховане вище — думаємо, буде чесно. Якщо не підходить хоча б половина — вашим дітям пощастило! Без сумніву: до **ЛЮДЕЙ** так не можна ставитися — ми ж постійно повторюємо це дітям!

Цей тест можна продовжити: що ми можемо дозволити людям стосовно нас? А що — дітям?.. Спробуйте знайти хоч один чесний доказ.

Не треба посилатися на їхню недосвідченість і беспорядність — ці якості нас настільки влаштовують, що на їхнє збільшення працює половина освітньої системи. І не варто виправдовувати це батьківським занепокоєнням: воно саме по собі — річ неварта настільки, що всі друзі, які відчули його на собі, швидко встигли від нас утекти.

Для нас, дорослих, ДІТИ — НЕ ЛЮДИ. Ось головний доказ: ми зовсім не поширюємо на них наші права. Але ж це закріплено конституційно — куди вже більше! Проте нам цілком байдуже до реальності їхнього світу — ми щільно застрягли у своєму.

Дітвора для нас — інший вид живих істот. Хамство, яке ми навіть не помічаємо, — це ще що! Найстрашніші, підсудні провини: обман, зрадництво, фальш, підробка, наклеп і підстави, пряме придушення й насильство — часто зустрічаються у звичайній сім'ї. І за це не карають — навпаки, заохочують! Життя дітей — узаконене та схвалене безправ'я. Причому повне і безвідносне. Так ставляться тільки до рабів. Поки наші діти ростуть, ми забуваємо найбільші завоювання цивілізації! Навіть те, що людина не може бути власністю.

Спробуємо це усвідомити. Це ж просто.

ДІТИ — ТАКІ Ж ЛЮДИ, ЯК І МИ, ТІЛЬКИ МАЛЕНЬКОГО ЗРОСТУ. Інших відмінностей у нас немає.

Ми — люди, і вони — люди. І вони, і ми однаково вічні й нескінченні. Ми всі забули, що було до нас — але знаємо, що не зникнемо зі смертю. Ми всі починали це життя, взявши нове тіло — і однаково боїмося його втратити. Діти взяли його на два-три десятків років пізніше, ніж ми. І все. Два-три десятка років повинні щось означати?.. Ну вони взяли тіло, яке зробили ви. І що? Це так складно чи вас хтось силоміць змушував?!

Ставши нашими дітьми, вони від природи мають усі людські права. Їм немає чого запитувати на них дозволу. У них є СВОЇ ДУМКИ, НАМІРИ, РІШЕННЯ. Вони ВІЛЬНІ. І найголовніше — вони чудово знають про це.

А ми — вже ні. Наш дорослий світ панічно боїться свободи. Народитися серед тих, хто забув своє дитинство, — пастка. Але в дітвори немає вибору. І вони виживають, як можуть. Вони звикають до нерозуміння. Вони миряться з нашою дурістю. Вони страждають. Вони бунтують. Вони часто гублять надії на власне життя.

Залишитися собою — вільною особистістю, або подобатися нам ціною втрати себе — нічого собі дилема?.. Як всі живі істоти, вони вільні. Але ми допомагаємо їм рости, вони прив'язані до нас — і залежать від нас. І якщо в обмін на свою допомогу ми вимагаємо їхню волю, це стає їхньою трагедією.

«Проте ж не можна заперечувати, що діти — ще не люди, вони — майбутні люди!». Нумо, давайте розберемося, в чому хто ще не люди, або вже не люди, а може і взагалі не люди.

Чим діти відрізняються від нас?.. Вони не мають великого тіла. Вони не мають багажу знань. У них немає професійних умінь. І вони не згодні з багатьма нашими судженнями про життя. Ось і все.

Але ж тіло — річ другорядна: відомо багато знаменитих людей, тіло яких було значно в гіршому стані, ніж маленьке, але здорове й рухливе тіло дитини. Та що там! Більшість дорослих тіл, яким за п'ятдесят, порівняно з дітьми — немічні руїни!

Знання самі по собі теж цілком марні, якщо не служать умінням. Тому більшість дорослих тільки здаються розумними, а насправді прекрасно обходяться без теорій. Діти швидко засвоюють будь-які знання.

Що стосується навичок — діти набагато більше діяльні. Більшість професій освоюють уже в 12–13 років і працюють не гірше дорослих, а іноді й краще. І якщо не вміють працювати, то тільки тому, що ми накладаємо на це табу!

Ідея «діти — ще не люди» має на увазі чесну відповідь: а хто взагалі в нас — люди? Ви вирішили, що ваш син (донька) — ще не людина? Наскільки ви самі — людина?..

У чому головна цінність людини, кращі людські якості? Можна дати таку відповідь: якості, що дозволяють поліпшувати життя, досягати успіху, бути ПРИЧИНОЮ своїх обставин.

Напевно, багатьом не сподобається таке визначення людяності! Однак саме на таких людях тримається суспільство, і саме до таких ми звертаємося, коли у нас справи зовсім погані. Отже, що властиво сильній людині? Уміння спілкуватися, відкритість і щирість. Природна безстрашність, спокійне сприйняття життя, з усіма його труднощами. Оптимізм. Навченість і пізнавальна активність, сприйняття і пам'ять. Інтерес до життя, здатність радіти. Почуття гумору. Все перераховане в більшості розвинено в дітей сильніше!

А ось найголовніші чесноти. Здатність мати мету і досягати її. Прагнення збільшувати свої можливості та волю. Самовизначеність — здатність вирішувати за себе і відповідати за це. Самобутність — незалежність від чужих суджень. Самоповага або простіше — честь.

Головна чеснота людини будь-якого віку — здатність бути сильнішою нашого світу, щоб мати можливість поліпшувати його. Тепер уявимо, що саме такою є наша дитина. Ось вона сильніша і краща за нас. Не має потреби в контролі, опіці й умовляннях, не повинна слухатися й «поважати старших». Навпаки — ми повинні вчитися в неї. Ну то і як з нею жити?!

Отже, діти в цілому — більше ЛЮДИ, ніж дорослі. Але ми боїмося справжньої людяності. Ми волиємо бачити наших дітей нещасними, але зберігати ІЛЮЗІЮ, що вони НАШІ. І губимо їх. І страждаємо. І звинувачуємо їх. І нівечимо знову. І продовжуємо знімати фільми про любов...

Але ж ваші діти — не діти вам. Вони прийшли від вас, але не належать вам. Ви можете дати їм ваші слова, але не ваші думки, тому що в них є свої думки. Ви можете вчитися в них, але не вчити їх, тому що їхні душі живуть у долині «завтрашнього дня», де ви не можете побувати навіть у снах...

Чи не час відкрити чесно очі на наших нащадків, відкинувши всі безладдя й набравшись хоробрості? І перше, що виявиться, — ми зовсім не відчуваємо різниці між нашими словами і справами! У чому тут справа?.. Ага, в «рожевих» окулярах — шорах.

Аналіз цих світлофільтрів виявляє чималу кількість виховних міфів.

2.2. МІФИ ПРО ВИХОВАННЯ

Звісно, зняти шори нелегко. Але полегшення просто невимовне! Уявіть: всі проблеми раптом стали розв'язуваними. Тому далі розглянемо міфи, і спробуємо їх спростувати.

Міф 1. «Виховати дітей — твій обов'язок...». Багато хто вірить у це «очевидне». Може, ви винні це дітям? Ну ви багато чого для них робите. Але щоб піклуватися про дітей із почуття обов'язку?.. Виходить, ви й народили їх із почуття обов'язку?! Ну вже ні. Ми народили і вирощували дітей виключно для власного задоволення. Для радості, для спілкування, щоб додалося близьких людей. Де тут обов'язок?.. Уявіть: ваш кращий друг дружить із вами із почуття обов'язку. Ну як, нормально?..

Ми нічого нікому не винні. Нам ніхто нічого не винен. Ви самі вирішили створити дітей. Ви їх хотіли. Саме тому вони і з'явилися. А ось якщо ви народили, «тому що треба» або «тому що так усі роблять» — вас можна привітати: ви ні до чого. За вас вирішував хтось інший, а ви просто підкорилися. І тепер діти мають розсьорбувати вашу безвідповідальність.

Якщо народити дітей «потрібно», то — кому? Вашій мамі, дідусеві, державі, суспільству, нації? Ось нехай вони самі їх і виховують. І народять нехай самі! А ви, будь ласка, ростіть лише тих дітей, які вам у радість. І якщо це так, то ваша сім'я — тільки ваша справа. Тільки ваша — і ваших дітей. І все, що ви **ПОВИННІ**, живучи в нормальному суспільстві — це користуватися його підтримкою і подякою за те, що допомагаєте йому бути та процвітати.

Міф 2. «Виховання — важка наука!». Виховання. Слово, звичне з дитинства. Головне слово педагогіки. Ви знаєте, що це таке? «Виховання — кропіткий і складний процес, який вимагає віддачі, постійного душевного та розумового напруження». «У вихованні головне — позбутися потреби виховувати». «Виховати дитину — важка наука і мистецтво». Про виховання написано цілу «наукову» бібліотеку — але мало конкретного.

«Виховання» насправді — це сукупність уже згаданих страхів і настирливих ідей, про пріоритети яких учителі й батьки сперечаються дотепер. Поки що не вдалося домовитися, про що ж саме йдеться.

Перше: який **ПРОДУКТ** виховання? Або, якщо їх декілька, назвіть їх. Якщо продукт точно не відомий, його неможливо одержати. Спробуйте придумати, як одержати «самодисципліну», «свідомість», «громадянську відповідальність» або «соціальну адаптованість». Для початку доведеться розшифрувати ці абракадабри. І не забудьте врахувати: за останнє десятиліття ці «педагогічні цілі» викрутили такі сальто, що заморожені вчителі заціпеніли, гадаючи, до якого ж соціуму тепер потрібно адаптуватися тощо!

Друге: яка точна **ТЕХНОЛОГІЯ** формування цих продуктів? Технологія — це те, що можна тиражувати.

І третє: **ДЕ МОЖНА ПОВАЧИТИ** цю технологію в роботі й **ВІДСТЕЖИТИ РЕЗУЛЬТАТ**? Якщо ми говоримо про реальні речі — все це має бути. А якщо цього немає — ми приємно провели час за безпредметним базаром. Чим в основному й часто зайнята виховна наука.

ВИХОВАННЯ — ЦЕ МІФ. Можна говорити про зміцнення м'язів тіла. Про посилення певного сприйняття. Про тренування пам'яті. Про формування конкретних здібностей. Але все це — навчання, а не виховання. Можна навчити людину певної системи понять, наприклад, досягти розуміння певних ідей, настанов. Але не можна змусити людину їх застосовувати. Можна ознайомити людину з тим, що ви вважаєте добром і злом. Але **НОРМАЛЬНА** людина завжди вирішує **САМА**, що є що, і що застосувати до себе.

Якщо вихователь бачить далі власного носа, у нього може бути одна мета: вільна, самодостатня і сильна людина. Людина — причина. Тобто та, яка ніколи не потребувала і не потребуватиме виховання. Ми навряд чи можемо навчити свободи, успіху, щастя. Тому наше завдання — просто допомогти вирости, підтримати, якнайменше втручаючись в особистість.

Отже, мета розумного виховання — зникнути через непотрібність!

Міф 3. «Наше — добре, а моє — егоїзм!». Кому належить велосипед вашого сина?

Непросте питання... Йому? Чому тоді я злюся, якщо з велосипедом щось не так? Виходить, мені? Навіщо я тоді брешу, що це його велосипед? Як би просто пояснити... Ага! Якщо діти — ще не люди, то й речі їхні — ще не власність! Велосипед чий? Сина. А син чий? Мій. Отже, і велосипед мій?..

Моторозна казуїстика із цим займенником — «чий». Із предметами воно означає приналежність, володіння. Чий — портфель? Мій. Все зрозуміло. Але з людьми воно означає просто наявність якогось відношення, якусь спільність. Чия це співробітниця? Чий це вчитель, начальник, друг? Мій. Жодного володіння. Чия це дитина?.. Моя! Геть додому, негайно!!!

«Ніколи, чуєш, ніколи не бери чужого! Будь-яка річ комусь належить!» — «Добре, батько. Можна, я піду на своєму велосипеді покатаюся?..»

Як ви почуваетесь, коли ваш батько розпоряджається вашою машиною? А ось квартира, у якій живуть мама, дочка й онучка. Мама всіх дуже любить і постійно повторює, що хазяї отут — вони. Але квартира мамина. І дочка часто шукає п'ятий кут. Буцаючи його головою...

ЗАГАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ — гарна неправда. Всі «загальні» речі вдома ми, дорослі, вважаємо СВОЇМИ. Ми купували їх. Тільки ми можемо карати або милувати за них. Заперечите: у дружній сім'ї ніхто не ділить речей! Заперечимо вам: тільки доти, поки це всіх улаштовує. Посварилися, розбіглися — і куди подінеться власність?..

Колись ми пишалися суспільною власністю. Тепер бачимо, чия вона була насправді! Ці «хлопці» і зараз нас уважають своєю власністю — і продовжують різними «законними» способами віднімати наші гроші, час і працю. У джунглях закон простий: хто сильніший — того й власність.

Якщо хтось наполегливо говорить про суспільне — він небезпечний. Невизнання чужої власності — чіткий симптом асоціальності. Цінність може бути нічیهю тільки доти, поки хтось забороняє нею володіти. Але зрозуміло: саме він і вважає себе хазяїном. Тому й морочить голови різними гарними гаслами про загальне і колективне.

Дійсно: загальна річ — дивне явище. Кожний хоче володіти нею, але ніхто не може. Усі користуються нею, але ніхто не відповідає. Усіх лають за сварки через неї — але кожен правий. Зламали — винних немає. Але головне: право володіти — тобто впевнено користуватися й виявляти милосердя, ділячись цією річчю — не надане нікому! Річ губить зміст — і тому стає джерелом конфліктів.

Міф 4. «Не ділитимешся — будеш жадною!». Ось симпатична дитина. Вона дуже любить шоколад й у неї день народження. І ось їй дарують величезну коробку цукерок. Клас!!! Але не встигла вона, бідолаха, потішитися, як: «Лапочко, ти ж, звісно, поділишся з усіма? Ну... хіба ти жаднюга?». Ні, вона, звичайно, очікувала чогось у цьому дусі, але не так одразу!

Отож. Виявляється, подарунок потрібний лише для того, щоб показати, яка дитина добра. А у разі протесту затаврувати жадною. Випадок типовий — батьки люблять грати в ляльки. Швидко з'ясовується, що всі подарунки, особливо істивні, призначені для публічних демонстрацій мистецтва виховання.

Подивилися б ви на маму, що була б ЗОБОВ'ЯЗАНА демонструвати свою доброту всім гостям, коли вона одержує в подарунок дорогий набір косметики або гжельський сервіз. І на тата — коли йому видають зарплату. А що ви порадите чоловічкові, який фатально перебуває в такій ситуації? Правильно: знайти спосіб уникнути зазіхань. Він і шукає.

Жадібність — це нав'язлива, але цілком природна боротьба за право власності, коли це право в тебе відбирають. Це страх втрати. Іноді він виглядає неоясненим — але його можна тягти і з минулих життів. Тим більше не варто включати його в дитинстві. Кращий спосіб зробити жадібним — змушувати ділитися.

Людина, що повноправно володіє, ніколи не відмовить у милосерді: вона не боїться втратити право на рішення. Якщо вона вирішила не ділитися — це її святе право. Але вільна людина із задоволенням радує інших людей. Це чітко показують наші діти. Варто їм одержати право на свої речі й право не ділитися — і в них з'явилося потреба: дарувати нам на свята подарунки.

І отут-то прояснюється міф про МИЛОСЕРДЯ.

За нашими поняттями людина ПОВИННА бути милосердною. Ми ЧЕКАЄМО милосердя. Ми ображаємося, коли його не виявляють. Дійшло до того, що будь-яку заможну людину, не схильну до меценатства, готові оголосити мерзотником.

Однак така поведінка — від безвідповідальності й уродженої генетичної халяви. Ми забуваємо, що МИЛОСЕРДЯ — суто особиста справа людини, її рішення допомогти собі, підтримавши своє оточення. Людина, що чесно заробила собі на життя, нікому нічого не винна. Нам ніхто не заважає заробляти стільки ж. А якщо ми не заробляємо — отже, це нас улаштовує!

Милосердя — вираження волі. Його приймають із вдячністю. Якщо ж його починають чекати, мати на увазі й вимагати — це вже не подяка, а ВИМАГАННЯ. Хто може вимагати милосердя? Той, хто не хоче виживати сам. Ну то навіщо таких підтримувати?..

Міф 5. «Батьківство безкорисливе!..». Ну ось, етична картина матеріального опікунства чіткішає! Спростуємо остаточно нашу «доброту».

Ми любимо дарувати ПОДАРУНКИ. Це чудово — дарувати друзям від душі гарні речі! Але зі своїми дітьми, виявляється, все не так просто.

Ось ваш син-шестикласник. Розглянемо можливі варіанти вашої турботи про нього.

- 1) Ви, домовившись, урахуєте його роботу вдома й успіхи в саморозвитку, і до свята видаєте всю суму, додавши до неї премію від себе особисто.
- 2) Ви купуєте йому подарунки й даруєте на свято, витративши стільки ж грошей.

Перший варіант а) захоче будь-яка нормальна людина, звичайно, й ваш син; б) він встигне зробити масу корисного для себе за власним бажанням; в) він засвоїть принцип нагородження результату; г) він буде щасливий, одержавши СВОЇ гроші; д) зросте його довіра до вас.

Другий варіант: радість на три дні — і чималий стимул удосконалювати мистецтво вимагання й халяви.

Обидва випадки — матеріальна підтримка. Але різниця показова. У першому випадку ви даруєте людині децицію волі й незалежності. А в другому показуєте їй, що ВОНА ЗАЛЕЖНА ВІД ВАС. Чому це відбувається?

Справа в нашому шляхетному статусі **БАТЬКА**. Він занадто гріє нам душу. Виховувати дітей — такий подвиг! Скільки нервів, страждань! А ростити їх — взагалі героїзм! Гаруєш на роботі, одягаєш, годуєш, а у відповідь — ніякої подяки!..

Але ж якщо це так складно, чому ми не хочемо поділити з дітьми працю?.. Нелогічно! А відповідь — на поверхні. Уявіть собі, що ваші діти більше не потребують ваших грошей. Ну просто знайшли спонсора, навчилися заробляти — що завгодно. Жодних сварок, конфліктів — просто в них є гроші. Більше, ніж у вас. Напружтеся, і уявіть собі це в деталях. Уявіть: ви більше не можете давати їм своє матеріальне — воно їм не потрібне! Їм потрібно інше: дружба, розуміння, спільний інтерес. Як щодо цього?

Слабо. Дав, купив — отут все просто й зрозуміло. А ось дружити із цим «мерзотником»?..

Для дорослих головне — кайф дарування. Дав — і ніби маєш право на подяку. Схоже, отут одна з причин батьківської любові. Чи так вже безкорислива наша турбота про дітей?

«Ось, це тобі, все тобі! Знай — я живу заради тебе. Не забувай про це! Адже ти добрий. Ти гарний — отже, повинен дякувати. Я виховую тебе — а ти за це слухайся. Живеш на всьому готовому — тож люби мене за це! Що?.. Ах, не хочеш?! А совість у тебе є?! Я тобі все віддаю. Я працюю, щоб ти був одягнений і нагодований! І ось мені за це подяка!!! (далі виписати потрібне зі словника батьківських докорів)».

Виявляється, ми вважаємо дітей своїми **БОРЖНИКАМИ**. Даруючи й даруючи, ми, сповнені власної значимості, **ВИДАЄМО ЇМ ВЕКСЕЛЬ**, копію якого акуратненько підшиваємо та зберігаємо все життя. Не в змозі бути їхніми друзями, ми намагаємося стати їхніми благодійниками. Не вміючи завоювати їхні душі, ми намагаємося купити їх. Боячись дати їм права й волю, ми відкуповуємося опікою. Кричачи з екранів, що любов не продається, ми намагаємося купити любов наших дітей. Ми впевнені, що це — наше право. Ми ж усе для них... Тож ми живемо заради них!

Міф 6. «Ми живемо заради дітей!». Прихований розрахунок на віддачу — не новина. А ось новина. Навіть якщо ми ростимо дітей зовсім безкорисливо й не вимагаємо нічого у відповідь — ми однаково їх підставляємо. «Як це!??» А так. Давайте чесно глянемо на наші жертви: хто тут більше одержує?

1. Чи часто нам дякують за те, що «живуть на всьому готовому»?.. Ні? Отже, даємо те, чого не просять. Уже привід задуматися!

2. Здається, так просто: провинилася дитина, зіпсувала річ, відмовилася, не захотіла — ну й не давай. Це справедливо. Та й у наших істериках тільки це й чутно: «Більше не одержиш!..». Ну і як, вдається не давати? Чорта з два. Все одно даємо, а не хочуть — даємо зі скандалом. «Бери — і цінуй мою доброту, такий-сякий!» — пізнавана формула турботи, правильно?..
3. Чи завжди ми запитуємо, що саме потрібно від нас нашої дитини? Чи часто радимося з нашим сонечком, за яку саме підтримку воно було б нам вдячне? Чи часто намагаємося з'ясувати, від якої нашої турботи рідненького нашого вже нудить?.. Чи цікавимося: може йому не потрібні наші жертви? Наша вам порада: наберіться мужності, запитайте! Адже це нормальна розмова, людська. Чому при цьому так складно нам із власним чадом? Чому, почувши «А я цього не просив!..» ми «вибухаємо»?!

А тому, що опікувати — це НАШ кайф. Це МИ, опікуючи, добрі й жертвенні. Це МИ схвалені суспільством. Це МИ маємо рацію! Зрештою, це МИ хоч для чогось потрібні!!! Діти тут — тільки засіб. Їхня справа — підтверджувати, які ми гарні. Не хочуть — примусимо! Або помремо...

Ось чому опіка часто так нав'язлива й самоуправна. «Я краще знаю, що тобі потрібно!!!» — перекладаємо на правдивий: «Ти живеш для того, щоб я почувався гарним батьком!». Самоуправна опіка — витончена форма батьківського егоїзму!

Втім, усі ми люди, усім хочеться гарними бути. Діти це розуміють — і вибачають нам багато чого. А ми — їм. Але щоб усвідомити все до кінця, спробуємо влізти в шкіру нашого підопічного. Чому дитини не в змозі платити за нашу турботу своєю турботою і допомогою? «Чому, чому? Тому що — безсовісні!» Ні. Тому, що МИ САМІ ЇХ ЦЬОГО НАВЧИЛИ. Як?! Пояснимо це за допомогою закону рівного обміну — базисний закон природи, основа нашої психіки й етики. Якщо оточення дає людині більше, ніж вона може дати у відповідь, — людина відчуває НЕБЕЗПЕКУ. Віддаючи, оточення слабшає. Людина не хоче послабляти близьких людей — від них залежить її виживання. Тому вона хоче віддавати у відповідь. Це — готова людяність, найцінніша соціальна якість! Вона активна від пелюшок. Але ми, батьки, умудряємося знищити її ще в ясельному віці.

Малята з пелюшок НАМАГАЮТЬСЯ ДОПОМАГАТИ нам: посміхаються, повторюють наші рухи. Потім вітають нас, граються з нами, співають і танцюють, намагаються брати участь у наших

справах. Ми підмітаємо — вони хапають пилосос, ми миємо підлогу — вони пхають у відро рушник, ми на кухню — вони лізуть на стіл, ми за інструменти — вони хапають молоток і кидають його на підлогу... Дав би нам Бог розуму зрозуміти, що це — **УЧАСТЬ!** Але найчастіше ми називаємо це словом «ЗАВАЖАЮТЬ». «Не заважай! Відійди! На, візьми, тільки відстань!» — така наша подяка.

І малюк, тільки-но почавши говорити, уже відчуває: він не може допомогти, підтримати. Його участі не хочуть. **ВІН — ЗАЙВИЙ.**

Ну ми ж грамотні люди! Не можна ж всерйоз говорити про інтелект маленької дитини! А тим часом їй не до наукових дискусій. Вона чітко бачить: нікому не потрібна її турбота. **ОТОЧЕННЯ НЕ РЕАГУЄ НА ДОБРО.** (Можете уявити таке оточення!? Спробуйте, багато чого зрозумієте!) Нонсенс! Що вони задумали, як із ними виживати?! Маля губить спокій, нервується — і ми кваліфікуємо це явище науково: «перша криза особистості».

Пізніше воно бачить, що батьки не хочуть його ініціативи — а хочуть слухняності. Не хочуть його самостійності — а хочуть, щоб він залежав від них. Але йому боротися — «не по зубах». І дитина часто ставить на собі хрест. А ми потім дивуємося: ну чому так мало ініціативних людей? Чому успіх — таке рідкісне явище?

Міф 7. «Діти зобов'язані слухатися!». «Я тобі даю, а ти мене слухайся, любий!» — угода огидна. Слава Богові, більшість із нас зазнає фіаско. Діти підтверджують: любов не можна купити. Брати — беруть, а любити — не люблять...

Але ж горе тому, кому ця угода вдасться! Адже щоб продатися за блага, існує тільки два способи: лукава фальш або апатія.

Лукавство — найменше лихо. Зморившись дивитися на наші конвульсії, що накривають нас щоразу у разі прояви дитячої самостійності, дитина розсудливо вирішує: «Так ну вас в... Легше померти, чим щось вам пояснити! Хочете зразкову модель дитини? Беріть!» — і спокійно веде подвійне життя. І ми настільки сліпі, що віримо: ось цей ангел, до безглуздості точно зшитий за нашими мірками, — і є жива людина!

Якщо лукавство — просто самозахист від батьків, то апатія — це повна байдужість до себе й життя. Людина зламана. Вона упевнена, що від неї нічого не залежать і всі зусилля марні. Батьки називають це слухняністю, наполегливо створюють і заохочують її — це дозволяє їм почуватись на висоті. А зі зламаних дітей виростають безпомічні, безініціативні, пасивні виконавці —

зразкові, низькооплачувані громадяни, необхідні державі й нещасні по життю.

Слухняність — страшна річ. Це означає, що людина повинна відмовитися від власних рішень і намірів. Але воля вирішувати — духовна основа людини. Відмовившись від себе, вона стає нікому не потрібною.

«І що ж, діти не повинні слухатися!? Як тоді з ними жити!?» Дуже просто: по-людськи. Шанобливо. Вибачте, у вас із друзями є проблема слухняності?.. Якщо щось потрібно — ви звертаєтеся із проханням. Якщо людина відмовила — як правило, приймає її доводи. Якщо вона вам винна — домовляйтеся про умови. І все.

«Але **ПОВИННІ** ж вони допомагати?!» Так. Тільки допомога — це, вибачте, особиста справа людини. Якщо вони **САМІ ВИРІШИЛИ ДОПОМАГАТИ** — це допомога! А коли вони **ПОВИННІ**, давайте це назвемо своїм ім'ям: повинність, панщина, експлуатація. Тільки не допомога. Не ображатимемо засад етики.

Любити — просто. А ось **ПОВАЖАТИ ВЛАСНИХ ДІТЕЙ** — подвиг, гідний пам'ятнику за життя. Сперечайся — і вони опираються. Визнай їхній погляд — і вони самі його змінять. Ну і що я втрачаю, якщо почну поважати їхню думку?! Почав намагатися. Втрати величезні — власний маразм!

ЛЮДИ не повинні слухатися. Їм властиво підтримувати одне одного, вони можуть співпрацювати, бути партнерами — якщо того хочуть. А слухняність — це підпорядкування, покора, страх, апатія. Тільки у квіточках і бантиках — щоб дорослі зворушувалися.

Міф 8. «Терпіння і труд усе перетруть!». «Праця зробила з мавпи людину... Трудися до поту! Будь працьовитим... Намагайся, будь старанним... Працюй, ретельно працюй... І т. д.» Чи не так це? Кому це вигідно? Ось картинки одного порядку.

Сім'я. Син прийшов додому. Він зробив свої справи і вільний. Ледарює (на що має повне право). Він лежить — а батька починає тихо давити жаба. Ні, це терпіти неможливо! «Ти що, уже все зробив? А нам допомогти слабо?.. Давай, підмети подвір'я». Син: «Чорт смикнув так рано додому прийти...» Бере віник і в'яло, через «не пішли б ви», створює видимість підмітання. Батько розслабився: син, ніби, **ПРАЦЮЄ**. Послухався, і все таке...

А ось донька займається музикою. «Сідай займатися! Займайся!». У найкращому разі вона програє щось, намагаючись якнайчастіше перериватися на обмірковування чергової ноти... Але факт «занять» наявний і ми спокійні. У найгіршому разі мама довго й нудно пояснює, як грати, і лає за помилки. «Грай три рази.

Ще два рази грай». Підсумок: «Мам, мам! Скільки разів грати?». А НАВІЩО? А хто його знає. Головне, щоб НАМАГАЛАСЯ. Якщо ритуал дотриманий — «Вона ж так намагалася! Вона стільки займається!». І вона займається, не розуміючи, навіщо. І зникає до того, що це взагалі неважливо.

Що спільного у цих картинок? ВІДСУТНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТУ. У цих типових випадках РЕЗУЛЬТАТ НІКОМУ НЕ ПОТРІБНИЙ. Усі стурбовані тільки ПРОЦЕСОМ. Процесом задобрювання старших, слухняною видимістю роботи. Демонстрація слухняності — ось за що ми готові хвалити й обожнювати!

За що ми частіше ставимо гарні оцінки, шановні вчителі?.. За старання! Старанні учні — бальзам на наше раніме серце. Результату немає — і бог з ним: «Ну, не вистачає здібностей... Але він такий старанний!». А може, не вистачає вмілого і чесного педагога?..

На роботі ми заохочуємо не тих, хто видає результат легко, — цих ми скоріше боїмося. А от ті, хто ВИКЛАДАЄТЬСЯ, працює до запаморочення, — справжні працівники! Упізнавано, правда?

Однак нагороджувати старання — означає нагороджувати ВІДСУТНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТУ. Отже, нагороджувати НЕУСПІХ. Успіху немає, а сили витрачені — це шлях до апатії. Учні перестають вникати в навчання — навіщо, якщо нам потрібна приемна видимість? Вони просто зубрять, уміло повторюють і віртуозно переписують. Вони виростають слухняними недотепами, безпомічними виконавцями — як і більшість серед нас.

На роботі вони імітують ретельність — і це теж цінують. У той час як ми надихаємося фільмами про трудовий героїзм, виробництво стає збитковим і країна влізла у борги. Ми співаємо про мир, а ядерним озброєнням керують старанні офіцери, які, не замислюючись, виконують наказ божевільного. Над нами знущаються як хочуть — а ми мовчимо і оголошуємо голодування. Старання — старанням, а «відплата буде лише за справами нашими!» Тобто — за результатами.

Втім, досить і дітей, здатних одержувати результат майже без будь-якого старання. Вони запекло нудьгують серед нас. Поки вони демонструють слухняність, ми їх поважаємо: розумний, талановитий, здатний, відповідальний. Але як тільки вони дізнаються про ціну собі, ми починаємо боятися їх. «Самовпевнений, розпущений, цинічний, ледачий» — означає: людина має нахабність не демонструвати вдячної ретельності. Особливо бісять такі «розумники», якщо жартуючи складають іспити!

Ми боїмося тих, хто може обходитися без нас. Ми боїмося здатних і могутніх. Боїмося вільних і щасливих. На що ж сподіватися нашим дітям?..

Дай їм бог нескінченного терпіння, мужності та наполегливості!

Міф 9. «Я йому сто разів говорив!..» Знаєте, що таке сильна людина? Це людина, яка говорить те, що думає — і завжди робить те, що говорить.

Якщо ви хочете бути авторитетом, користуватися повагою дітвори — завжди відповідайте за свої слова. Сказав — помри, а зроби. Сказав «Покараю!» — карай, стиснувши зуби. Сказав «Поїдемо в похід» — скасовуй усе, але похід повинен відбутися. Людина, що не виконує сказаного, — боягуз і слабак в очах дітей. А слабка людина небезпечна для життя.

Адже діти не слухають того, що ми говоримо, — вони дивляться, що ми робимо. І бачать прекрасно! А що ж ми робимо, порівняно з тим, що говоримо?! Соромно сказати... Дорогий батько, язик твій — ворог твій! Краще дай обітницю мовчання — тільки виграєш!

ЯК МИ САМІ СТВОРЮЄМО РОЗПЕЩЕНІСТЬ? То що ж із дітьми робити? Як виховувати? Адже вони ж уперті, примхливі — хоч кіл на голові теши! Як бути, якщо вони вже в три роки на шию сідають?!!

Ну, звичайно, сідають. Тільки нема чого на дітей скаржитися — вони ж маленькі. Ну як вони можуть на такі високі шиї самі сісти?! І хто, скажіть, може сісти вам на шию, якщо ви цього не хочете? Насправді це не вони сідають — це ми їх туди саджаємо. Саджаємо завзято і наполегливо, не залишаючи їм вибору! «Розпещеність» — наша робота. Для чого вона нам — уже зрозуміло. А ось яким чином ми її робимо? Ми повною мірою використовуємо **БАЗИСНИЙ ЗАКОН МОТИВАЦІЇ**.

На щастя, він існує. І чітко працює! Суть і мета будь-якого життя — процвітати. Воно не робить нічого собі на шкоду — інакше воно не було б життям. Щосекунди ми поповнюємо каталог поліпшення життя.

Всі дії, які приносять задоволення або захист, фіксуються як **ПРИЄМНІ** й повторюються із задоволенням, стаючи потребою. Усе, що не приносить поліпшення, а тим більше приносить втрату або біль (особливо втрату волі!) — стає небезпечним і відразливим.

Закон мотивації простий: ЩО НАГОРОДЖУЄШ, ТЕ Й ОДЕРЖУЄШ. Або інакше: що заохочується — те розвивається, а що ігнорується — те зникає. Шановні! Ви й не уявляєте, яка бомба тут зарита!

Нагадаємо: **ЯКЩО ЩОСЬ Є, ВОНО Є ТОМУ, ЩО БУЛО НАГОРОДЖЕНО.** Відбувається тільки те, що комусь вигідно або необхідно.

Нам платили за відсутність продукту, і ми припинили виробництво. Нам оплачують лікарняні листки, і ми любимо хворіти, і навіть пишаємося своїми хворобами.

Ваша дитина опирається, вередує? Отже, ви нагороджувати це. Вона не хоче вчитися? Отже, ви заохочуєте ненавчання, а навчання ігноруєте. Вона грубіянить? Однозначно, ви це підтримуєте. «Нісенітниця! Нічого я не заохочую! Навпаки — караю, б'юся на смерть!». Звичайно — ви думаєте, що не заохочуєте. Але факт у тому, що **ВИ РОБИТЕ ЦЕ.** Проблеми не виникають самі по собі!

Наш недолік, як завжди, в недооцінюванні особистості. Маля для нас — лялька, в якій не може бути мети. Ми не розуміємо, що йому від нас потрібно — і не бачимо, коли і чим його заохочуємо.

Тим часом дитина — не тільки людина, але й жива істота з активною метою **ВИЖИТИ.** Вживання залежить не від того, наскільки ти пристосовуєшся до середовища, а від того, наскільки ти можеш керувати середовищем. Саме ця якість і дала нам такий еволюційний ривок.

Малюк у цьому особливо активний. Головна його мета від моменту народження — **КЕРУВАТИ ОТОЧЕННЯМ.** Спочатку — мамою, потім батьком, а після — й рештою. Це його єдиний спосіб вижити. В утробі людинка натерпілася на решту життя, і немає ніякої гарантії, що на волі їй буде краще. Тож виходу немає. Керуй — і вживання забезпечене!

Здогадуєтеся, яка найбільша винагорода для вашого нащадка? **ВАША УВАГА, ВАША РЕАКЦІЯ.** Неважливо, яка: занепокоєння, роздратування, гнів або задобрювання. Реагуєте — отже, керовані!

Перші роки маляти — активний пошук і каталогізація ваших «кнопок». Не вірите?.. Протріть очі. Гляньте, як ваше чадо філігранно керує вами. Цирк ще той! І помізкуєте: як це в нього виходить?..

Формування основ поведінки просте, як мексиканський серіал. З найпершого дня ми зі неабиякою активністю нагороджуємо **НЕБАЖАНУ** поведінку — лемент, писк, дикі капризи, агресію, некерованість, незграбність, травми. А нормальну поведінку в більшості випадків не нагороджуємо ніяк. Воно ніби саме собою має бути! Цей канонічний різновид маразму часто проявляється все життя, застосовують його одне до одного й до оточення. Результати приголомшують постійно і всюди, але ми завзято не розуміємо, звідки вони беруться!

Шановні! Не треба недооцінювати ваше новонароджене чудо. З першого дня ви самі демонструєте йому, на що реагуєте ЗАВЖДИ. Методично показуєте свої слабкі місця — КНОПКИ, які збуджують всі ваші страхи й інші види настільки жаданої передбачуваності. Поспостерігайте за собою з боку!

Маля пхикає — ви не реагуєте. Тоді воно волає, і ви аж підскакуєте. Є! Що якщо покричить голосніше? Ага, репетуєте. Чудово! А — ще? О, паніка! Ура — ви ПЕРЕДБАЧУВАНІ! Він грубить, і ви виходите із себе. Все йде за планом! Він опирається, і ви кричите. Те, що треба! Ви репетуєте, караєте, навіть б'єте, але НЕЗМІННО РЕАГУЄТЕ — і він незмінно виходить переможцем! Біль поруч із цим — дрібниці.

А ось він скаржитися — і ви, не розібравшись, співчуваєте. Він «хворіє» — і ви в страху кидаєтеся піклуватися і поступати. Ага, ось ви чого боїтеся! Чудово, контроль забезпечено! Яка, виявляється, цінна річ — хвороба!

Відзначимо: ви не залишаєте чоловічкові вибору. Він тихо грає — ви не реагуєте (слава Богові, нарешті заспокоївся!). Він намагається допомогти, а ви — нулем (тільки б не заважав!). Ось у нього щось ВИЙШЛО, але ви розглянули тільки те, що він забруднився. Ага! Доведеться знову лізти в калюжу, інакше не достукаєшся.

Але як же жити?! Підлогу вимив сам — тільки кивнули й критику навели. З математики «відмінно» отримав — «Молодець». Будеш весь день книжку читати, ніхто й не підійде. Все добре, нікого не відлупцював — всі повз, начебто мене немає! «Ой, голова розколюється!..» Це інша справа, відразу людське ставлення!

Ось так, із народження й все життя ми самі «дресируємо» дітей — звертаємо увагу на епатаж і не помічаємо успіхів. І прирікаємо їх на ту саму батьківську долю.

А що ж тоді НЕ НАГОРОДА? А просте **НЕРЕАГУВАННЯ**. Нуль реакції. Згадайте: у згуртованих групах найстрашнішим покаранням був бойкот. «Не реагувати на плач, виття, хамство, упертість!» Саме так. Усе це дійсно не заслуговує на увагу й нерви. Варто перестати цього боятися — і воно швиденько зникає через непотрібність. Те, що ви можете сприймати спокійно, більше не керує вами.

Повірте: ваша дитина — нормальна людина.

Епатаж — зовсім не риси особистості, як багато хто думає і боїться. Це лише вимушена реакція на наші істерики і страхи. Саме на наші — з чужими батьками в дитини все чудово! Для

чужих людей вона — нормальна, шанована дитина. Задумаємося: чужі діти не викликають у нас роздратування. Ми навіть ставимо їх у приклад своїм! Погана вона тільки для нас. Тож чиї ж це проблеми? Звісно, наші.

Щоб дружно жити з дітьми, достатньо бути по-нормальному некерованими. Не робити вигляд — а бути справжнім. Насправді не боятися їхніх помилок і проблем. Не панікувати через їхній епатаж. Згадайте, яких учителів ми поважали найбільше? Тих, ким не можна було керувати. Вони не звертали увагу на будь-які провокації, тому що не боялися «втратити авторитет» — і ми бачили: особистість! Всі наші витівки розбивалися об їхній гумор. Вони не піддавалися на лестощі й імітацію роботи — ставили двійки із посмішкою. Ми точно знали: керують тут — вони. А той, хто біля керма, той надійний!

Чому ці нахаби не хочуть самі нічого робити? Чи можна зробити так, щоб вони не створювали нам проблем? Можна. Питання в тому, чия проблема. Вона завжди належить комусь одному. А саме тому, кому вона потрібніша. Скажімо, його двійки. Поки ви через них переживаєте — це ВАША проблема. Ну й навіщо йому розв'язувати ВАШУ проблему?! Та й кнопка найцінніша!

Але ось ви далекоглядно розумієте: за нього життя не проживеш. І вирішуйте: йому жити — нехай сам і розбирається. І отут, як у казці, ролі раптом змінюються. Проблема раптом уже не ваша — вона вже його. І всі його проблеми — нанівець! Він вам «двійку» — а вас не бісить. Він штани порвав — а вам байдуже.

...Якщо маляті погано, допоможіть йому спокійно. Любіть і пес-тять його — але не зі страху або жалості, а від радості! Реагуйте на те, що стане його перевагами. Радійте привітності й товари-ськості. Помічайте самостійність й охайність. Підтверджуйте честь і мужність бути собою. Особливо палко, а краще матеріально наго-роджуйте будь-який успіх, будь-яке досягнення. Маленькій людині має бути вигідно стати гарною і не вигідно поганою.

Що ж таке РОЗПЕЩЕНІСТЬ? Ще один улюблений міф. Роз-пещений — означає просто ЗАВИХОВАНИЙ боягузливими батька-ми. З одного боку, дитину у всьому обмежують — і примушують стати борцем за волю. З іншого боку, нагороджують в основному психози і слабості. При цьому демонструють керованість, піддоб-рюють і марнують порожні погрози. Ну що тут поробиш!? Людина тисячу разів переконалася: із цими людьми бути собою — чималий ризик. Отут БУТИ НОРМАЛЬНИМ НЕБЕЗПЕЧНО. Він напруже-ний, засмучений, засмиканий, нав'язливо намагається керувати,

змушений постійно змінювати ролі. Боець кнопкової війни, маніпулятор по неволі. Майбутній слабак і страждалець. Але життя, ви знаєте, зовсім не так кероване, як батьки!

Отже, висновок: **«НЕ МОЖНА ПЕСТИТИ ДІТЕЙ!»**. Не можна! Дітей треба поважати і любити. Балують — від страху. А нормальні відносини — це просто: «Я так хочу. А ти?».

Пригадайте, що результат виховання — вільна маленька людина, яка росте, розвивається і допомагає нам з власної волі та бажання.

Діти — це не «наші», а звичайні вільні маленькі люди. Вони це знають — і терпляче чекають, коли ж нарешті й ми це зрозуміємо!

Наше завдання — просто бути для них нормальним оточенням. Просто допомогти вирости й стати собою. Намагатися бути їхніми друзями, і забути про свої батьківські «борги» й амбіції.

Досвід свідчить: якщо це вдається, виростають чудові діти! Самостійні, ініціативні, етичні, активні, життєрадісні та здорові. При цьому вони мають всі права людей! Вони вільні розпоряджатися своїм тілом, речами, намірами та рішеннями — і дуже-дуже швидко перестають потребувати нас. Це жахливо?.. **ЦЕ ЧУДОВО!!!** Переставши залежати, одержуєш можливість любити!

А нам тим більше соромно чіплятися за них. Усе, що ми можемо, — бути **ЦІКАВИМИ** для них. Викинути з голови «життє заради» й інші нісенітниця — і бути такими, як вони: активними, діловими, життєрадісними. Повірте: веселі й незалежні батьки — мрія всіх дорослих дітей. Чи не про таких батьків мріємо ми самі?

Розглянуті вище міфи про виховання дітей, а також негативні настанови у батьків з цього приводу створюють значні перешкоди на шляху до співробітництва.

2.3. ПЕРЕШКОДИ У ВИХОВАННІ

Постійний пресинг (з боку батьків, вихователів). Він такої сили, що може зламати особистість. Ой як складно жити дитині в негативному, жорсткому духовному полі. А як усе починається? Спробуємо розібратися. Ви переконані, я переконаний, ми переконані, твердо знаємо — немає ніяких сумнівів у тому, що нашій дитині

ТРЕБА: (підставте будь-яку дію, навичку, звичку, прагнення тощо)

МИ ЗАВЖДИ МАЄМО РАЦІЮ.

І ось ми починаємо:

карати,

домагатися,

а також:

переконувати,
умовляти,
нагадувати,
звертати увагу,

а також:

радити,
підказувати,
висловлювати свої думки, побажання та пропозиції,

а також:

гарчати, скрипіти, туркотати, «капати» на мізки, «пиляти».

У середньому батьки на день висувають своїм дітям понад 500 беззаперечних вимог. Це вимоги, які треба виконати практично негайно. Скільки разів ми говоримо: «Вставай, час до школи», «Одягнися», «Почисть зуби», «Зачешися», «Поснідай», «Помий руки», «Обов'язково зроби уроки», «Винеси сміття», «Помий посуд», «Погоуляй із собакою», «Вимкни телевізор», «Прибери в кімнаті» тощо. І дуже часто ці вимоги висловлюються досить різко: «Зараз же прибери в кімнаті, бо гірше тобі буде!».

Чому ми дивуємося, що наші діти частенько не чують нас? Як же не «оглухнути» від цього нескінченного потоку повчальних слів?

А уявіть, якби ваш начальник на роботі звертався до вас подібним чином? Нову роботу ви б почали шукати, швидше за все, того ж дня! Але наші діти не можуть зайнятися пошуком нової родини. І коли вони не можуть виразити свої почуття, то ці почуття знаходять вираження в їхній поведінці. Вони стають упертими, починають вередувати, тинятися без справи і забувати про свої домашні обов'язки.

Замість нескінченного повчання і нагадувань краще зробіть дружній крок назустріч дитині. Забула зачесатися або почистити зуби? Дайте їй гребінець або зубну щітку. Разом із нею складіть контрольний список того, що їй потрібно робити. Якщо вона ще не вміє читати, підготуйте текст у вигляді таблиці з малюнками, які вона може зробити самостійно. І тоді в потрібний момент ви разом можете зазирнути в цю таблицю або список і врятувати себе і дитину від нескінченних нотацій.

Однак можна діяти й інакше. Розглянемо приклад.

Одній мамі набридло увесь час нагадувати своїм дітям, що їхній обов'язок — накривати стіл для вечері. І вона вирішила вплинути на них нетрадиційно. Закінчивши готувати вечерю, виклала всі продукти на стіл, сіла і стала мовчки чекати. Увійшли діти

і запитали: «Мамо, чого ми чекаємо?». Замість докорів і нотацій мама коротко відповіла: «Прибори і тарілки». Діти вибігли з кімнати і принесли необхідні прибори і посуд. У мами відтоді щодо цього не виникало жодних проблем.

Утім, способів мотивування, взаєморозуміння своїх дітей безліч. Шановні батьки, не лінуйтеся їх шукати.

Однаке пам'ятайте, що повторювані день у день вимоги залишають надто замало можливостей для здійснення самостійних учинків або дій. Якщо ви висуваєте вимоги дитині, то робіть це якомога більш ненав'язливо. І давайте постійно пам'ятатимемо, що з ними щодня, з ранку і до вечора, стикається маленька людина. І як складно їй живеться в такій ситуації.

Атмосфера в родині. «Головна школа виховання дітей — це взаємини чоловіка і дружини, батька і матері» (В. Сухомлинський).

За важливістю вона перевищує всі інші, у тому числі й відносини «батько — дитина». Те, наскільки справжні душевні зв'язки пов'язують батька і дитину, і те, як дитина відчуває своє місце у світі та свою безпеку, залежить від глибини і щирості відносин чоловіка і дружини. Які ж вони?

Згадаємо атмосферу середньостатистичної родини: кожен третій шлюб невдалий; постійні спроби переробити одне одного; лайка, лементи тощо. Лише 5% сімей живуть щасливо! Як бачимо, умови виховання в родині досить далекі від бажаних.

Авторитарність замість співробітництва. Часом, коли батьки відчувають, що їхні зусилля підкорити собі дитину ні до чого не призводять, вони вдаються до авторитарних методів впливу, що применшує почуття власної гідності дитини.

«Чому ти завжди залишаєш після себе жахливий безлад? Ти такий нечепура!»

«Ти ніколи не приходиш вчасно. А тепер залиш своїх друзів і зараз же йди додому!»

Принизивши дитину, ми, можливо, й отримаємо від неї те, чого хотіли, але це буде тільки тимчасовим явищем. Крім того, виникають побічні негативні ефекти приниження — невпевненість у собі, бажання помститися і недовіра до нас. Вони виявляються особливо сильно, коли ми принижуємо дітей у присутності їхніх друзів.

Чому ж існує авторитарний стиль виховання?

1. Традиція (так вчиняли раніше щодо нас).
2. Авторитарність у родині повторює командно-адміністративну систему, в якій ми прожили все своє життя.

3. Батьки несвідомо зганяють на дітях свої службові неприємності, роздратування, пам'ятаючи однак (уже цілком свідомо), що це для них минеться безкарно.
4. Низький рівень педагогічної культури: переконання, що сила — найголовніше.

Авторитарні методи виховання приводять відносини батька і дитини у замкнуте коло, де ворожість наптовхується на ворожість. Тому внутрішній світ дитини стає зосередженням обурення і прихованих образ. Пам'ятайте: ще ніколи і ніде авторитарність не приводила до взаєморозуміння, слухняності й теплих відносин між батьком і дитиною.

Невміння виховувати. Розглянемо його основні причини. Раніше майже кожен жив у великій родині й учився виховувати своїх братів і сестер, але ж наразі у родині 1–2 дітей.

Раніше в родині було багато дітей, і батьки мали змогу навчитися, а зараз, коли 1–2, такої можливості у них немає. У кожного в потенції може бути багато дітей (так подбала природа) і все виховання повинно мало б рівномірно розподілитися між усіма, а отут воно і вихлюпується на 1–2 дітей з відомими наслідками.

Виховуючи одного-двох дітей, ми не маємо можливості набутти необхідного батьківського досвіду і тривалий час залишаємося, власне, недосвідченими.

У зв'язку з цим доречно згадати висловлювання Б. Писарева: «Виховувати потрібно взагалі якомога менше. Ця думка може здатися парадоксальною, а тим часом вона надзвичайно проста і незаперечна».

І остання причина: нас цього, вкрай необхідного вміння, спеціально майже ніхто не вчить.

Наша зайнятість. За середньостатистичними даними, дитина одержує на день тільки 12,5 хвилини на спілкування з батьками. Із цього часу 8,5 хвилини батьки відводять на різного роду наставлення, зауваження і суперечки зі своїми дітьми. На довірче дружнє спілкування залишається усього лише 4 хвилини. Звісно, це вкрай мало, і тому ми починаємо поспішати, нервуватись, кричати тощо. «Головний ворог виховання — поспіх» (Я. Корчак).

До речі, у середньому дитина одержує на день 468 негативних зауваження і всього лише 32 позитивних. Є над чим замислитись.

Зловживання телевізором. Друг наш, телевізор... Останніми роками він фактично став членом кожної родини. Дорослим він допомагає розслабитися і відпочити, дітям часто заміняє няньку.

Але постійне сидіння перед телевізором убиває в дитині активність, робить її пасивним спостерігачем.

Крім того, воно розділяє родину і віддаляє дитину від нас. Ми надаємо йому значно більше часу, ніж дитині. На запитання дитини під час перегляду телепередачі ми найчастіше роздратовано говоримо: «Не заважай дивитися!».

В Америці де ця вада виявляється сильніше, навіть з'явилися спеціальні «телевізійні» лікарі.

Дорослість наша. Ми не в змозі ввійти в психічну ситуацію дитини. Те, що для нас дрібниця, для дитини іноді є сенсом життя.

Частенько діти, стикаючись з нерозумінням батьків, говорять собі: «От коли я виросту, обов'язково дозволятиму своїй дитині робити це». Але минає час, приходять наша знаменита дорослість, і кудись зникають усі дитячі обіцянки. Що ж робити? Мабуть, потрібно частіше згадувати себе в дитинстві. А якщо не виходить, то потрібно спробувати опанувати мистецтво бути інакшим. В цьому вам допоможе книга Володимира Леві з аналогічною назвою.

«Щоб судити про дитину справедливо і правильно, нам потрібно не переносити її з її сфери в нашу, а самим переселятися в її духовний світ» (Н. Пирогов).

Складна атмосфера в школі. Щодня дитині необхідно сидіти майже не ворухачись п'ять-шість уроків у задушливих приміщеннях. У результаті це призводить до гіподинамії і поганого настрою. У школі (та й не тільки) відсутній нормальний психологічний клімат: 40 % школярів не бажають відвідувати школу, 90 % не бачать в особі педагогів старшого товариша, 20 % нервово-психічних розладів школярів перебувають на совісті вчителів.

У цілому, школа найчастіше відбиває бажання учитися і... навіть жити. Чому так відбувається?

«Справа в тому, що сучасні методи навчання складні й архаїчні, вони ґрунтуються на помилкових посиланнях. Голови учнів забивають попередньо відібраним інформаційним матеріалом у певному контексті, який їх часто не цікавить, замість того, щоб надихнути і спрямувати їхні серця до незалежного сприйняття знань в атмосфері довіри, волі та розкутості.

Інститут освіти мало робить для того, щоб розвинути в учнів елементарні якості, необхідні для повноцінного, активного та змістовного життя: жаль, терпіння, усвідомлення справжньої ціни цінностей та ідеалів, уміння спостерігати, міркувати, прагнення пізнати себе, тонкість сприйняття, творчу активність, спритність, любов до всього живого і повагу до закону» (П. Вайнцвайг).

Гіперопіка батьків. Надмірна опіка може лише нашкодити дитині (зрештою, як і все інше надмірне, крім, звичайно, любові та поваги до дитини). Усі ми любимо своїх дітей і не хочемо бачити їхні страждання. Але, всіляко відгороджуючи їх від справ, ми робимо їм ведмежу послугу.

Попри те, що такі акти милосердя мають сприятливий вплив на наше почуття власної значущості, вони відгороджують дітей від реального життя. Надмірна опіка закладає у свідомість дитини інформацію про те, що навколишнє життя сповнене небезпеки, і що потрібна людина, здатна захистити її, узяти під своє крило. Але ж ця людина (як правило, це батьки) позбавляє дитину самостійності, активності, попереджує будь-яке її бажання. Озираючись на дорослих, дитина зростає невпевненою, боязкою, полохливою, сором'язливою. На небезпеку такого підходу вказував Я. Корчак: «Зі страху як би смерть не відняла в нас дитину, ми віднімаємо дитину в життя. Не бажаючи, щоб вона померла, не даємо їй жити».

Справа в тому, що вже в ранньому дитинстві існують два інстинкти, один з яких убезпечує організм (інстинкт самозбереження), а другий — надає активної творчої пізнавальної діяльності. Ці інстинкти антагоністичні: надмірна діяльність одного з них придушє інший. На жаль, у наших традиціях виховання — максимальна турбота про безпеку дітей (гіперопіка), а це неминуче пов'язано з розвитком у них сильного інстинкту самозбереження. Чи не тут джерела низької пізнавальної активності, відсутності потреби у творчості, інтересу до нових знань?

Як ми «розвиваємо» дітей фізично?

«Не вмiючи розвивати правильним чином фізичні сили дитини, зовсім забуваючи про те, що дитина для зміцнення свого організму повинна робити якнайбільше рухів, ми з перших років життя прищеплюємо їй схильність до старечої посидючості й радіємо, дивлячись на нашого вихованця, що не шумить, не кричить, не тупотить ногами по кімнаті, а сидить собі за яким-небудь тихим заняттям, розгляданням картинок або малюванням» (В. Писарев).

Роблячи так, ми забуваємо, що тільки «у здоровому тілі, здоровий дух».

Тому перед тим, як наступного разу прикрикнути на свою дитину за її метушню, подумайте насамперед про неї, її здоров'я, а не тільки про те, що бігаючи, вона порушуватиме порядок у кімнаті та заважатиме вам.

Як ми розвиваємо допитливість дітей?

«Період живої допитливості продовжується, звісно, недовго; дорослі здебільшого відповідають на запитання дитини так нерозумно, що їй просто набридає запитувати нас. Дитині потрібно вибирати одне з двох: або те, що на її запитання зовсім не існує задовільної відповіді, або те, що дорослі не розуміють безглуздості своїх відповідей. У першому випадку вона мириться з незнанням, і допитливість її засинає, у другому випадку вона шукає, як шукав Ломоносов. Звісно, другий випадок набагато трапляється рідше за перший» (В. Писарев).

Діти живі, галасливі, цікавляться життям і його загадками, нас стомлюють; їхні запитання і здивування, відкриття і спроби — часто з невдалим результатом — мучать. Рідко ми — порадижки, утішники, частіше — суворі судді. Негайний вирок і кара має один результат: проявів нудьги і бунту буде менше, зате вони будуть сильнішими. Отже, — посилити нагляд, подолати опір, застрахувати себе від несподіванок.

Так і котиться вихователь похилою площиною:

- × зневажає, не довіряє, підозрює, стежить, ловить, картає, звинувачує та карає;
- × дедалі частіше забороняє і нещадно примушує, не хоче бачити старань дитини краще вивчити, написати тощо, сухо констатує: погано.

«Рідка блакить прощень, часті багрянці гніву й обурення» — говорить Януш Корчак.

Подумаємо, а що, власне, потрібно нам від дітей? Одне, й тільки одне.

Щоб вони могли активно, свідомо, творчо співпрацювати з людьми й із суспільством у цілому. Не підкорятися, не підкорятися, не пристосовуватися й не ламати всіх навколо себе, а співпрацювати. І кого ми найбільше цінуємо в нашому житті? Людей, з якими легко і цікаво працювати разом.

Розділ 3

СПІВРОБІТНИЦТВО — ОСНОВА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Співробітництво — одне слово, але воно містить, якщо замислитись, усі високі моральні якості. Тільки в співробітництві й можна виховати людину для людини. Співпрацювати з людьми означає поважати їх, цінувати, уміти поступатися своїми бажаннями, потребувати їх і бути потрібним.

С. Соловейчик

3.1. СУТНІСТЬ СПІВРОБІТНИЦТВА

Дитина приходить у життя як гість — вона інша, невідома нам планета, ми раді їй, ми на все готові заради неї, ми любимо її, ми щасливі бачити її такою, як вона є. Дорогим, найдорожчим гостем у нашому домі.

Але, виростаючи, вона поступово стає рівною нам, нашим співробітником. І так у нашу педагогіку входить, мабуть, найважливіше та найскладніше слово — співробітництво.

Співробітництво у вихованні — те саме, що дух в особистості.

Тепер, завдяки багатьом працям педагогів-новаторів, це слово стало загальновідомим: педагогіка співробітництва. Чому вона виникла? Справа в тому, що крім усім відомої біологічної генетики, є адже й інша, умовна генетика — її можна назвати педагогічною. Століттями складали й передавали з покоління в покоління «педагогічний генофонд», відпрацьовані прийоми виховання, ставлення до дітей, відносини з дітьми.

Але як би не розрізнялися наші педагогічні «гени», в одному майже всі люди сходяться. Одну схему виховання тримають у розумі: «Я — великий, дитина — маленька. Я знаю, як жити, вона не знає. Я її веду». В такій схемі переважає насилля.

Майже немає людини, яка б не уявляла собі виховання в такий спосіб. Як же інакше? Я веду — вона йде.

У прекрасній схемі «я веду — вона йде» є слабкий пункт, а саме дитина. Дитина заважає! Дорослому нічого не залишається, як змусити її йти за собою. Влада стає начебто б першою необхідністю виховання, неодмінною умовою його. Без влади над дитиною виховання за схемою «я веду — вона йде» просто неможливе: не піддається дитина. Але якщо влада — перша доблесть вихователя, то в чому ж перша доблесть дитини? Природно, у слухняності. Та дитина гарна, котра слухняна батьківській волі; те виховання ідеальне, за якого виростуть ідеально слухняні діти.

Так виховання перетворюється на процес підпорядкування дитини. Батьки прагнуть влади над нею, а вона — власної влади над ситуацією. Починається гірше, що тільки може бути у вихованні: боротьба за владу.

У родині, де йде суперечка за владу, чим би вона не скінчилася, ця суперечка, і чого б не вчили дитину, її вчать сперечатися за владу — і тільки. Її вчать, зустрічаючись із людиною, будь-що-будь домагатися «верху» або упокорюватися, підкорятися. Вчать дивитися на світ з погляду сили: або твоя сила, або моя.

Таке виховання має давнє коріння і тримається на безумовній супідрядності.

У родині, де встановилися відносини супідрядності (суперечка за владу), морального виховання бути не може, там тільки видимість його — і в цьому є справжня, глибока причина всіх невдач у вихованні, тому що суперечка за владу — перша ознака бездуховності, несправедливості. Там іде таємне, сховане навіть від очей батьків, але потужне навчання аморальної поведінки, розтління душ.

Наше життя — це спільна праця з чималою кількістю людей, фізичне й духовне співробітництво.

Не супідрядність, а співробітництво. Виховання — це співробітництво з дітьми, відповідають за яке дорослі. Педагогіка вивчає питання співробітництва із частиною людства, яку називають словом «діти».

Співробітництво — одне слово, але воно містить, якщо вдуматися, всі високі моральні якості. Лише у співробітництві й можна

виховати людину для людини. Співпрацювати з людьми — означає поважати їх, цінувати, вміти поступатися своїми бажаннями, потребувати їх і бути потрібним. Але це те саме, чого ми чекаємо від дитини. Ось те поле, на якому дальні й ближні цілі збігаються — поле співробітництва з людьми.

Усе було б добре, таж ось лихо. У нас із дітьми різна служба. Ми співробітники з різних відомств — звідси всі неприємності.

Дім — моя справа, моє підприємство з виробництва побуту, розвитку, відпочинку, сімейних радостей. Я його побудував всім своїм життям, я в нього стільки праці вклав.

А для дитини дім — саме така умова існування, як, наприклад, для мене — вся наша планета. Хоч це було б і правильно, але все-таки небагато з нас почуваються хазяями на планеті, серед людей.

Так і дитина. Її світ, її «виробництво», що віднімає в неї всі її душевні сили — її власне життя, її розвиток, що призведе до того, що вона побудує свій дім. Наш дім — наш, а її дім — у майбутньому. З цієї причини в гарному дитячому закладі виховання дітей іде краще, ніж у родині: там у дітей і у вихователів один дім, вихователі цілком зосереджені на дітях. Там будинок для дітей, а не для вихователів.

Тому діти неохоче співпрацюють з нами, тому потрібні особливі зусилля, вміння, щоб їх залучити до співробітництва. Це завжди краще виходить, якщо ми стаємо їхніми співробітниками в їхній життєвій роботі, у розвитку, якщо будь-яка робота в домі є необхідною всім.

Чому нас (дорослих) слухаються діти? Та вони зовсім не слухаються нас, це нам лише здається! Вони не слухаються і не пручаються — ми разом щось робимо, і ми разом розв'язуємо якісь проблеми: нашу, дитячу або спільну. Ми не виховуємо, не тримаємо в голові, що з неї щось треба зробити. Вона не маленька, вона не велика — вона людина, вона інша. З кожною людиною, якщо ми в ній зацікавлені, ми повинні співпрацювати, у нас немає іншого виходу, ми не вміємо панувати над людьми. Ми не терпимо панувати, ми не терпимо влади над собою. У людей має бути одне начальство — справа, що повинна бути зроблена найкраще. Так і з дітьми: ми їм не начальники, ми їм не підлеглі, ми не сперечаємося й не хочемо сперечатися з ними за владу.

Отже, всіма прийнята схема «я веду — вона йде» не годиться? Саме так. І відразу спадає вантаж з душі!

Припустимо, ви, батько (вчитель), відмовилися від суперечки за владу і бажаєте співробітництва. Ви не боїтеся тепер втратити

авторитет, він вам не потрібний і тому не турбує вас. У вас більше немає життєвої необхідності в авторитеті, у вас одна необхідність — співпрацювати з дитиною. Ви припиняєте виховувати — і стаєте дійсно вихователем. Ви не боїтеся втратити авторитет і тому здобуваєте його. Але цей авторитет не тисне, у дитини природна повага до вас, як і у вас до неї. Ми не рівні за досвідом, але рівні перед нашою спільною справою, і вона, і ви зацікавлені в ній.

Що таке наша спільна справа? Це не стільки сімейний побут (навчання в школі), наш батьківський розвиток, скільки її, дитини, розвиток, її нормальне життя.

І якщо колись ви намагалися придушити будь-який опір дитини, тепер ви не можете командувати, розпоряджатися і змушувати. Вона, дитина, не підлеглий ваш, а співробітник, і вам доводиться шукати якісь інші засоби, щоб спонукати її до співробітництва, або якщо ви цих засобів не знайшли, то виконати роботу самостійно — теж не страшно. Адже у вас такий співробітник, якого ви не можете замінити на іншого, на якого не можете нікому поскаржитися і якого не можете змушувати. Ви змушені співпрацювати з ним і вчити його співробітництва.

Навчанням дитини підкорення ви мимоволі стримуєте кращі, активні сили її душі; навчанням співробітництва ви звертаєтеся саме до цих кращих сил, збуджуєте та зміцнюєте їх. Коли виховання — суперечка за владу, дитина постійно прагне до волі, самостійності. Коли ми співпрацюємо з дітьми, вони почуваються самостійними вже з трьох років, і жодних розмов про волю. Не те виховання — свобода, де дитина робить що хоче, а те, де дитина вільно діє разом із батьками, прагне однієї з ними мети.

Так, у вас немає влади над дитиною, але й у дитини немає над вами влади.

Колись, у суперечці за владу, ви змушені були йти одне одному на поступки: то вона вам поступається, то вам доводиться зі скрипом у серці це робити. А тепер? Зникла ідея поступок, прикрі почуття поступництва. Співробітництво, згода в справах стали найбільшою цінністю в родині (школі), і немає жодних поступок. Колись, коли ви жили в суперечці за владу, ви не могли любити своїх дітей, вони зовсім не відповідали вашим уявленням про гарних дітей, ви постійно смикали їх, вони захищалися — огризувалися або замикалися. Ви відчували, що діти не чують, не хочуть чути вас. Ви навчилися не робити їм зауважень. Адже не робите ви зауважень своїм співробітникам по службі! На роботі, якщо ви почнете гарчати, обсмикувати, виправляти, вас одразу поставлять

на місце. Син (учень) не може вас засудити, але ви не повинні користуватися цією його делікатністю. Ви б не хотіли, щоб він жартував над вами, отже, ви не маєте права жартувати й над ним. У нас рівні права стосовно одне до одного, інакше ниточка співробітництва обірветься. Якщо вам щось не подобається в житті сина (учня), ви говорите йому зніяковіло (людина не може робити зауваження іншій людині без зніяковілості): «Щось мені не зовсім зрозуміло», «щось мені не дуже подобається», «щось неправильно виходить у нас із тобою»...

Будь-який його недолік — це не його недолік і не ваш — це наш загальний недолік: ми винні!

Замість «я виховую — він пручається», «я виховую — він терпить», «я виховую — він байдужий» приходять нове розуміння виховання: «я виховую — він допомагає мені», «він виховує себе — я йому допомагаю», «я виховую себе — він мені допомагає» — співробітництво, спільна праця душі, заснована на спілкуванні.

На всіх кращих прикладах виховання можна чітко побачити, що його успіх визначає саме співробітництво з дітьми. На спільній праці трималося все виховання в селянській родині. Років до шести-семи дитину балували, не занадто піклуючись, якою вона виросте, а потім хлопчика впрягали в спільну роботу.

Виховання як співробітництво з дітьми зовсім ніяке не відкриття, це природне виховання, і ми відчуваємо дух співробітництва в кожній дружній родині. Власне, це і є колективне виховання, тому що колектив — спільна робота і спільне духовне життя значної кількості людей, будь хоч два чоловіки, мати і син. Одні батьки легко досягають співробітництва з дітьми, про них говорять «природжені вихователі»; іншим досягти його складніше; третім дуже складно, тому що вони самі до співробітництва не здатні, бо їх виховували в суперечці за владу. Але якщо поставити собі мету досягти співробітництва, то кожний може досягти її певною мірою.

У цьому й цінність співробітництва, що вам, вихователіві, не треба тримати в голові сто різних цілей, двісті чудових якостей дитини. Вам потрібно лише одне: щоб спільна робота і діяльність були дитині приємними, були її потребою. Саме це прагнення так сильно впливає на дитину, має таку виховну міць, що всі інші засоби виховання стають власне непотрібними.

Важливо зауважити, що відносин співробітництва досягти легше, ніж яких-небудь інших відносин серед тих, до яких нас звичай закликають. Деяких дітей дуже складно любити. Що ж, співробітництво може бути й без любові, хоча взаємної любові без

співробітництва не буває. Деяким людям дуже складно відмовитись від прагнення придушувати всіх своїм авторитетом, вони не можуть жити, якщо не панують. Що ж, співробітництво — дуже широкий діапазон відносин і в будь-якому колективі, як правило, вживаються різні характери. Але ж уживаються, працюють разом! Тому що їм нікуди піти одне від одного, а справа має бути зроблена. Саме від цієї безвихідності, невблаганності вимог життя і змінюються на краще наші характери.

Якщо ви стурбовані ідеєю придушення, зміцнення своєї влади, а влада постійно вислизає з ваших рук, ви увесь час скривджені та роздратовані. Що за виховання в образі й подразненні — одне горе. Якщо ж вам не треба боротися за владу — як легко! Ви робите тільки одне: від народження дитини потихеньку залучаєте її до всіх домашніх справ і турбот та чекаєте її відгуку. Якщо його сьогодні немає, якщо немає відповідного руху — що ж, завтра буде. Коли виховання йде як суперечка за владу і заради далеких ідеалів, всі зусилля вихователя спрямовані на дитину. Ви — вихователь, все знаєте, все вмієте, ви розумна та правильна людина, а дитина — дурна, свавільна і зухвала. Всі переваги у вас, всі недоліки в неї.

У педагогіці співробітництва вам доводиться спрямовувати сили і на дитину, і на себе, інакше ви ніколи й нізащо не досягнете поставленої мети. Ви стурбовані не тим, які переваги та недоліки вашого сина, а тим, як іде робота в родині, як ви всі разом налагоджуєте сімейне життя, — ось ваші турботи. Виховання стає прихованим, непомітним, іде в підтекст, а це саме те, до чого закликають педагоги-новатори. Ні «об'єктів», ні «суб'єктів», ніхто нікого не виховує в загальноприйнятому сенсі слова. Ви разом працюєте, старший і молодший, і ви дійсно можете поважати дитину, тому що поважати — означає приймати в роботу, у розмови, вважати собі рівним. Там, де прагнуть до співробітництва, дитині й у голову не приходять, що батьки живуть тільки для неї. Діти, виховані в контакті, у спілкуванні, зазвичай здаються дуже слухняними. Але вони не слухняні, ні, вони чують дорослих, чують однолітків, кожну людину чують.

Створюється психологічний комфорт у родині, а він, цей комфорт, у сто разів дорожчий за побутовий.

Коли хто-небудь запитує, що йому робити з його «важкою» дитиною, можна відповісти:

— А нічого не треба з нею робити, подумайте про мету. Нічого не змінюйте у своєму характері, не видумуйте якісь небувалі за-

ходи, які за один день перетворюють вашу дитину на ангела, чудо слухняності... Спробуйте змінити мету вашого спілкування з дитиною. Якщо мета — швиденько довести дитину до ідеального стану, то ми її загубимо. Поставимо мету прийти до співробітництва, і тоді дитина сама залучиться до ідеалу.

Нагадаємо, що в слові «співробітник» чудовий корінь: робота. Праця й повинна бути основною формою виховання — духовна праця, розумова і фізична.

Всі духовні сили, способи використовуємо для того, щоб залучити дитину в захопливе життя разом із батьками — без очікування від неї досконалості, але з думкою про її душу, почуття безпеки, необхідність розвиватися. Всі сили любові зберемо, відкинувши страхи, готуючись відповідати за дитину і перед людьми, і перед ним за формулою мужніх людей.

3.2. СПІВПРАЦЮЄМО З ДІТЬМИ

Можливо, при слові «співробітництво» читач уявив ідилічну картину: вдома є помічник. Він і підлогу виміє, і обід приготує, — що скажу, те й зробить.

Звісно, все не так. Щоб дитина виросла співробітником, її треба вчити цього приблизно років вісімнадцять — від народження. Вчити — означає ставитись до неї особливим чином, щиро бачити в ній не підлеглого помічника, не спільника, не ледаря, що заважає, а співробітника, без якого не впоратися.

Співпрацювати — означає «розділяти працю». Але щоб дитина навчилася розділяти людську працю, брати на себе більшу її частину, ми маємо показувати їй приклад — постійно розділяти її власну працю дитинства, отроцтва, юності.

Дівчинка-школярка не може розв'язати задачу з математики. На очах сльози. Приходить тато. Якщо він уміє допомогти — добре. А якщо ні? Що сказати дівчинці?

Тато говорить:

— Нема чого плакати, посидиш, посидиш і вийде!

У дівчинки — лихо, а тато говорить — немає лиха. І так на кожному кроці. Одержала двійку, посварилася з кимось, загубила книжку, боїться контрольної — і ми тут як тут зі своїми порадами: не біда! Для дитини — біда, а для нас — не біда. У нас свої біди, справжні, а ті — дитячі, «іграшкові», «дріб'язкові», «мені б твої турботи».

Психологи говорять, що краще відповісти дівчинці так:

— Так? Ти вважаєш, тобі ніколи не вирішити цієї задачі? Я розумію...

Таким чином батько розділяє почуття прикрасі дівчинки, а не відводить його, не знецінює. У цій родині почуття і турботи кожної людини, великої й маленької, що працює на заводі чи відвідує дитячий садок, мають однакову ціну...

Але при цьому не можна вимагати, щоб дитина розділяла наші почуття, входила у наше становище. Усьому свій час.

Ще один приклад. Мати приїхала в спортивний табір до семирічного хлопчика. Він підбіг до неї:

— Що ти привезла?

Мати обурена: «Як він не розуміє! Як не відчуває! Адже я утомилася, поки дійшла, я з дороги, у мене важка сумка!».

Начебто все правильно, але не слова — урок, а урок — поведінка. Якби мама зраділа хлопчикові й без докорів потішила б його гостинцями, вона дала б йому урок: як добре радувати людей! Але вона дала йому урок зовсім іншого роду: вимагай, щоб тебе розуміли, вимагай замість гостинців подяки, вимагай і вимагай...

Ми розділяємо турботи дитини, але нічого замість не вимагаємо. Жодних обмінів, окрім жартівливих. У нас немає міняйл, у нас усе справжнє, ніщо ні на що не міняється, у нас всі почуття і турботи мають власну, а не цінову вартість. У нас будь-яке «на» — від чистого серця, і будь-яке «дай, будь ласка» — безоплатне.

Найжахливіша із псевдопедагогічних думок: «Як ти із мною — так і я з тобою». З дитиною не можна вести рахунок. Прорахуємося!

Ми не вимагаємо співробітництва з нами, не прагнемо співробітництва, а вчимо, розтрачуючи власну душу.

Всі рухи — назустріч дитині. Ми не торгуємо своєю любов'ю, не використовуємо її для своїх домашніх вигід, для примушування або спонукання. Забороняємо собі фрази: «Бо я тебе любити не буду», «Я тебе більше не люблю», «Я з тобою не розмовляю», «Я на тебе образилася». Навпаки: я завжди з тобою, я завжди готовий, я завжди ладен прийти на допомогу, я тебе люблю! Повторювати це на кожному кроці неможливо й не варто, але існує чимало способів повідомляти дитині про свою любов. Як? Так хоча б сказати дитині «спасибі».

Адже ми досить стурбовані тим, щоб дитина виросла вдячною, ввічливою, говорила нам «спасибі».

Але душа дитини росте не на тих «спасибі», що вона говорить, а на тих, які ми їй можемо сказати.

Співробітництво з дітьми тримається не на вимогах, не на вєліннях, не на наказах, а на проханнях.

Прохання — ось краща форма ділового спілкування з дітьми. І це те єдине, до чого треба привчати дитину від народження: уміння відгукуватися на прохання й уміння просити, а не вимагати.

Ви розпоряджаєтесь — дитина або підкориться, або не підкориться. Але що робити, якщо вона не підкориться?

Ви розпоряджаєтесь — душевне зусилля дитини або нейтральне (виконання розпорядження), або спрямоване проти вас.

Але ось ви просите... І дитині необхідно зробити душевне зусилля назустріч вам, навіть тоді, коли вона прохання виконати не може або не хоче.

Розпоряджаючись, ви спонукаєте дитину думати про те, наскільки розумне ваше розпорядження. Прохання ж містить підставу: людина просить! Адже і діти говорять між собою: «Ну тебе ж просять!» — і це здається їм достатньою підставою. Прохання може бути нерозумним, і все-таки дитина відгукнеться: людина просить. Прохання дає дитині відчуття волі. Вона робить все, що треба, але робить сама, з доброї волі. Вона могла і не погодитися, нічого б їй за це не було. Прохання викликає до життя тільки добру волю.

Звісно, йдеться про такі прості, здавалося б, кожній людині, зрозумілі речі. Але що робити? Багатьом батькам навіть на думку не спадає про щось попросити дитину: «Щоб я у неї просив? Та хто вона така, щоб кланятися їй? Принижуватися перед нею?».

Але набагато принизливіше розпоряджатися, бачити, що твоє розпорядження не виконують, і бігати по людям, скаржитися на своїх дітей.

Хто не звик просити дітей, а тільки розпоряджатись, той думає, що прохання — це нескінченні дебати, угоди й суперечки. Насправді прохання суперечок не викликає, і в родині, де розвинена культура прохання, невиконання його — рідкісний випадок. Тоді вже всі засмучені. Але сама ця тривога приводить до зміцнення душевного зв'язку, а не до руйнування його, як це буває у разі невиконаних вимог.

Прохання від розпорядження тим і відрізняється, що на розпорядженні необхідно наполягати, щоб не втратити авторитет, а на проханні, навпаки, наполягати не можна. Коли ми просимо, ми маємо бути готовими до того, що нам відмовлять. Нічого образливого, але навіть коли кривдно, то це невелика ціна за таку дорогу річ, як контакт із дітьми. Просто наступного разу будемо обачнішими. Безглуздо говорити: «Я тебе прошу, вчися добре». Дитина

не може раптом почати добре вчитися. Але їй починають дорікати: «Я ж тебе просив...». А через деякий час і висновок: «Мого, хоч проси, хоч не проси...». Або ще так: «Прошу тебе, не пустуй» — а він не може не пустувати! «Прошу тебе, тихіше» — але в нього гості-третьокласники, вони не можуть тихіше!

Зазвичай ми в таких випадках повторюємо своє «я прошу», але залізним голосом. А не можна. Навчимося самі й дітей навчимо щирим інтонаціям прохання. Той, хто просить, поважає іншого, але поважає й себе. Вихована дитина від невихованої відрізняється точністю інтонацій у проханнях.

То як реагувати на прохання дитини?

Із десяти прохань «можна я...», «дозволь мені...» ви намагайтеся виконувати принаймні дев'ять. Жодне прохання дітей, навіть безглузде, не повинно вас обурити: «Ти що, з глузду з'їхав?».

У багатьох людей за будь-якого дитячого прохання перше спонукання — «не можна!». Потім починають міркувати: а чому, власне, не можна? Але вони думають, що виховувати — означає частіше повторювати «не можна».

Ні, ви повинні бути для своїх дітей «людиною-можна», а не «людиною-не-можна». Ваша перша думка, перше спонукання — «можна!».

Потім уже поміркуєте, чи немає тут великої небезпеки для дитини. Запитала дозволу, отже, взяла на себе певний обов'язок. Отже, думає про вас, турбується, піклується. Якщо ви не дозволите, вона рано чи пізно зробить по-своєму, і почнеться: «Ти чому не запитав мене?» — «А ти однаково б не дозволив» — «Звідки ти знаєш?» — і так далі.

У родині, де цілком зруйновано контакт із дітьми й де перестав діяти наказ, де діти не відповідають ні на окрик, ні на лайку й навіть на побої не реагують, — у такій родині потрібно перейти до звичайних прохань. Це важливий крок на шляху до співробітництва.

Де прохання — там і вибір, навчання самостійності. На кожному кроці надаємо дитині можливість вибору, залучаємо її до наших планів, щоб вона була учасником будь-якої справи. Не виконавець, а співробітник.

Щоразу, коли в нас виникають труднощі з дітьми, ми маємо шукати вихід, так само якби ми вирішували математичне завдання.

Нам нізвідки списати, ми не можемо підігнати під відповідь і навіть не можемо вибрати завдання легше. Нам задане саме це, і ми повинні над ним працювати, доки не вирішимо!

Але ж ми по своїй суті досить авторитарні й тому досить часто ображаємо дітей своєю грубістю, надмірною критикою, нечуйністю тощо. І тому іноді настає час просто покаятися перед своєю дитиною.

Ще один чудовий засіб співробітництва — натяк. Напевно, тому в добропорядних родинах не прийнято дорікати дітям. Якщо діти провиняться, то батько діє тільки в обхід, натяком.

Син побився на вулиці. Батько не лятиме його, але за обідом скаже, що він чув, як хтось побився сьогодні...

Батько не чекає відповіді, слів покаяння. Заряд надіслано, і в душі дитини йде невидима робота. Син трудиться, осягає слова батька.

Звісно, читач може сказати: «А до чого ці викрутаси, тонкощі? Немає в мене на них ні часу, ні сил і нервів немає».

Що на це можна відповісти? Звичайно ж, виховувати, не витрачаючи сил, часу й навіть душі, напевно, можна. Але одержати при цьому позитивний результат — ні.

А що робити, якщо у вашої дитини виникли проблеми з навчанням? Лаяти? Звичайно, ні. Допоможіть! Не бійтеся допомагати! Відкинемо порожні міркування на тему «Що ж з нього виросте, якщо він звикне користуватися чужою допомогою?». Якщо хлопчик потребує допомоги сьогодні, то сьогодні й допоможемо йому, а там буде видно.

Засвоєння навчального матеріалу складається із трьох частин: сприйняття, розуміння та перероблення. Іноді найрозумніші серед дітей погано вчать лише через те, що вони з труднощами сприймають матеріал. У них чудова пам'ять, вони розумні, але начебто бар'єр навколо розуму зведений, не проб'єшся: не розуміють на слух. Інші легко засвоюють матеріал на слух, але душа їх не сприймає друкованого слова. Такі діти, скільки не працюйте з ними, дуже повільно читають. Іноді буває досить прочитати дев'ятикласникові сторінку, і він одразу все зрозуміє та перекаже матеріал, додавши свої міркування. А то — сидів, уп'явшись у книгу, і тужив над нею.

Син погано читає? Що ж, читатимемо йому. Надайте йому впевненості у власних силах і допоможіть!

Погано розповідає? Нехай розповідає із книгою в руках, щоб напружувати не пам'ять, а здатність переробляти матеріал.

Добре вчить, добре допомагає дітям у навчанні не той, хто знає науку, а той, хто вміє будувати міст від незнання до знання, хто бачить і протилежний темний берег незнання та нерозуміння.

Намацати те, чого не знає дитина, для навчання — найважливіше. Скільки не дратуйся, скільки не повторюй: «Ну це ж зрозуміло, ну як ти не розумієш» — зрозуміліше не стане. Деякі очевидні істини доходять до дитини дуже довго, місяцями, і цей процес дозрівання не можна прискорити понуканнями: яблуко дозріє у свій час. Школа квапиться, у школі програма, але нам квапитися не обов'язково.

Ніяких «відразу», «зараз», «завтра ж»! Дитина й так тупіє від поганих оцінок, від непосильного їй темпу, а ми, батьки, ще й підганяємо її, зовсім відбиваємо бажання вчитися.

Але не кожна школа, не кожний учитель уміють захоплювати дітей навчанням; тому будемо вдома менше говорити про оцінки, постараємося хоч б трохи захопити дитину навчанням. Діти лінуються майже навмисно, протестують проти нудьги. Чим більше вони лінуються, тим менше інтересу; чим менше інтересу — тим складніше сісти за уроки. Зачароване коло. Його одним ривком не зрушиш, його можна змусити вертітися в інший бік лише величезною увагою, участю, допомогою.

То чи треба змушувати дитину вчитися? Здатну — треба, нездатну — лише в межах її здатностей. Якесь спонукання (угодами, спільними заняттями, контролем) припустиме. Але там, де резерви особистості вичерпані, потрібно більше піклуватися про розвиток, а не про завтрашні уроки. Там примушування не допомагає. Силу можна застосовувати тільки щодо сильного, тоді немає насилля.

Про те, чи досить у дитини здібностей, можна говорити за тим, що ми відчуваємо, коли займаємось із нею. Займатися зі здібною дитиною — задоволення, навіть якщо вона лінується або нічого не знає. Але якщо радості немає, отже, не розвинені здібності, і треба шукати інших підходів. Трапляється, що здібності людини перебувають у галузях життя, які школа не охоплює. І тоді що ж робити? Просто перетерпіти шкільні роки, намагаючись, щоб дитина не занадто тупіла від невдач.

Але за всіх обставин діятимемо так, щоб навчання було турботою дитини, а не нашою батьківською турботою. Мати всю ніч прокидається, дивиться на годинник, щоб вчасно підняти сина, а він спить спокійно: розбудять. Мама вимагає складати книги з вечора. Мати хвилюється через двійки. Мати нагадує: незабаром контрольна! В результаті вони вдвох закінчують школу — син і мама. Син із золотою медаллю, мама із залізним характером, що загартувався в десятирічних турботах. Про сина ж каже: «Він такий ледачий, якби не я...».

«Якби не я...» — то син, можливо, і не одержав медалі, але став би діяльною, турботливою, самостійною людиною, яка знає, що таке неприємності, але знає також, як їх уникнути. Турбота про навчання теж має певний обсяг, і про те, про що піклується мама, не піклується син.

Багато вчителів уміють підтримати учня, зберегти його любов до школи та навчання. Вони не скаржаться батькам на дітей, вони справляються самі, їм не потрібна допомога ні батьків, ні директора школи.

Але буває, на жаль, що в дітей із учителем — конфлікт. Учитель сприймає нашу дитину як тупу, як ледаря, бачить лише одне: «Не працює, заважає проводити урок». На всіх уроках діти гарні, а на уроці географії, наприклад, поводяться погано. Викликають батьків, лають їх: «Не дивитися за дітьми, ростуть хуліганями, образили вчительку географії, зірвали урок географії». Природно було б допомогти вчительці географії, але лають батьків — діти за всіх обставин мають поводитися добре, а вчителів не критикують.

Учителів дійсно не слід критикувати, як, втім, й інших дорослих людей. Але що робити?

Ми маємо співпрацювати з дитиною в її конфліктах зі світом. Найпрекрасніші наші міркування про те, якою повинна бути школа, нічим дитині не допоможуть.

Пам'ятатимемо про нашу мету. Вона не в тому, щоб перевищувати вчителя, не в тому, щоб виразити справедливий свій гнів, не в тому, щоб «показати їм усім там», ні! Нам потрібно, щоб у сина або дочки збереглося почуття власної гідності, — ось наша мета!

Якщо дитині погано в школі, то можливо, що вона сама у цьому винна, можливо, вона дратує вчителя безглуздими зауваженнями, грубіянить, говорить зухвалим тоном. Не варто квапитися звинувачувати вчителя, але не можна і дитину залишати одну з її бідою: і вчитель її лає, і вдома клянуть...

Всіма силами намагаємося позбутися конфлікту. Не роздмухувати його, а погасити. Не скандалити в школі. Скандал лише погіршує відносини, це спроба діяти силою, а силою змінити ставлення до дитини неможливо.

Не скаржитися. По можливості не скаржитися на вчителя — подібно до того, як не можна скаржитися й на свою дитину.

Намагатися зрозуміти вчителя. За що він не любить вашу дитину? Можливо, він всіх дітей не любить? Можливо, він не злюбив тільки вашу — за що ж?

Постараємося зробити вчителя своїм спільником, щоб і він побачив, що перед ним не ворог, готовий горло перегризти за своє дитя, а людина, здатна зрозуміти іншого і розділити його труднощі.

Не підозрюйте вчителя в поганому. Вчитель, як і всі, потребує успіху, схвалення. Ми майже нічим не можемо допомогти вчителю в його роботі, тож хоч не відмовимо йому в доброму слові. Не завжди, але в багатьох випадках вдасться перейти від взаємних скарг і обвинувачень до спільного обговорення: що робити? І це буде кращою допомогою дитині.

Звісно, важливим під час співробітництва з дитиною є дотримання ввічливості.

Всі правила ввічливості постараємося пояснити дітям не як вимоги етикету, а як необхідність не завдавати клопоту людям. Досягай своєї мети за свій рахунок. Усе, що можна робити самостійно, — роби сам, нікому не завдавай клопоту, а якщо вже завдаєш, то проси про послугу. Ні з кого не можна вимагати — ніхто в цьому житті, з урахуванням рідних, нічого тобі не винен і нічим не зобов'язаний. Я зобов'язаний людям, мені в радість зробити послугу, я можу просити про допомогу, але мені ніхто нічим не зобов'язаний. Не займай, не примушуй, не втручайся в життя іншої людини, не втручайся в її душу, не прагни одержати верх над нею. Люди типу «мій верх» — найогидніші люди на світі. Не завдавай клопоту людям, ні силою своєю, ні слабкістю.

Як навчити дитину цих правил? Нескінченими повтореннями? Ні, дотриманням їх у спілкуванні з дітьми.

Маленьке педагогічне завдання. Мати, коли вкладає десятилітню дівчинку спати, завжди читає їй кілька сторінок із книжки. Так повелося, і дівчинка цілий день чекає цієї хвилини. Але ось одного разу, в той самий час, коли час лягати спати, до мами ненадовго зайшла подруга. Мама сказала дівчинці: «Сьогодні читати не будемо, на кухні тітка Наташа чекає на мене». У дочки на очах сльози...

Що робити? Розсердитися на дівчинку за її нечуйність, за те, що вона не хоче поступитися? Сказати їй, що вона груба і безсердечна людина, посваритися з нею?

Взагалі, у мами є на це право; добре вихована дівчинка поступилася б, адже їй не чотири, а десять років. Але треба виховувати совісність, а не зважати на права. Так і з правами: у дівчинки є ці п'ятнадцять хвилин маминої уваги, так заведено.

Мама сказала: «Звісно, погано, що тітка Наташа чекає, але я обіцяла тобі... Давай читати». Почали читати; не пройшло

й п'яти хвилин, як дівчинка перервала маму: «Там тітка Наташа чекає». Маленьку битву виграно. А могла б дівчинка й не зупинити маму — що ж, однаково вона одержала б урок порядності. Поступово, через рік, два або через п'ять років дівчинка навчиться поступатися, бачачи, як це робить мама. А ще важливіше, що мама зовсім і не поступилася. Якби вона сказала: «Сьогодні не будемо читати», а дівчинка пустилася б у сльози, впала в істерику й мама, сварячи її й гніваючись, взяла б книжку, — це було б неправильно. Але мама сама почала читати, виявила делікатність, а не поступилася дівчинці під тиском. Це важливий відтінок відносин. Гарне правило: не чекати, доки дитина почне вимагати.

Отже, ми вчимо дітей спілкуватися, співпрацювати, а не підкоряти собі інших.

3.3. МОТИВАЦІЯ ДИТИНИ ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

У минулому дітей контролювали і стимулювали головним чином за допомогою покарання. Якщо дитина поводиться не так, як треба, або відмовляється йти на співробітництво, більшість батьків і нині інстинктивно вдаються до погроз. Ми говоримо або маємо на увазі таке: «Якщо ти не слухатимеш, тобі буде погано» або «Якщо ти не перестанеш ревіти, то я...». Малюк має зрозуміти, що буде покараний, якщо не слухатиметься, для цього його шльопують або грізно на нього дивляться. Його стримують, загрожують позбавленнями, насиллям або болем.

Страх начебто і непогано працює як стримувальний фактор, але він не збуджує в дитині природного прагнення співпрацювати з батьками та допомагати їм. Адже покірність і співробітництво — зовсім різні речі. Щоб дитина по-справжньому співпрацювала, вона має допомагати старшим охоче, а покаранням цього не досягнеш. Дорослим складно відмовитись від покарань, тому що вони дозволяють швидко досягати бажаного. Хоч і не хочеться карати дітей, але ми не знаємо іншого шляху. Ми відчуваємо, що покарання по своїй суті нелюдяне, але без нього діти ростуть розбещеними, вимогливими, некерованими, не вміють поважати інших. Так чи є альтернатива покаранню? До великої радості й дітей, і дорослих е!!!

Альтернатива покаранню — заохочення. Всі діти потребують мотивації не покаранням, а заохоченням. Замість того щоб зосереджуватись на наслідках негативної поведінки, позитивне виховання звертається до наслідків позитивної поведінки. Дітей мотивують

до належної поведінки не за допомогою негативних результатів їхніх дій, а за допомогою позитивних результатів.

Не існує сильнішого мотиву, ніж внутрішнє прагнення дитини до співробітництва та бажання одержати нагороду.

Саме заохочення та визнання досягнень дитини найчастіше пробуджують її бажання співпрацювати. Кожній дитині хочеться, щоб батьки спеціально надавали їй час. Кожна дитина пробуджується у разі згадування про прекрасне майбутнє. Кожна дитина любить подарунки. Кожна дитина з нетерпінням очікує свята. Будь-який батько не раз помічав, скільки тепла, дружелюбності та готовності до співробітництва виявляють діти, коли вони хочуть чогось і думають, що одержать це.

Коли дитина одержує більше або передбачає, що одержить, у її душі щось прокидається і вона відповідає щирим «так». Очікування нагороди дає дітям енергію і бажання допомагати, співпрацювати з батьками. Обіцянка більшого надихає до співробітництва всіх — і старих, і малих. Якщо ви нагороджуватимете, а не каратимете дітей, їхнє прагнення до співробітництва лише посиляться.

Проте у деяких батьків виникає прихований протест, оскільки вони вважають, що заохоченням дітей ми ніби підкупуємо їх, а якщо ти — «головний», то в підкупі немає потреби. Деяким здається, що мотивуванням дітей до певних дій за допомогою заохочень батьки виявляють слабкість, і в результаті діти здобувають контроль над ситуацією. Однак у чому ж полягає ефективність заохочення?

Нагородженням дітей за позитивну поведінку ви тим самим фокусуєте їхню увагу на гарних учинках. Покаранням дитини ви фокусуєтесь на поганих учинках і ніби підтримуєте ідею про те, що діти злі та потребують перевиховання. Коли ми зосереджуємося на негативному, позитивне не одержує можливості виявитись.

Те, на що ви звертаєте увагу, набирає сили. Покаранням дитини ви надаєте забагато уваги поганій поведінці. Іноді батьки навіть говорять: «Зараз я дам тобі урок, який ти запам'ятаєш на все життя». Альтернатива покаранню — прощення, тому що прощанням ви чітко повідомляєте дитині, що помилятися нормально, потім потрібно забути про це і рухатися далі. У роботі з дітьми дуже важливо задовольняти їхні потреби та спрямовувати їх таким чином, щоб вони вчилися досягати успіху.

Якщо ви заохочуєте дитину за позитивну поведінку, вона починає частіше поводитися відповідним чином. Замість того щоб

вишукувати помилки дитини і звертати увагу на них, намагайтеся «ловити» малюка на моментах, коли він робить щось гарне. Щоразу, коли ваша дитина рухається у правильному напрямку, визнавайте її успіхи, і вона поводитиметься так само й надалі.

Для малят від чотирьох до дев'яти років можна скласти карту домашніх обов'язків і гарних справ. Перед сном переглядайте список і ставте зірочки напроти обов'язків, які дитина цього дня виконала. Якщо вона не виконала якогось обов'язку або не зробила гарної справи, просто залишіть порожнє місце напроти відповідного рядка і не акцентуйте на цьому уваги. Ваша реакція на порожні місця має коливатися від байдужності до нудьги, а ось із приводу успішно виконаних завдань слід виявити насагу і схвалення.

Кожна зірочка дає дитині один бал, і коли цих балів набереться двадцять п'ять, потрібно щось зробити спеціально для дитини — наприклад, у два рази довше почитати їй перед сном або зводити до зоопарку. У результаті в маляти залишаються приємні спогади, безпосередньо пов'язані з особистими успіхами та визнанням цих успіхів.

Список гарних справ допоможе батькам не забувати про схвалення, коли дитина робить щось гарне. Проте більшість батьків навіть не помічають, як часто вони висловлюються з приводу поганих вчинків дитини. Задумавшись про це, ви легко зрозумієте, чому діти не слухають вас. Поки ми безупинно обсипаємо дитину негативними зауваженнями, не можна очікувати від неї співробітництва.

Ти не поклав свої книги на полицю.

Чому ти так дивно поводишся?

Ти занадто шумиш.

Не кривдь сестричку.

У тебе в кімнаті безлад.

Це ти у всьому винен.

Чітко усвідомивши, наскільки часто ви звертаєте увагу на негативну поведінку дитини, вам буде легше зупинитися. Замість того щоб карати дитину за промахи або зосереджуватись на проблемах, ми можемо спонукати її розв'язувати їх самостійно, просто спрямовувати дитину в потрібне русло. Якщо ми не можемо сказати щось позитивне або задати дитині потрібний напрямок, тоді краще взагалі промовчати. Ось кілька прикладів, як можна допомогти дитині, замість того щоб зосереджуватись на проблемі, а потім карати.

Негативне зауваження	Позитивне звернення
Ти мене не слухаєш	Будь ласка, слухай мене уважно
Подивися, як ти одягнений	Чи не одягнеш ти блакитну сорочку? Вона дуже добре пасує з цими штанами
Так у тебе нічого не вийде	Давай подивимося, чи не можна зробити це іншим способом

Звісно, нам потрібно потренувати своїх дітей, але при цьому менше зосереджуватись на негативних характеристиках їхньої поведінки і частіше давати їм можливість поліпшити її. Навіть виправляти помилки дитини в позитивному ключі потрібно не занадто часто, інакше це втратить ефективність. Щоразу, виправивши дитину, потрібно потім три рази похвалити її за позитивні дії.

Щоб урівноважити негативне, позитивного потрібно більше. Діти часто перестають слухати батьків, оскільки не одержують достатнього визнання своїх гарних дій.

Нижче наведено приклади, як похвалити дитину за те, що вона зробила щось добре.

Молодець, ти поставив на полицю всі книги.

Який у тебе лад у кімнаті!

Ти в мене розумник.

Це дуже мило з твого боку.

Мені дуже подобається, коли ти говориш у приміщенні тихо, як зараз.

Ти зробив дуже гарну справу.

Ти мені дуже допоміг.

Не знаю, як би я без тебе впорався.

З тобою дуже весело грати.

Спасибі за допомогу. Я знаю: на тебе завжди можна покластися.

Ти сьогодні чудово виглядаєш!

Відзначаючи позитивне в дитині й у її поведінці, ви допомагаєте їй бачити в собі успішну та гарну людину. Це позитивне уявлення про себе не лише спонукає до співробітництва, але й сприяє формуванню високої самооцінки, впевненості в собі й у власних здібностях.

Виховання співробітництвом практикує різні методи заохочення дітей. Ми просимо, замість того щоб наказувати. Ми задовольняємо потреби дітей, замість того щоб намагатися присмирити їх. Ми вислуховуємо дитину, що противиться, замість того щоб читати їй лекції. Якщо все це не працює, ми заохочуємо дітей до спів-

робітництва за допомогою нагород. Однак багато батьків бояться заохочувати дітей. Чому?

Причина, чому батьки бояться заохочувати дітей: батьки часто бояться, що, якщо вони почнуть заохочувати дитину, в неї зникне природне прагнення до співробітництва. Вони жваво уявляють собі звиклу до заохочень дитину, що запитує з будь-якого приводу: «А що я матиму з цього?». Потім уява цих батьків малює, як їхня дитина починає вимагати за співробітництво дедалі більше. Такий жахливий результат малоймовірний, однак він можливий у тому разі, якщо батьки не задовольняють інших потреб дитини.

Щоразу, коли ви просите дитину про співробітництво, то в глибині її свідомості дійсно виникає цілком нормальне питання: «А що я з цього матиму?» — і, якщо її потреби задоволено належним чином, вона не вимагає більшого.

Діти співпрацюють тому, що в них від народження закладене прагнення слухатися батьків — заради того, щоб ті їх любили. Якщо дитина усвідомлює свої потреби і вірить, що одержить необхідну підтримку, вона йде на співробітництво з великим бажанням.

Поки дитина одержує те, що їй необхідно, вона усвідомлює свої потреби і не губиться у власних бажаннях. Усвідомлення потреби в підтримці батьків спонукає дитину до слухняності та делікатності. Вона не просить нових нагород. Вона не зосереджується на питанні «А що я за це одержу?» і не вимагає більшого. Як правило, діти наполягають на виконанні своїх примх тоді, коли не розуміють, що їм потрібно насправді.

Заохочення потрібні дитині головним чином у ті моменти, коли вона пручається через те, що не одержує необхідного. Пропозиція нагороди являє собою просто обіцянку, що дитина одержить більше — і тоді маля негайно знову знаходить природне прагнення до співробітництва.

Заохочення спонукає дитину до співробітництва. Домовлятися з дитиною і заохочувати її не означає поступатись їй у всьому і давати все, чого б вона лишень захотіла. Насправді тут відбувається щось зворотне: пропонуючи дитині заохочення, ви просите її поступитися вашому бажанню для того, щоб пізніше вона могла одержати більше. Це один із найефективніших способів навчити дитину відкладати задоволення бажань на потім.

Пропонуванням дитині нагороди ви допомагаєте їй звернутися до тієї частини її істоти, яка хоче допомагати вам (батькам, учителям). Дитину спонукає до співробітництва не саме нагорода. Вона лише збуджує природний механізм самомотивації. Нагороди

та привілеї подібні до десерту. Якщо ви їстимете лише десерти, організм не одержить усіх поживних речовин, необхідних для нормальної життєдіяльності. Серед причин, чому ми їмо десерт наприкінці трапези, полягає в тому, що солодке може притупити чуття голоду й у нас потім не буде бажання споживати їжу, життєво необхідну організму. Подібним чином, якщо ми покладатимемося лише на винагороди, то в дитини зникне апетит до співробітництва.

Якщо доросла людина працює тільки заради заохочення, отже, чогось в її житті не вистачає. Вона працює лише заради того, щоб одержати бажане, і забуває про своє приховане прагнення принести користь людям. У неї немає бажання виконати роботу посправжньому добре, і людина робить лише те, що необхідно для заробітку. Це нездоровий підхід.

З іншого боку, служити людям, не піклуючись про нагороду або заробіток, коли власна родина бідує, — теж нездорова позиція. Успішні дорослі люди думають і про себе, і про інших. Вони намагаються щось змінити у світі й при цьому піклуються також про задоволення власних потреб. Відповідним чином заохочуючи дітей, ми готуємо їх бути успішними в зрілості.

Дітям слід зрозуміти, що в житті ми повинні як давати, так і брати. Якщо ти даєш, ти одержуєш. Щоб більше одержати, потрібно більше віддати. Щоразу, коли ви просите дитину дати вам трохи більше, щоб потім вона одержала більше, ви надаєте їй дуже важливий життєвий урок. Дитина вчиться укладати угоди та вести переговори. Вона довідується, що, даючи більше, вона й заслуговує на більше. І ще — вона вчиться відмовлятися від миттєвих бажань заради чогось, більш важливого у майбутньому. Для того щоб дитина співпрацювала з вами, просто потрібно стати її другом.

Розділ 4

ЯК СТАТИ ДРУГОМ ДЛЯ СВОЄЇ ДИТИНИ?

Виховання дітей — найдавніша серед людських справ, воно ні на один день не молодше людства, тому воно здається нескладною справою: всі справляються, і ми впораємося. Насправді погляд цей оманний і навіть підступний. У стародавності виховання вважали найскладнішою справою, мистецтвом серед мистецтв. Справді, в жодній іншій людській діяльності підсумки не відрізняються так різуче від витрачених зусиль.

С. Соловейчик

4.1. ПРИЧИНИ, ЧЕРЕЗ ЯКІ ПОТРІБНО СТАТИ ДРУГОМ ДИТИНИ

Звісно, щоб співпрацювати з дитиною, потрібно бути її другом і бажано найкращим. Це неодмінна умова співробітництва. Втім, дуже часто на питання «Як стати другом для своєї дитини?» дорослі відповідають: «Ну який я друг? Я — батько (учитель) ...».

Згадайте, кому з нас не хотілося в дитинстві, щоб мати і тато розуміли нас, не кричали даремно, вчасно давали потрібну пораду, втішали, коли нам погано? Той, хто зможе сказати, що в нього були саме такі відносини з батьками, може вважати себе щасливою людиною.

І неважливо, якого віку дитина. Маленька, котрій 2 роки, або доросла, котрій 14, 18 або 30 років. У будь-якому віці людина чітко відчуває, хто їй справжній друг!

Але хто ж такий справжній друг?

Справжній друг:

- × має свої переконання;
- × підтверджує свої слова справами й учинками;
- × не вважає принизливим допомагати ближнім;
- × не плутає силу з добротою, виявляє те чи інше залежно від обставин;
- × завжди ділиться своїми здатностями з іншими;
- × завжди діє за певними правилами;
- × ніколи не звикає до успіху настільки, щоб забути про невдачу;
- × виявляє чуйність, послідовність, чесність, які дозволяють йому (справжньому другові) стати зразком для наслідування.

Звісно ж, маючи такі якості, батьки зможуть підготувати дитину до повноцінного життя в складному і не завжди дружньому світі.

Крім того, є причина, через яку ви зобов'язані стати другом для своєї дитини: вона виросте такою ж, як ви. Ви хочете, щоб ваша дитина змогла сказати «ні» наркотикам, алкоголю, розбещеному сексу, іншим не дуже корисним речам, дивлячись телевизор і спілкуючись з однолітками? Тоді докладіть зусиль стати для неї іншим, якою би малою (або великою) вона зараз не була.

Чим кращим другом ви станете для дитини, тим уважніше вона прислухатиметься до вас, тим сильніше захоче жити вашими цінностями.

Подивіться ще раз уважно на опис рис, яким ми дуже хочемо відповідати. Будемо до кінця чесні перед собою. Інакше нам ніколи не позбавились своїх недоліків. І не забуватимемо, що йдеться про майбутнє наших дітей! А їхнє майбутнє варте наших зусиль!

Напевно, ви відчули внутрішнє бажання зробити що-небудь гідне?! Чудово! Тоді зафіксуйте в собі це відчуття й ніколи з ним не розлучайтеся! У майбутньому воно вам допоможе не складати крила, коли здається, що їх більше немає. Повірте, вони знайдуться, обов'язково знайдуться. Адже ви вже зробили перший крок уперед. Тож не зупиняйтеся на досягнутому, і вас, і ваших дітей чекає успіх!

4.2. ЯК СТАТИ СПРАВЖНІМ ДРУГОМ?

Звичайно, у багатьох із вас мабуть виникло питання: «Все це добре і зрозуміло, але де конкретні рекомендації та прийоми?». Терпіння і ще раз терпіння. Спочатку дайте відповідь на запитання: що ви робите, коли хочете досягти поставленої мети? Правильно. Починаєте діяти. Але перед діями ви в голові або на папері складаєте план цих дій.

Стосовно нашої мети стати другом своїй дитині — вона містить таке:

1. Рівне, добре ставлення до дитини.
2. Любов.
3. Повага.
4. Виховання почуття відповідальності.
5. Батьківський авторитет.

Напевно, деякі міркують уголос: «Ми це й так знаємо. Тільки ось відносини з дітьми щось не складаються». Таке часто трапляється. У чому причина? Можливо, ви знаєте, але не застосовуєте це на практиці. Можливо, якісь інші причини заважають вам застосовувати свої знання.

Тому кожен пункт нашого плану ми розглянемо більш докладно нижче. А поки що давайте візьмемо на озброєння правило: дитину не можна обманювати, надміру опікувати, ігнорувати. Слів недостатньо, потрібні справи. Починайте діяти!

І не говоріть, що вам уже пізно починати. Починати ніколи не пізно! Головне — не боятися і вірити в успіх. Адже у вас прихований величезний потенціал можливостей і здібностей. Не треба сидіти, склавши руки й сподіватися, що все як-небудь саме собою розсмокчеться. Не розсмокчеться!!! Докладіть зусиль, і ви побачите дивні речі. Ви відкриєте себе й своїх дітей наново!

Отже, ми з вами виробили план. І на перше місце в цьому плані ми поставили рівне, добре ставлення до дитини. В ідеалі — це прояв безумовної любові, коли діти знають: що б вони не робили і не говорили, скількох би помилок не припустилися, батько і мати їх однаково люблять.

Мабуть, це найскладніший для виконання пункт нашого плану. Нам здається, що ми вже досягли досконалості. Але варто маляті або підліткові чогось не зробити або зробити неналежним чином, не зовсім доречно себе поведсти або сказати щось непристойне, як ми одразу виявляємо своє невдоволення. Чому ми так поведимося?

Відбувається це через відсутність взаєморозуміння. Ми, дорослі, дуже любимо всілякі правила. Однак діти не підкоряються правилам, для них важливе спілкування. Ви можете примусити дітей «поводитися як треба», підштовхувати їх до правильних учинків, але немає гарантії, що діти любитимуть і слухатимуться вас. Ви побачите їхню реакцію, зовні схожу на слухняність, але в душі вони приховують страх, невдоволення і гнів. Якщо у відносинах з дитиною немає любові й терпимості, чекайте неприємностей. Коли діти поведуться погано, ви, звісно, можете грати в поліцейського. Але якщо виявите терпіння, підбадьорите їх, продемонструєте любов і повагу, то діти з розумінням відгукнуться на ваші правила.

Звідси навіть можна вивести таке:

Правила – взаєморозуміння = бунт.

Правила + взаєморозуміння = гармонія.

Тому пам'ятайте: скільки б років не було вашій дитині — 4 чи 14 — ніколи не пізно шукати спільну мову з нею. Не опускайте рук, і ваші зусилля будуть винагороджені і навіть не думайте в цьому сумніватися!!!

І частіше запитуйте себе: як досягти взаєморозуміння з дитиною? Коли я говорю «ні» — дивиться моя дитина на мене як на друга чи як на чудовисько? У чому я не маю рації?

При цьому пам'ятайте: якщо дитина не бачить сталості ваших почуттів, її самосвідомість не розвивається, а самоповага — зменшується. Дайте дитині зрозуміти, що ви її любите незалежно від поведінки.

Поставте собі питання: за що ви любите своїх дітей? За те, що вони роблять чи за те, що вони у вас є? Не кваптеся з відповіддю. Якщо трішки подумати, питання не видається таким вже й простим...

Вище ми розглянули, чому без взаєморозуміння правила марні. І дійшли висновку, що розуміння, добре ставлення до дитини первинне, а будь-які правила — вторинні.

А зараз з'ясуємо, чому важливо ставитись до дитини рівно.

Справа в тому, що ваша дитина потрібна не лише вам. Вона потрібна і собі!!! Як це так? Одну хвилиночку, зараз усе пояснимо. Хто воно й яке воно, маля довідується від нас, дорослих. Наші слова і дії стосовно дитини повідомляють їй цю важливу для неї інформацію. Яка ж вона?

На хвилину задумаємося. А які слова найчастіше використовуємо ми під час оцінювання своєї дитини? Щось, дорогі читачі, мабуть, мало хто з вас задоволено посміхнувся. У цьому і вся справа.

У дітей, до яких батьки ставляться рівно, є набагато більше шансів розвинути в собі почуття здорової самоповаги. Вони почу-

ваються більш упевненими у взаєминах зі своїми батьками. Вони, як правило, підкоряються батьківській владі.

А до чого тут «рівне» ставлення до дітей, запитаєте ви. А ось до чого. Рівні відносини непомірно важливі. Вони дають дитині почуття впевненості в собі, роблять її щирою і відвертою, створюють атмосферу довіри між вами й дитиною.

З іншого боку, нерівні відносини виникають, коли дитиною задоволені лише за умови виконання нею батьківських вимог. Якщо дитина слухається, досягає успіхів, у чомусь робить успіхи, то нею задоволені. Якщо ж її успіхи не відповідають батьківським вимогам, вона почувається невпевненою, непотрібною, втрачає самоповагу. Дитина перестає бути відвертою, зникає довіра між нею і батьками.

Ось тому часто зустрічаються діти і підлітки, у яких склалася вкрай нерівні відносини з батьками, якщо взагалі склалася...

Розглянемо приклад. Одному хлопчикові довелось почути від учительки, що він дурний. Крім того, батьки не припиняли повторювати, що він ледар і ні на що не годиться. Результат — цілковита впевненість, що одержання освіти після школи не для нього. Інший хлопчик вважає, що треба досягати успіху, інакше ніхто не повірить, що ти на щось здатний. Багато дітей свою низьку самооцінку намагаються приховати за агресивною, «півнячою» поведінкою. Але в глибині душі вони почуваються невпевненими. Вам це здається дивним. «Невпевненими в чому?» — запитаєте ви. Невпевненими в тому, що вони чогось варті, комусь потрібні. Вони намагаються досягти успіху в житті, думаючи, що треба довести оточенню й собі свою важливість. Але ж у всіх дітей є право бути улюбленими і потрібними, такими, як вони є... А не за те, що вони роблять, як виглядають або що мають.

У кожного з нас є уявлення про себе (Я-концепція). Люди зі здоровим почуттям власної гідності усвідомлюють свою важливість. Вони вірять, що потрібні, що завдяки їхній присутності світ краще. Людина зі здоровим почуттям власної гідності спілкується з іншими людьми та цінує їх. Така людина випромінює надію, радість і довіру!

З іншого боку, людина з нерозвиненим почуттям власної гідності є рабом чужої думки. Якщо ви вважаєте себе невартим, то не можете бути щасливим, реалізувати свій потенціал.

Тому так важливо для дитини почуватися потрібною. Вона хоче бути потрібною тим, кого наслідує, — батькам і вчителям. Якщо дитина постійно чує: «Ти — незграба!», то природно дійде висновку: «Нічого я не вартий, нікому я не потрібний такий!».

А почувуючи себе непотрібною, дитина перестає подобатися собі. Саме в цьому причина низької самооцінки та нестачі самоповаги.

Отже, продовжуємо крок за кроком рухатися до окремої мети. А мета наша проста і складна одночасно. Кожному хочеться бути справжнім другом для своєї дитини.

І для цього, попри схожість вікових проявів, слід розуміти, що кожна дитина унікальна по своїй природі. Як відомо, у світі немає двох абсолютно однакових людей. Тому виховуючи дитину, треба брати до уваги її характер і схильності, рівень фізичного та розумового розвитку.

Батькам треба зрозуміти, у чому самобутність кожної дитини. Звичайно вони відчують, що кожна дитина не схожа на інших, але однаково припускаються помилок, виховуючи всіх дітей однаково. Можливо, це відбувається тому, що в уявленні батьків діти мають поводитись однаково добре. Звісно, у кожній сім'ї мають бути свої правила, але діти не можуть бути однаковими. Кожна дитина по-своєму реагує на слова батьків. Із цього можна зробити висновок: не можна зачісувати всіх під одну гребінку. «Стандартизація» руйнує особистість дитини!

І тому головне завдання батьків — побачити у своїй дитині особистість, розвивати у своєму синові або дочці індивідуальність і виховувати їх відповідно. Навіть карати дітей потрібно по-різному. Для одного дієвим буде одне, для іншого — інше. Звісно, краще не карати.

Щоб кожна дитина побачила свою унікальність і була щасливою, батькам треба навчитися показувати дітям їхні недоліки. І для того щоб дитина усвідомила себе, побачила свою неповторність, частіше нагадуйте їй: «На світі немає іншої такої, як ти!».

Однак багато батьків невпевнені в собі. Існують сім'ї, де батьки заохочують дітей лише за якісь особливі заслуги. Але навіть якщо ви самі виростили в настільки далекій від досконалості атмосфері, це не означає, що ви не зможете розірвати зачароване коло і налагодити стосунки з власними дітьми.

Звичайно, не можна стверджувати, що ви часом не сердитиметеся на своїх дітей. Жодна людина не здатна виявляти «янгольське» терпіння, зовсім однаково ставитись до своїх дітей. На це здатний, мабуть, тільки Всевишній. Але нам з вами просто необхідно навчитися любити дітей не за заслуги. Ми маємо показати нашим дітям, що їм не треба намагатися заслужити батьківську любов.

Проте це не означає, що можна дозволяти дітям робити все, що їм заманеться. Вседозволеність ніколи нічим гарним не закінчувалася. Буває, діти роблять таке, що залишається прикусити язика,

глибоко зітхнути та відправитися провітритися. Але рівні, дружні відносини з дітьми ніколи не повинні обриватись. Адже вони для нас завжди є найбільшою цінністю у житті.

А в чому, по-вашому, полягає цінність людини (дитини)? Виявляється, більшість батьків цінність людини бачать у її зовнішності, досягненнях, становищі у суспільстві й у багатстві. Здивовані? Однак це статистика багатьох соціологічних опитувань і багаторічних спостережень практичних психологів.

Звісно, ви можете поставити питання: «То що ж тепер не прагнути ні до чого, не стежити за своєю зовнішністю, не займати посади і не заробляти?».

Обов'язково продовжуйте цим займатися. Справа в тому, що людині властиво прагнути до кращого. Це нормально.

Але йдеться зараз зовсім про інше. Важливе інше. Важливо, щоб людина розуміла, що цінна вона для своїх близьких не кількістю і якістю своїх заслуг, не розміром готівки в гаманці, не привабливою зовнішністю або статусом. Цінність людська ґрунтується на тому, хто ви є, — на вашій особистості.

Дивно, але факт. Діти інтуїтивно це розуміють. Якщо ви успішні в житті, вам не спаде на думку розповідати своїй дитині про свої заслуги для того, щоб вона вас сильніше любила. Коли ви приходите додому, дитячі рученята обвивають вашу ший, бешкетні очі дивляться на вас. Ви обоє раді спілкуванню... А успіхи, становище, зовнішність і гроші тут абсолютно ні до чого. Вони можуть раптово зникнути. А чи залишаться взаєморозуміння, довіра і дружба?..

Тому пояснюйте дітям, що успіхи, зовнішність, гроші, становище в суспільстві — це непогано, але не найголовніше в житті. Пояснюйте своїм улюбленим і найдорожчим людям на світі, що не варто будувати своє життя за обкладинками глянсових журналів. Це всі чужі проекти.

Ніколи не принижуйте дитину, не вішайте ярликів, не порівнюйте з іншими дітьми, а особливо із братами і сестрами. Коли караєте дитину, будьте особливо уважними до своїх слів, щоб у неї не створилося відчуття, що ви її не любите.

Треба вміти просто жити, радіти сонечку, небу, дощику, холодному вітру, посмішці близької людини, запаху кави вранці...

Про все це треба розмовляти з дитиною. Інакше як вона навчиться всьому цьому радіти, та й взагалі помічати?

Щоб бути другом своїй дитині, потрібно наблизитись до неї, знайти до неї підхід. Як же підібрати ключик до своєї дитини? Спочатку якнайбільше часу надайте своїм дітям. І використайте

цей дорогоцінний час із користю для справи. «Ну які можуть бути справи?» — подумки заперечуєте ви. Найважливіші справи з налагоження дружніх відносин із дитиною!!!

Для цього спробуйте визначити, до якого типу належить ваша дитина щодо сприйняття інформації про те, що її люблять.

У цілому, всіх людей можна розділити на п'ять груп за способом сприйняття інформації про те, що їх люблять: 1) дотик; 2) слова заохочення; 3) час; 4) подарунки; 5) допомога.

До першої групи належать люди, для яких важливими щодо прояву любові з боку іншої людини є дотики. Досить частіше обіймати таких людей, і вони будуть цілком певними, що вони потрібні й улюблені. Ну а якщо поцілувати, то щастю їх немає меж. І, як наслідок, радість буття.

До другої групи належать люди, для яких слова заохочення важливі як повітря. Якщо вони щось роблять і не одержують схвалення, то це рівнозначно для них стресу, надії, що зникла. І може закрастися крамольна думка: «Е-е-е, так я нікому не потрібний, і мене ніхто не любить!».

До третьої групи належать люди, для яких важливе поняття «бути разом». Причому вони це поняття сприймають буквально. Діти цієї групи дуже гостро реагують і тяжко переживають тривалу відсутність близьких їм людей. Навіть якщо ви зайняті якоюсь своєю справою, але дитина перебуває з вами в одній кімнаті або поруч, їй вже досить цього, щоб відчувати, що ви її любите і нікуди від неї не дінетеся.

До четвертої групи належать люди, для яких вищим проявом любові є подарунки. Неважливо які, коштовні чи дріб'язкові. Дорога, як кажуть, увага. У таких людей (дітей) думка працює приблизно в такий спосіб: «Щось мені нічого давно не дарували. Напевно, не люблять».

До п'ятої групи належать люди, які отримують задоволення від допомоги тих, хто їм близький і дорогий. Дуже часто вони прекрасно могли б упоратися самостійно. Але для того щоб одержати підтвердження, що вони улюблені, вони просять допомоги. Не варто плутати їх із категорією людей, які патологічно люблять експлуатувати інших.

Проаналізуйте цю інформацію, вона має вам допомогти знайти ключик до дочки або сина. А їм — відчути себе потрібними й улюбленими.

Якщо ви спробуєте застосувати цю технологію для поліпшення відносин зі своєю половинкою, запевняємо, що вас і тут чекає успіх.

У цілому, розглянуті вище схвалення допомагають зрозуміти свою важливість: людина відчуває, що й вона, й її справи важливі для когось ще, крім неї. Ось чому так важливо, щоб батьки цінували досягнення своїх дітей і не робили при цьому гонитву за успіхами метою їхнього життя.

А зараз спробуємо зрозуміти, наскільки важливе СХВАЛЕННЯ, навіть у дріб'язках! Із чого ж розпочати?

Насамперед замість того щоб говорити про те, що діти роблять неправильно, почніть докладати зусиль, щоб побачити те, що діти роблять правильно!

Дивіться уважно на своїх дітей, знаходьте щодня хоча б дві якості або вчинки, за які їх можна похвалити і сказати добре слово.

Якщо ваша дитина робить уроки, скажіть, як вам приємно бачити її ретельність.

Якщо маля або підліток не забуло викинути сміття, подякуйте йому за це.

Якщо зовсім маленькі діти збирають свої іграшки, скажіть, що вам подобається, як вони піклуються про свої іграшки. Тим самим ви показуєте своїм дітям, що вашу увагу можна привабити якоюсь гарною справою, а не навпаки.

Втім, чимало батьків вважають, що у кожної дитини повинні бути домашні обов'язки (і це правильно). Тож навіщо її хвалити за такий дріб'язок, як винесення сміття (а це неправильно)?

А чому б ні? Вам приємно, коли хвалять за вашу роботу? Але ж ви за неї ще й гроші одержуєте... І все-таки приємно почути від начальника: «Мені дуже сподобалося, як ви виконали цю роботу!». А якій мамі не захочеться почути «як смачно!», коли вона приготувала обід?

Щоб навчитися такого ставлення до людей, потрібно зрозуміти, що всі ми любимо щирі похвали. Але багато хто виростає без слів схвалення. Вони починають із недовірою ставитись до компліментів, уважати їх нещирими, думати, що не заслуговують добрих слів.

Крім того, якщо діти не впевнені у вашій беззастережній любові, похвала і схвалення можуть їм лише зашкодити.

Пояснимо цю тезу. Справа в тому, що виконання обов'язків може бути самоціллю для дитини. А якщо людина робить досягнення успіху сенсом життя, то неминуче виникає почуття провини, коли щось не виходить. Ви можете сказати таке: якщо ви зазнали в чомусь невдачі, невже стали від цього гіршими? Тоді чому ж ми накидаємося на своє 6–7-річне маля, коли воно виводить перші

літери. Так, криві й нерівні. Але воно намагалося, пихкало щосили. Його похвалити треба за ретельність, а ми лаємо.

Коли людині щось не вдається, в неї виникає не тільки почуття провини, але й почуття сорому. А сором налаштовує нас проти себе. Це відбувається через те, що в житті нам доводиться виконувати які-небудь обов'язки.

Тому у своєму прояві почуттів до дитини варто бути гранично обережним. Варто починати із прояву любові, а потім переходити до схвалення. Нехай ваші діти відчують себе впевнено, знають, що їх люблять, що вони важливі. Але діти повинні знати, що в них є право на помилку. Тоді їм легше буде реалізувати свій потенціал. Нехай наші діти трудяться не заради схвалення, а із задоволенням, відчуваючи, що чогось варті.

Щоб навчитися помічати і цінувати зусилля своєї дитини, треба хоча б два рази на день повторювати такі слова: «Я ціную зусилля своєї дитини більше, ніж її досягнення. Я ціную гідність своєї дитини більше, ніж її зусилля».

Можливо, у вас готове питання: «Якщо настільки високо цінувати всі зусилля дитини, то чи не вирішить вона, що головне в житті — виконувати обов'язки?». Можливо. Але краща профілактика — постійно трудитися над тим, щоб проявляти дитині любов, а потім гідно оцінити її.

4.3. ЯК ПОЗБАВИТИСЬ СТАРИХ ЗВИЧОК?

Звичайно, дуже складно позбавлятися старих звичок. Варто на хвилину розслабитися, як одразу починаєш розглядати, що дитина зробила не так, замість того, щоб помітити її гарні вчинки. Змінювати себе — робота на все життя. Адже не змінивши себе, ми не зможемо стати другом для своєї дитини. І тут є над чим працювати.

Коли наші діти погано поводяться, перший і природний порив — насварити, покарати їх. Але це лише перший бар'єр, який треба подолати.

Другий бар'єр звучить приблизно так: «Мене не часто хвалили, та й любов не увесь час виявляли. І проте я виріс нормальною людиною». Це лише привід, щоб уникнути виконання батьківських обов'язків.

Третій бар'єр полягає в докладанні безлічі зусиль, щоб бути другом для своєї дитини і підготувати її до життя у світі конкуренції.

І все-таки не бійтеся хвалити свою дитину. Це необхідно для формування в неї впевненості, подолання комплексу неповноцін-

ності. Однак при цьому потрібно пам'ятати і знати, що у своєму прагненні бажання одержати похвалу може перетворити дитину на кар'єриста: усе у своєму житті вона може підкорити прагненню до успіху. Називається ця проблема перфекціонізм, або прагнення досконалості заради досконалості. Із чого це починається?

Справа в тому, що батьки покладають на дітей безліч сподівань. Часом батькам хочеться, щоб діти досягли того, чого не вдалося зробити їм. Батьки як би хочуть прожити життя знову у своїх дітях. Від дітей вимагають, щоб вони виправдовували всі батьківські сподівання. Додайте сюди вимоги шкільних учителів й однолітків, і життя стане просто нестерпним.

Тому якщо ваші діти ще малі, найдоцільніше зупинитися прямо зараз і подумати, які сподівання ви покладаєте на них. Тому що висувати до дитини реальні вимоги — це одне, а очікувати від неї занадто багато — це зовсім інше.

Це означає ввести дитину в зачароване коло, де виконання обов'язків стає метою життя. Але прагнення до досконалості у всьому — занадто важкий вантаж, щоб нести його все життя.

Тому щоб ваша дитина не стала перфекціоністом, розберіться, як ви виховуєте її, ставте собі питання. Який приклад ви подаєте дітям? Чи допомагаєте ви їм змінитися, щоб вони могли стати іншими, щоб мали волю ризикувати, шукати, дізнаватися, відкривати нове? Як ви виховуєте дітей? Чи мають вони право на невдачу? Чи ви вимагаєте від них у всьому прагнути досконалості?

Якщо діти вчатьсЯ бути обережними і не ризикувати, вони ніколи не запропонують світу нічого геніального. Якщо вони прагнуть досконалості, то ця досконалість регламентована й організована нашими з вами амбіціями.

Втім, ми всі орієнтовані на досягнення певних результатів. А які цілі окреслює ваша дитина, коли дивиться, слухає і спостерігає за вами? Корисно мати мету і прагнути до результату. Але якщо ви не одержуєте ні найменшого задоволення від процесу досягнення мети, вважайте, що життя проходить марно. До життя потрібно ставитись із ентузіазмом й оптимізмом.

4.4. ЯК НАВЧИТИСЯ ПЕРЕДАВАТИ ДІТЯМ СВОЇЙ ОПТИМІЗМ, ПОВАГУ, ЛЮБОВ?

Коли говоримо дитині про свої схвалення, не можна забувати й про «конкурентну боротьбу», яка починається в житті дитини досить рано.

Коли дитину віддають у дитячий садок або до школи, вона потрапляє в світ конкурентної боротьби. У цьому світі дуже важливий результат. Тому батькам необхідно підтримувати дитину, зміцнювати її впевненість у собі.

Потрібно показати, що ви цінуєте заслуги маляти. Але, ще раз підкреслимо, що батьківське схвалення завжди має виростати з безкорисливої любові до своєї дитини.

Коли маля стикається із конкуренцією, найкраще показати йому, що воно змагається з людьми, а не суперничає з ними. Суть суперництва в тому, що один виграє, інший програє. Отже, всі в конкурентному світі якоюсь марою твої вороги.

Змагання — це гра. У ній є чіткі правила. Другий гравець — не ворог, а союзник. Він допомагає максимально виявитися вашим здібностям. І тоді не важливо, хто прийде до фінішу першим. Людина одержує задоволення від процесу змагання. Вона змагається для того, щоб максимально розвинути свої здібності.

Іншими словами, змагання стимулює людину до особистісного зростання й удосконалення, якому, як відомо, немає меж.

Якщо батьки зуміють переконати своїх дітей, що потрібно максимально використати свої здібності, то допоможуть їм звільнитися від зачарованого кола «перемога – поразка» й піймати тонку межу між змаганням і суперництвом.

Саме тому важливо цінувати зусилля дітей більше, ніж список їхніх перемог.

Адже коли діти знають, що вони важливіші для нас більше, ніж всі їхні спортивні й навчальні досягнення, то вони можуть розслабитись, відчутти впевненість у собі та максимально розвинути свої здібності. Вони знатимуть: успіх чи поразка — ви не зміните свого ставлення до них.

А тепер поговоримо про найважливішу справу батьків (любов до дітей). Усі ми від народження здатні любити. Але виникає питання: «Тоді чому в світі так мало любові?». Відповідь проста: «Навіть якщо ми здатні любити, нам ще потрібно навчитися, **ЯК ЛЮБИТИ**». Найголовніше, що можуть зробити для дітей батьки, — любити одне одного.

Справа в тому, що всі народжуються зі здатністю любити, але не всі вміють любити, тому що не всі бачать, як люблять одне одного найголовніше в їхньому житті люди — батьки.

Безсумнівно, дитина набуває впевненості в собі під впливом батьківської любові. Однак дуже важлива й та любов, яку батьки відчують одне до одного. На жаль, дуже часто в сім'ях чоловік і дружина

не виявляють любові одне до одного. Тому найпопулярніше розв'язання сімейних проблем — розлучення. Навіть якщо чоловік і жінка змогли залишитися разом, між ними немає щирої близькості та любові.

Але ж головна спадщина, яку ми залишимо дітям, — це наша любов одне до одного. Те, як ми поведимося зі своєю «половинкою», говорить голосніше слів.

І якщо ми нещирі у своїх проявах, діти одразу помітять будь-яку фальш. Пам'ятайте: можна обдурити шахрая, обдурити дурня, але обдурити дитину — **НЕМОЖЛИВО!**

Частіше намагайтеся виразити любов до своєї половинки. Радьтеся з дітьми, що подарувати татові або матері. Вони підкажуть багато цікавих ідей. Можна писати коротенькі милі записочки. Знаєте, на таких різнобарвних папірцях, і наклеювати їх там, де їх може побачити кохана людина.

Тож якщо ви частенько буваєте у від'їзді, частіше телефонуйте своїм дітям і дружині (чоловіку). Тому що кожен дзвінок повідомляє дитині й вашій половинці, що ви їх любите.

Якщо ваша дитина занадто часто грубить вам, слід сказати їй, що ви не дозволите їй (дитині) у такому тоні розмовляти з вашим коханим чоловіком (або з вашою коханою дружиною). Це допоможе зрозуміти дитині цінність ваших подружніх стосунків. І, що найважливіше, заспокоїть дитину.

Один із найдієвіших способів виховати в дітях почуття спокійної впевненості — це відкрито, але тактовно виражати свою любов до своїх половинок.

Якщо ви любите свою дитину, то не забувайте любити й одне одного. Пам'ятайте: діти бачать вас.

Спостерігаючи за вашими доброзичливими відносинами, вони зростатимуть спокійними й упевненими в собі. Тому оберіть найкращий спосіб, як виявляти свою любов до дитини і своєї половинки, і щодня дійте відповідно до нього!

Однак частенько, попри свою любов до дітей, батьки не одержують відповідної любові.

Приміром, від батьків підлітків або вже дорослих дітей часто можна почути: «Я його (її) так любила, а він (вона) мене просто ігнорує». Звичайно, складно це розуміти, кривдно чути. Але при цьому завжди хочеться поставити запитання: «А як любили? У чому ця любов виявлялася? Чи почувала ваша дитина, що вона дорога вам?».

І ось найпоширеніша відповідь: «Так, адже все найкраще для нього (неї): і їжа, і одяг, і іграшки, і заняття всілякі, і няньки, і вчителі, і поїздки. І чого йому (їй) не вистачало?».

Ось воно, ключове питання! Виявляється, багато хто з нас не усвідомлює, що ж насправді потрібно дитині, щоб почуватися потрібною й улюбленою, бачити в батькові й матері друзів, потребувати спілкування з ними, навіть коли ти вже виріс!!!

Давайте трохи повернемося в минуле... Вашому маляті 2–3 роки. Воно підходить до вас із проханням пограти з ним. А ви в цей час зайняті дуже важливою роботою. Звичайно ж, робота важлива, і її необхідно закінчити терміново. Але хіба ви подумали тоді про те, що робота буде завжди, а ось вашому маляті не завжди буде 2 роки.

Якщо ми сьогодні будемо шкодувати час для дітей, завтра вони пошкодують його для нас.

Іноді батьки нервуються через те, що їхні маленькі діти не доводять розпочату справу до кінця. Терпіння і ще раз терпіння. Потрібно вміти чекати, вислухувати дітей до кінця, давати їм можливість зробити щось самостійно. Якщо в них не все виходить, або вони не закінчують розпочате, не треба хвилюватися.

Якщо ви хочете бути другом своїй дитині, потрібно знати, як вона мислить, потрібно «налаштуватися на її хвилю». Лише після цього ви зможете побачити життя її очима. Тільки тоді ви і навчитеся спілкуватися з нею.

Коли ви уважні до дітей, вони розуміють, що дорогі вам. А коли неуважні, вони ніби чують: «Я люблю тебе, але інші речі мені дорожчі. Не настільки ти й важливий». Якщо ви говорите, що дорожите дитиною і беззастережно любите її, якщо ви говорите, що цінуєте її й хочете, щоб вона відчувала власну цінність, АЛЕ НЕ ВИТРАЧАЄТЕ НА НЕЇ СВІЙ ЧАС, то ви лицемірите.

Багато батьків потрапляють в цю пастку у своєму спілкуванні з дітьми. Багато в чому це відбувається через недогляд. Батьки не надають часу дітям, тому що занадто зайняті. Але взаємне задоволення від спілкування можна одержати лише в тому випадку, якщо проводиш багато часу з дітьми. Кількість обов'язково переходить у якість.

Щоб стати справжнім другом для своєї дитини, потрібно витратити чимало часу. З кількості виростає якість, і діти починають відчувати вашу прихильність і схвалення.

Якщо ви хочете бути гідним любові та довіри іншому, вам доведеться жертвувати своїм часом. Тоді в дитині з'явиться почуття власної значимості та захищеності.

Якщо виявити справжню цікавість до своїх дітей сьогодні, вони виявлять цікавість до вас завтра.

Займаючись вихованням своєї дитини, пам'ятатимемо, що вплив на дитину прямо пропорційний любові до неї. І тому без

любові наші виховні заходи можуть викликати відкрити непокору з боку дитини. Але й любов без заборон породжує не менше проблем. Утримати дітей у певних межах допоможуть відповідальне ставлення до своїх обов'язків і батьківський авторитет.

Завдяки батьківському авторитету діти одержують уявлення про добро і зло, вчать робити правильний вибір у межах наявних заборон, здобувають упевненість у власних силах.

Однак такі поняття, як «обов'язок» і «відповідальність» не дуже-то популярні, і не тільки в дітей. Адже щоб виконати взяті зобов'язання, потрібно змінити звичний спосіб життя. Набагато легше робити те, що хочеться, й ні перед ким не звітувати. Але життя влаштоване інакше. Якби всі уникали відповідальності, суспільство лежало б у руїнах. Без відповідального ставлення вдома запанував би хаос.

Так уже трапилося в багатьох сім'ях. І усе через те, що один із членів сім'ї відмовляється виконувати свої обов'язки. Стати відповідальним — означає вирости зрілою, урівноваженою особистістю. Бути відповідальним — означає уміти підкорятися іншим, служити людям своїми знаннями й уміннями.

Поводитись відповідально може лише впевнена у собі людина, яка усвідомлює свою важливість, тому що ближні виявляють до неї щирий інтерес. Якщо ви любите і цінуєте свою дитину, то вона має чудовий шанс стати відповідальною людиною. Так вона просто захоче бути відповідальною людиною!

Отже, якщо ви хочете виховати дитину відповідальною людиною, необхідно пам'ятати, що ми, дорослі, судимо про себе за нашими намірами. А наші близькі (чоловік, жінка і діти) судять про нас за нашими вчинками. Відчуваєте різницю? Тому й говорять, що добрими намірами вистелена дорога в пекло. Тому що намір є, а його реалізації немає. Задумайтеся над цим. Прислухайтеся до думки своєї дитини! Вона допоможе вам виховати її відповідальною людиною!

У вихованні відповідальності дитини чимало означає вибір, який вона робить постійно. І її вибір треба заохочувати.

Втім, коли дитина ще маленька, ми не замислюючись, приймаємо різні рішення за неї, і це нормально. Але ось вона підросла, почала ходити і говорити. Й ось отут-то вже можна привчати маля приймати різні рішення самостійно. Яким чином?

Збираєтеся снідати. Перед тим, як варити кашу, запитайте своє маля, яку воно їстиме кашу, манну чи вівсяну. Попередьте, що, зробивши вибір, воно повинно буде з'їсти цю кашу беззастережно.

Відправляється гуляти. Довідайтеся, якого кольору шкарпеточкам маля віддає перевагу — червоним чи зеленим. І не біда, що вибір дитини не відповідатиме вашому. Це його рішення, яке необхідно поважати.

З віком у дитини збільшуватимуться можливості права вибору, які ви обов'язково обговорюватимете з нею. Лише не забувайте пояснювати дитині, що, зробивши вибір, вона відповідає за своє рішення. Якщо ви, приміром, хочете, щоб ваша доросла дитина допомагала вам удома, запропонуйте їй на вибір кілька обов'язків. Визначившись зі своїм вибором, дитина почуватиметься самостійною. Вона змушена буде планувати свій день, щоб упоратися зі своїм вибором. А це сприятиме формуванню самодисципліни. Якщо, звісно, ви контролюватимете виконання обов'язків, заохочуватимете успіхи та підтримуватимете у разі труднощів.

По мірі дорослішання наших дітей усіх батьків очікує ще одна пастка. Всі ми так звикаємо приймати рішення за своїх дітей за принципом «я краще тебе знаю, що для тебе краще», що до підліткового віку починаємо дивуватися, чому чадо ігнорує наші зауваження. Чому думка батька для дитини є неважливою? Чому він катастрофічно губить свій авторитет в очах дитини? Чому, зрештою, вона абсолютно не слухається?

Відповідь очевидна. Ми не навчили її приймати рішення й відповідати за ці рішення. І ось підліток уже зрозумів, що набагато простіше звалити свою відповідальність на інших. Тільки ось поваги до дорослих це розуміння не додало. Якщо мої «предки» такі, то які ж інші? Таким чином, ми власними руками не лише вирощуємо інфантильну особистість, не здатну на вчинок, але й руйнуємо батьківський авторитет в очах дітей. Тому навчайте дітей відповідати за свої вчинки, щоб вони могли розвивати в собі самодисципліну, необхідну для плідного, корисного та щасливого життя!

4.5. ПОРАДИ ЯНУША КОРЧАКА

Підіб'ємо підсумок наших міркувань про те, як стати другом своїй дитині, порадами Януша Корчака, у якого звичне поняття «любов до дітей» наповнене особливим змістом.

1. Не чекай, що твоя дитина буде такою, як ти, або такою, як ти хочеш. Допоможи їй стати не тобою, а собою.
2. Не вимагай від дитини плати за все, що ти для неї зробив. Ти дав їй життя, як вона може віддячити тобі? Вона дасть життя другому, той — третьому, і це необоротний закон подяки.

3. Не зганяй на дитині свої образи, щоб у старості не їсти гіркий хліб. Бо що посієш, те й пожнеш.
4. Не стався до її проблем зверхньо. Життя дане кожному по силам й, будь упевнений, воно складне для неї не менше, ніж для тебе, а можливо й більше, оскільки в неї немає досвіду.
5. Не принижуй.
6. Не забувай, що найважливіші зустрічі людини — це її зустрічі з дітьми. Звертай більше уваги на них, адже сам Господь відвідує батьків у їхніх дітях.
7. Не мучай себе, якщо не можеш зробити щось для своєї дитини. Мучай, якщо можеш, але не робиш. Пам'ятай: для дитини зроблено недостатньо, якщо не зроблено все.
8. Дитина — це не тиран, що панує твоїм життям, і не тільки плід плоті та крові. Це та дорогоцінна чаша, яку Бог дав тобі на зберігання і розвиток у неї творчого вогню. Пам'ятай, що в батьків зростає не «наша», «своя» дитина, а душа, надана нам на зберігання.
9. Умій любити чужу дитину. Ніколи не роби чужому те, чого не хотів би, щоб робили своєму.
10. Люби свою дитину будь-якою — неталановитою, невдачливою, дорослою. Спілкуючись із нею — радій, тому що дитина — це свято, яке поки що з тобою.

Розділ 5

ВАЖЛИВІ СКЛАДОВІ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Моральне виховання — це виховання без виховання, тобто без особливих педагогічних заходів, які самі по собі можуть бути і корисними, і шкідливими. Діти стають кращими або гіршими не самі по собі, а залежно від того, що відбувається з нами. Кращими стаємо ми, кращими стають і діти.

С. Соловейчик

Вплив на дитину прямо пропорційний любові до неї.

Й. Песталоцці

5.1. ЛЮБОВ ДО ДИТИНИ

Найважливішою, особливою метою батьківської (педагогічної) діяльності є любити та виховувати своїх дітей (учнів), а також формувати в них почуття високої самоповаги й впевненості. Якщо ви ростите своїх дітей, плекаючи їхню самобутність й індивідуальність, якщо ви виховуєте їх сповненими бажання вийти та поміритися силами із цілим світом — тоді ви виконуєте свої дорослі обов'язки в найвищому значенні цього слова.

Якщо ж ви своїх дітей забезпечуєте матеріально, але не формуєте в них самоповагу й впевненість у собі, ви зневажаєте свою

головною роллю. Саме тому найкраще, що можуть зробити батьки, — це зі створенням морально-психологічного клімату, в якому дитина відчуває, що її любить найважливіша людина в її житті, дати своїй дитині любов й емоційну підтримку, які потрібні їй, щоб рости і творити життя.

Підліток розвивається в повноцінну особистість прямо пропорційно кількості та якості любові, яку він одержує. Так само як рослина потребує сонячного світла й вологи, дитина потребує любові й турботи.

Як немає світла без темряви, дня без ночі, добра без зла, так немає гармонічного виховання дитини без любові. І тому розглянемо перший, головний, наріжний камінь виховання — любов до дитини, без якого вона не може жити, як без повітря.

Якщо дитина не одержує від батьків такої кількості любові, якої їй хочеться, то це може стати фундаментальною причиною занепаду її творчих здібностей, причиною, щоб людина все життя почувалася нещасною, невпевненою в собі.

Звісно ж, багато хто можуть здивуватися — невже, дійсно чимало батьків, які не люблять своїх дітей? Звичайно ж, ні.

Тут важливо те, що батьки і дитина по-різному бачать цю любов. Батьки можуть відчувати щирю любов до свого чада. Але поводитись вони будуть так, що в дитини з'явиться відчуття, що її не люблять.

З позиції впливу на дитину найголовнішим виховним чинником є щира (безумовна) любов батьків до своєї дитини. Якщо дитина відчуває, що батьки дійсно люблять її, то вона сприйматиме їхню строгість і покарання як специфічний прояв їхньої любові. І усотуватиме їхнє виховання, як губка воду.

Якщо дитина знатиме, що батьки її щиро люблять й її існування для них — найголовніше в житті, то її творчий розвиток буде швидким і безпроблемним.

Тому єдине, що має одержувати дитина в необмеженій кількості, — це любов і доброту від оточення. Дитина — це прекрасна квітка, яку довірили в наші руки.

Нам потрібно виростити її. Їй потрібне наше світло. Наша доброта. Наша віра в неї. Наша підтримка.

Їй потрібна наша любов — важливий і необхідний живильний засіб, без якого дитина не може реалізувати свій потенціал.

Це найголовніше, що їй потрібно. І батьки (вчителі) — ті люди, що можуть дати дитині те, що їй найбільше потрібно. Вони можуть любити її. Саме для цього вони їй і потрібні! Все так просто!

Хоча, як не дивно — саме це для багатьох батьків (вчителів) і є складним. Адже йдеться переважно про прояви любові, численні прояви любові до дитини, що необхідні їй на шляху власного творчого розвитку.

Але саме це — любити дитину — дорослі здебільшого не вміють робити. Їх цього теж не вчили, як не вчили виховувати дитину.

І тому вони роблять помилки любові.

Існує дві основні причини, через які батьки не можуть любити дітей достатньою мірою.

Перша: батьки не люблять себе. Батьки з низькою самоповагою зазнають величезних труднощів у прагненнях дати своїм дітям любові більше, ніж вони мають до себе.

Друга причина того, що батьки мало люблять своїх дітей, полягає в тому, що вони часто помилково думають, що їхні діти зобов'язані виправдувати їхні очікування. Головним приводом для суперечок між батьками і дітьми є батьківське відчуття, що їхні діти не дотягають до «рівня», якого вони (батьки) домагаються від їх або їхніх справ.

Чимало батьків розглядають своїх дітей як рухоме майно, як форму власності. Вони вважають, що їхні діти поведуться належним чином тільки тоді, коли говорять або роблять те, що хочуть від них батьки. Якщо дитяча поведінка розходиться з батьківськими очікуваннями, мати або батько відповідають критикою. Вони ненавмисно це роблять, але цим вони відбирають у дитини свою любов і схвалення. Дитина почувається нелюбимою, і цим формується фундамент майбутніх особистісних проблем у житті.

Мабуть тому головним у вихованні дітей є усвідомлення того, що ваші діти — не ваша власність. Ваші діти належать собі. Вони — дарунок вам, і при цьому тимчасовий.

Тому поводитися з ними потрібно так, начебто вони — дорогоцінні подарунки, надіслані вам на короткий час. Ваша справа — не змушувати їх пристосовуватись до ваших очікувань, а заохочувати їхню самобутність, формувати їхню унікальність й індивідуальність.

Адже кожна дитина відрізняється від іншої й приходиться у цей світ зі своєю програмою, власними талантами, інтересами та здібностями. До певного часу ніхто не може знати напевно, що може і ким стане ваша дитина. Робота дитини — це не пристосовуватись до батьківських очікувань, а зростати, розцвітати і ставати тим, ким вона може стати.

Ви можете давати дітям свою любов, але не свої думки, оскільки в них є власні думки. Ви можете оселити їхні тіла, але не їхні

душі, оскільки їхні душі живуть у майбутньому. Ви можете намагатися бути подібними їм, але не прагнути зробити їх подібними собі. Тому що життя не йде назад і не чекає вчорашнього дня.

Отже, якщо ви сприймаєте своїх дітей як дорогоцінний дарунок, яким ви можете насолоджуватися лише короткий час, то ви інакше бачите свою батьківську роль. Коли ви відзначаєте і підтримуєте особливу природу й особливість своєї дитини, вона зростає, як квітка в променях сонячного світла. Але коли ви намагаєтеся змусити вашу дитину бути кимось, ким вона не є, то дух вашої дитини слабшатиме і її потенціал до досягнення щастя й радості, творчості висихатиме подібно до осіннього листка на дереві.

Звісно, краще цих помилок не робити. Тому послідовно розберемося в тому, що ж таке — любити дитину (як її любити)? Що входить у це багатобічне, глибинне поняття? Як різні аспекти і прояви цієї любові можуть стати стилем відносин з нашими дітьми і зробити життя дитини щасливим і радісним?

Любити дитину — означає відокремити дитину від її вчинків. У житті кожного батька і його дитини був благословенний час, коли у їхніх відносинах була любов, безумовна і глибока, близькість і з'єднуваність в одне ціле, відчуття миру, і спокою, і щастя, того, що в тебе є твоє маля — найрідніше та найулюбленіше.

Час такої безумовної любові до дитини триває, як правило, доти, поки дитина не підростає і не починає робити вчинки. І ось тут і починається довгий й іноді такий болісний період виховання. Тому що тепер, від моменту, коли дитина починає робити вчинки, — є «за що», є «що» виховувати!

Дійсно — навіщо їй було читати нотації, коли вона лежала собі й безтурботно сопіла у колясці? За що її критикувати і карати, коли вона ще нічого не робила просто тому, що ще нічого не зміла робити?

Але ось малюк підріс настільки, що може щось робити: щось взяти, щось розбити, щось розлити. Мало того, він підростає настільки, що вже не хоче чогось робити: не хоче їсти кашу, що йому приготували, не хоче спати, коли батьки хочуть, щоб він спав!

Починається період дій і вчинків дитини — і починається період виховання.

Об'єктом нашого виховання, по суті, є вчинки, поведінка дитини. Але парадокс полягає в тому, що, виховуючи, ми критикуємо, лаємо, караємо дитину! Ми на дитину спрямовуємо весь свій педагогічний запал, обвинувачуємо, обзиваємо, караємо її.

І саме тому, що існує цей парадокс, так «негативно» працюють методи виховання. Ми робимо поганою і винною дитину, замість

того щоб просто розібратися з її вчинком. Ми навішуємо ярлики на дитину, на її особистість, хоча нам потрібно розбиратися з дією, яку вона зробила.

Нам потрібно відокремити дитину від її вчинку, забрати той знак рівності, що існував раніше в нашому ставленні до дитини, яка робить погані вчинки.

Навіть не усвідомлюючи це, ми вважали, що якщо вчинок поганий — то й дитина погана! І це одне із найбільших і трагічних за своїми наслідками переконань!

Але ж любити дитину — означає усунути цей знак рівності, скасувати прирівнювання дитини до її поганого вчинку.

Любити дитину й відокремити її — чисту й гарну людину, улюблену вами — від її вчинків (іноді негарних і некрасивих).

Любити дитину — це означає усвідомити той простий факт, що, роблячи поганий учинок, дитина при цьому не стає поганою. Вона залишається колишньою, якою і була.

Дійсно, те, що дитина не захотіла їсти кашу, що їй зварили, або поклала не так виделку, або не хоче на першу вимогу вимикати телевізор, або зустрічається не з тим хлопчиком, у ній нічого не змінилося. Вона не стала ні більшою зростом, ні менше вагою, ні більш дурнішою. Вона яка була до вчинку — такою й залишилася. І вона не стала поганою!

Хіба дитина, що тільки-но була гарною, милою, улюбленою, найдорожчою, після того як вилила компот із чашки або розбила цю чашку, отримала трійку або забруднила одяг — стає після цього «жахливого» вчинку поганою? Вона лише зробила те, що вам не подобається.

Поганий — її вчинок, її дія. Отже про її вчинок, її неправильній дії і потрібно поговорити. Потрібно обговорити вчинок, дію. Потрібно зрозуміти, як відбувся цей учинок.

Любити дитину — означає припинити обвинувачувати і критикувати її, а почати розбиратися з її вчинками.

І якщо ми почнемо так, у такий спосіб любити дитину, то побачимо дивовижну річ: почавши аналізувати вчинки — нам нікого і нічого буде критикувати! Ми просто аналізуватимемо вчинки. Нам потрібно буде зрозуміти зміст вчинку — що змусило дитину так поводитись, який досвід вона отримала, що вона може взяти цінного для свого життя, щоб у неї були можливості надалі поводитись правильно.

Отже, потрібно зробити цей крок — дати спокій особистості дитини, припинити на неї спрямовувати наш педагогічний запал.

Як свідчить практика, нічого доброго з цього не виходить! Тож необхідно перенести всю нашу увагу на вчинки дитини.

Любити дитину — означає ставати на її позицію. Наше оцінювання вчинків дитини досить умовне. І часто необ'єктивне. Тому що ми засуджуємо її, оцінюємо зі своєї позиції.

Дитина грубіянить, тобто не погоджується з тим, що ви говорите, намагається відстоювати свою позицію. Який «жахливий» для багатьох батьків учинок! Учинок, що іноді заслуговує покарання!

Те, що в батьків є своя позиція, — це нормально. А ось те, що дитина сміє мати свою позицію, та ще відстоювати її, ще іноді й досить агресивно, — це жахливо. А чи чуєте ви її, коли вона відстоює її м'яко? Може, вона змушена відстоювати її так — агресивно, навіть нахабно? Але це, звичайно ж, поганий учинок дитини!

Більше того, ми оцінюємо вчинки дитини з позиції дорослих людей, для яких багато дитячих учинків, зовсім нормальних для психічно здорової дитини її віку, здаються ненормальними. Тому що ми самі зараз, у своєму віці, уже такого не робимо.

Дитина не хоче ділитися своїми іграшками або солодощами з іншою дитиною, що прийшла в гості. Як нам соромно за нашу таку «жадібну» дитину! І ми звинувачуємо її за цей поганий учинок. Але це нормальна дитина, яка відстоює свою територію, дорожить своїми речами і не хоче ділитися ними з кожним. Вона ще не така «пристойна» і вихована, як ми в нашому віці, коли фальшиво посміхаємося людям, які нам не подобаються, або гостинно приймаємо людей, які нам неприємні.

Дорослі, з висоти свого становища й віку, дуже часто бачать погане там, де його немає. І в них тому завжди є «за що» виховувати дитину.

Любити дитину — означає відмовитися від своєї ролі оцінювача й вершителя та чесно зізнатися, що ти — необ'єктивний. Тому що засуджуєте — зі свого боку.

Любити дитину — це подивитися на ситуацію і на вчинок з її позиції, її боку, її рівня.

Любити дитину — бачити в її вчинках набуття життєвого досвіду.

Дитина з'являється на цей світ без життєвого досвіду. Весь процес її життя є одержанням життєвого досвіду. І, як і будь-який життєвий досвід, він складається зі спроб, невдач, помилок.

Малюк вчиться ходити — і багато разів упаде, перш ніж навчиться утримувати рівновагу, розміряти рухи з нахилом, положенням тіла.

Він вчиться оперувати предметами — і в нього відразу нічого не виходить. Він починає складати кубики — і розкидає їх. Бере в руки чашку — і виливає воду.

Дитина набуває життєвого досвіду. А відомо, що як і будь-який життєвий досвід, він складається з багатьох помилок і невдалих спроб.

І як розчулює батьків цей перший, невдалий, але такий безглуздий, смішний і милий життєвий досвід дітей! Вони смішно, «задом наперед» надягають на голову панамку. Вони так милі й смішні, коли, намагаючись самостійно їсти, бруднять собі все обличчя!

І дорослі не бачать в цьому досвіді нічого невдалого! Їх дійсно розчулює цей дитячий досвід проживання життя.

Але чому їх це не розчулює, коли дорослішою дитина приходить із вулиці брудна, тому що будувала із другом загату в калюжі? Адже вона продовжує набиратися досвіду! Вона продовжує оперувати предметами, тільки предмети ці — не чашка або кубики, а каміння, гілки, вода в калюжі. І спробуй, оперуючи цими предметами, залишитися чистим!

Але цей досвід уже здається невдалим. І за цей досвід дорослі, як правило, «за повною програмою» карають дитину — хто чим може: хто нотаціями, хто критикою, хто покаранням!

Але ж діти вчатьсЯ жити й просто не можуть усе відразу робити правильно — добрі за своєю природою діти роблять іноді негарні учинки. Але погодьтеся — несправедливо називати такі вчинки поганими.

Любити дитину — це й означає побачити в її вчинках спроби одержання, набуття життєвого досвіду та допомогти їй у цьому.

Любити дитину — побачити мотиви. Часто, коли дитина набирається досвіду, і робить помилки, та й на зауваження дорослих вона ще грубить, не слухається. Вона багато чого творить, що не вписується в «набуття» досвіду. І батьки цього не можуть витримати. Що ж тут робити?

Спочатку батькам потрібно зрозуміти, що стоїть за цими вчинками (які мотиви)? Чому дитина їх робить? І це усвідомлення допоможе їм вирішити, що робити з такими вчинками.

Адже в кожного вчинку є якісь причини, мотиви, які змушують дитину поводитись саме так. І якщо не розібратися — чому дитина так поводитьсЯ, то реакція дорослих буде неадекватною.

Тому нерозумно і неправильно відразу реагувати на вчинок дитини, якщо ви не зрозуміли мотиву — чому це відбулося? Що насправді відбулося? Відбулося щось дійсно погане чи це оцінка

з висоти вашого батьківського становища? Може, вчинок — це той життєвий досвід, який засвоює дитина?

Тож не потрібен поспіх, якщо ми не хочемо виглядати дурними й обмеженими (якими нас бачать іноді багато дітей!) після наших «мудрих» і «педагогічних» дій.

Дорослим потрібно зрозуміти, що перебуває за вчинком дитини. Їм потрібно зрозуміти мотиви її поведінки. Тільки тоді вони зможуть правильно й грамотно відреагувати на вчинок дитини.

І перше, що в цій ситуації потрібно зрозуміти, — це на кого спрямовано погану поведінку дитини. Кому вона шкодить, кому вона спрямовує свою агресію? Кому стає погано від такої поведінки?

Кожен учинок дитини дійсно має якусь причину, спонукальний мотив.

Учень розбив в школі вікно: чому? Чому він опинився серед дітей, які стояли і кидали каміння? Чому саме він це робив? Йому так важливо відрізнятись? Йому потрібне схвалення однолітків? Чому? Можливо, тому що він не одержує від дорослих цього схвалення?

Які б вчинки дітей ми не аналізували — ми завжди знайдемо багато можливих причин такої поведінки. І нам потрібно знайти ту єдину, котра й відповідь на запитання, — чому це відбулося. Вона і визначить, як нам реагувати на те, що відбулося.

Але якщо ми уважно поміркуємо про всі ці можливі причини, ми не побачимо поганих причин.

Так само, як батьки, маючи такі чудові мотиви — виховувати дітей, робити їх краще, — роблять іноді погані вчинки стосовно них: принижують їх, руйнують їхню досконалість і цілісність. Наші найкращі спонукання не заважали нам поводитись погано. Чим наші діти відрізняються від нас?

І якщо ви визнаєте факт, що мотиви вчинків наших дітей гарні, — ви зрозумієте, що дітей немає за що карати. Їм потрібно допомогти, з огляду на їхні найкращі спонукання, знаходити правильні засоби, установити якісь межі, усвідомити якісь правила.

Любити дитину — це й означає зрозуміти, що нею рухають завжди хороші спонукання, причини.

Любити дитину — це знайти, побачити, зрозуміти причини, які приводять дитину до конкретних (іноді поганих!) учинків і поведінки.

Любити дитину — це, зрозумівши ці причини, допомогти їй в майбутньому діяти правильно.

Любити дитину — пам'ятати себе маленькими. Світ переживань, почуттів, очікувань — був у кожному з нас, коли ми були

дітьми. І тепер уже наші діти живуть у цьому своєму дитячому і зовсім не дитячому — за силою переживань, емоцій, очікувань, пристрастей, які вони переживають, — світі! І зрозуміти цей світ і ці переживання можна тільки якщо ви пам'ятаєте цей час — коли дерева були великими, а ви — маленьким. Адже той, хто не пам'ятає чітко власного дитинства, — поганий вихователь.

Щоб не робили, творили наші діти зараз — весь цей досвід дитячих переживань у нас є. Ми самі щось розбивали або ламали, тому ми точно знаємо, що відчуваєш, коли щось ламаєш або розбиваєш. Ми одержували іноді погані оцінки, тому ми знаємо, що відчуваєш, коли йдеш додому з очікуванням реакції батьків! Ми знаємо, який сором, каяття і незручність відчуває дитина, коли розуміє, що знову не виправдала сподівань батьків, — тому що самі були такими дітьми.

І якби ми тільки пам'ятали своє дитинство і себе у ньому, як легко нам було б зрозуміти наших дітей та адекватно діяти!

Любити дитину — означає пам'ятати про глибину її переживань, серйозність і важливість подій, які відбуваються в її житті. А для неї — пам'ятати себе дитиною, зі своїм внутрішнім світом, глибиною своїх почуттів, очікувань, розчарувань. Саме це дасть нам можливість щирого співчуття дитині.

Любити дитину — розділяти з нею відповідальність. Типова шкільна ситуація (наприклад, дитина погано вчиться), що виглядає завжди однаково — двоє дорослих навперебій звинувачують дитину. Вчитель — щоб показати своє обурення і весь масштаб вини учня. Батьки — щоб виправдатися й сказати — ми тут ні до чого!

Вражають у цій ситуації взаємні звинувачення. Хоча якщо дитина погано вчиться або чомусь не навчилася — це спільна проблема! Це ситуації й учительської відповідальності — якщо дитина погано вчиться або погано поводить. Це ситуація й батьківської відповідальності. Якщо дитині погано в школі, де вона відчувається дурною, неуспішною, це загальна ситуація. Але кожний знімає провину з себе й перекладає її на дитину. Кожний відчувається «чистим» і правим — адже вони «виховують» дитину. Але якщо таке «виховання» довго триватиме, то дитина взагалі до школи не захоче йти! (А якщо вона нормальна дитина — незабаром вона і додому не захоче йти!)

Батьки, часто незадоволені дитиною й звинувачують її в тому, що вона така, як є (часто погана). Але невдоволення своєю дитиною в більшості випадків ґрунтується на їх власних промахах і недоробках.

Дорослі дійсно щось недоробляють або роблять неправильно, якщо діти поведуться так, як поведуться. Незалежно від вини дитини — погане навчання або безлад у кімнаті — у них простежуються наші, батьківські «сліди». Хоча звинувачуємо в цих провинах ми завжди одних лише дітей.

Але хто своєю критикою відбив у дитини будь-яке бажання вчитися? Хто виростив «ледаря»? Хто не привчив дитину до дисципліни? Хто не був систематичний у прищепленні дитині навичок акуратності? Знайти б цих людей! Це, звісно ж, не ми! Нам себе звинувачувати немає в чому. Потрібно звинувачувати дитину! Так нам простіше, але ж за такої позиції проблему не розв'язати.

Хочемо ми цього чи ні, але наші діти — це продукт нашого впливу на них! Нашого. Тому нам потрібно чесно розділити з дитиною відповідальність за її провини, визнати свою роль, участь у тому, що відбулося. І припинити звинувачувати в цьому лише дітей, а задуматися — що нам потрібно змінити у відносинах з дитиною, щоб вона почала поводитись інакше.

Любити дитину — означає визнати свою відповідальність за все, що відбувається з нею. І вчитися відповідати за все, що відбувається, разом.

Любити дитину — дати можливість перспективи. Дуже часто саме наші батьківські «діагнози» (переважно негативні) призводять до більш складних наслідків, ніж уміння або невміння щось робити. Наші думки й оцінки іноді призводять дітей до тривожності, до невіри в себе, пасивності, приреченості, песимізму.

Навіть наше, здавалося б, безневинне: «Ну й що ти накоїв? Що ти зробив, я тебе запитую!», сказане трагічним голосом із приводу не такого вже й значимого вчинку дитини, викликає в неї відчуття, що відбулося щось страшне. Іноді, знову ж навіть не бажаючи цього, ми викликаємо в дитині відчуття непоправності її поведінки, приреченості, тому що вона накоїла те, що не можна змінити! І це може призвести до справжньої трагедії (і такі випадки бувають!) — до самогубства дитини, коли вона не може жити під вантажем власної провини і «поганості», нав'язаної їй, нехай і неусвідомлено, не спеціально, такими ось батьками.

Часто «вироки» батьків «переслідують» дітей й у їхньому дорослому житті. Наприклад, мамине зауваження, повторене багато разів у дитинстві: «Господи! Ну що це за покарання таке!» — тривалі роки може викликати в людині почуття провини, невпевненості в собі, навіть острах будувати серйозні відносини з партнером.

Дійсно, кому треба таке покарання? Навіщо собою таким псувати людям життя?

Втім, усвідомлюючи наші пророчі, «творчі» здібності, ми повинні зрозуміти: дитина не повинна дізнаватися від нас про такі от безперспективні сценарії її життя!

Любити дитину — означає навчити її в будь-якій ситуації, за будь-якого неуспіху або невдачі бачити перспективу, вірити в себе, шукати й знаходити вихід із будь-якої ситуації.

Як важливо не опускати руки в будь-якій ситуації. Як важливо вірити в те, що все обов'язково буде гаразд...

Але для цього нам потрібно дати можливість дитині побачити вихід, незавершеність будь-якого факту, учинку, допомогти їй усвідомити, що все може змінитися, що в неї є сили виправити помилку, стати кращою, сильнішою. Саме цим знанням нам і потрібно поділитися. Про це нам потрібно їм розповісти.

І ніхто крім нас не розповість нашим дітям, що в них є можливість залишитися гарними навіть після поганих учинків. Можливо, це найважливіше поняття, яке ми маємо сформулювати в наших дітях. Ці поняття дійсно підтримають їх у житті. За них діти будуть нам вдячні.

Любити дитину — означає визнати її унікальність і неповторність. І якби ми тільки пам'ятали, що наші діти — не ми. Вони — інші. Кожна дитина — інша. І вона не повинна любити те, що любите ви, хотіти те, чого хочете ви. Їй потрібні її умови для її життя.

Любити дитину — означає визнати її окремість від себе, її право бути собою, а не вами.

Діти — це дійсно окремі від нас душі й тіла. Як би нам не хотілося її виростити під себе, ми не маємо права цього робити. Ми не маємо права переробляти їх на кульбабу або лілію, як нам хотілося б.

Адже любити дитину — це дозволити їй залишатися собою, тією квіткою, якою її створив Всевишній. І виростити її гарною, сильною, яскравою, у всій її вроді.

Любити дитину — це допомогти їй розкрити всі її ресурси, здібності, талант, вкладені в неї.

Але при цьому дорослим потрібно розуміти, що яких би досягнень і здійснень вони не хотіли б від дітей, якими б сильними й яскравими їх не ростили, є унікальність дитини, її особливості, які становлять певні обмеження.

Можливо, вам хочеться, щоб ваша дитина все робила швидше, але вона флегматична, повільна, вона така за своєю природою. Мож-

ливо, вам хочеться, щоб вона швидше або легше запам'ятовувала вірші, але ж це визначає її пам'ять. Можливо, ви б хотіли, щоб вона добре співала, але їй «ведмідь на вухо наступив». Можливо, вам би хотілося, щоб вона стала успішним фігуристом або танцюристом, але вона не здатна за своїми фізичними даними стати ними.

Адже любити дитину — це в першу чергу прийняти її такою, як вона є. І мета ваших впливів на неї — допомогти їй вирости собою, але в кращій своїй, найяскравішій версії.

Ваша дитина — унікальне створіння. Є інші — розумніші або гарніші, активніші або спокійніші, але вони інші. І ваша дитина, можливо, ніколи не запам'ятовуватиме вірші, як дочка подруги, але вона створить свої. Вона не буде так акуратно застеляти ліжко, як старша дитина, але намалює кактус як ніхто інший.

Але ніхто так не сміється, як ваша дитина, і ніхто так довго не сумує. Ніхто так не порадує вас, як ваша дитина, і ніхто так не засмутить. Ніхто так тепло і тісно не обхопить вашу шию своїми рученятами, ніхто так красиво не спить, розкидавши в сні руки й ноги, з обличчям ангела, як ваша дитина. І ніхто так не скривдить вас, ніхто так боляче не раниць ваше серце своєю неухважністю, як ваша дитина.

Вона — ваша. Ваша і така, як є.

І треба з цією дитиною бути й жити, і допомагати їй рости, розвиватися. А для цього прийняти її такою, як вона є, у всій вроді, її унікальності.

Любити дитину — означає бачити її гарною. Якщо ви як батько (вчитель) хочете виростити особистість — великою, впевненою, сильною, розумною, творчою, самостійною, доброю людиною, — то вона повинна знати про це. Повинна знати, що вона така! Тоді в неї є можливість стати саме такою (як раніше — коли ми називали дитину ледарем або нечупарою, створюючи для неї «можливість» стати саме такою!).

Тому нам потрібно бачити дітей сильними і самостійними, добрими і розумними та повідомляти їм про це.

«Але як я можу бачити її гарною, якщо вона уже так себе зарекомендувала? Якщо робить погані вчинки?» — таке питання виникає у багатьох.

Тож пригадайте, що вчинок не є дитина. І навіть коли вона його робить, вона залишається гарною, з усім необхідним спектром ресурсів, потрібних для змін на краще. І батьківське завдання — допомогти їй розкрити ці ресурси, допомогти їй побачити в собі сили та здібності до змін.

Звісно, якщо ставитися до дитини лише з огляду на те, що вона зробила, то на деяких дітях взагалі треба «поставити хрест» і винести вердикт — «пропаща людина». Але якщо йти вглиб учинку, то завжди можна (навіть за найгіршого вчинку дитини!) звернутися до її гарних сторін: «Адже ти ж добрий, а скривдив бабусю...», «Адже ти ж сильний, ти зможеш!», «Ти ж здатний — ти зможеш виправити ці оцінки!».

Дитина може помилятися, вона може робити погані вчинки — як і ми. Кожен з нас колись помилявся і робив учинки, які не подобалися вчителям або батькам. Але важлива не помилка дитини, не сам учинок, а те, що ми хочемо побачити у вчинку, у ситуації, у дитині. Важливо, яку дитину ми хочемо бачити перед собою — погану чи хорошу. Що ми в ній відзначимо. Чи будемо ми відзначати погане в ній: «Безсовісний! Вічно ти щось не те накоїш!». Або скажемо: «Звичайно, учителька права, це поганий учинок. Але я знаю — ти гарний хлопчик. Ти розумний, тому сам розумієш, що поведився погано. Я впевнений, що ти добрий і не робив це зі зла. Я вірю, ти можеш поводитись інакше».

Віра в гарну дитину — кращий стимул до змін. Бо їй хочеться підтвердити вашу гарну думку про неї. Їй хочеться гарними вчинками показати, що вона саме така, якою ви її побачили.

Існує ще одна важлива причина, чому нам потрібно бачити гарне в наших дітях і повідомляти їм про це.

Освоювати будь-яку навичку, робити будь-яку справу, виправити будь-який неправильний учинок дитині легше, якщо вона усвідомлює власні ресурси, сили, здібності. Якщо ви дитину знесилите, сказавши, що вона дурна, тупа, — то з чим їй, наприклад, уроки робити? І як із цим усвідомленням себе дурною і тупою — хотіти їх робити?

Але якщо звертатися до переваг дитини і говорити їй: «Ти в мене здібна. Ти старанна. Ти посидюча. Якщо ти постарася, у тебе все вийде! Я вірю в тебе!» — то їй захочеться щось робити, і вона відчує в собі сили це робити.

Ось чому ми й маємо використати у вихованні наших дітей методи, які дозволяють дитині почуватися сильною, творчою, упевненою в собі.

Хвалити дитину, бачити її гарною, відзначати її досягнення — зовсім не означає, що дитина повинна перебувати в ситуації без контролю, без оцінювання вчинків, у потуранні й уседозволеності.

Вас не закликають тільки оспівувати та захоплюватися дитиною. Дитині потрібні наше оцінювання, корекція, допомога в усві-

домленні «не тих» учинків. І оцінювання цих вчинків дитини має бути правдивим і реальним. Якщо вона скоїла поганий учинок, то повинна про це знати. Але оцінювання її реального вчинку не має замінюватись критикою. Воно повинно бути аналізом.

І при цьому аналізі вчинку дитина має залишитися гарною, але з усвідомленням того, що саме вона зробила неправильно і чому вона це зробила.

«Ти одержав двійку, тому що поквапився зробити домашнє завдання. А поквапився тому, що не було часу — ти витратив його на гру, на перегляд мультиків. Якби ти надав домашньому завданню достатньо часу, у тебе б усе вийшло добре. Адже ти можеш добре вчитися, одержувати гарні оцінки. І коли ти ставишся до уроків відповідально — так і виходить!»

Так може звучати реальне оцінювання й аналіз ситуації.

Дитині дійсно потрібний відкритий, чесний і доброзичливий — особливо наголосимо — зворотний зв'язок. Вона повинна одержувати чесне та правдиве оцінювання своїх учинків, але з вірою в гарну дитину, що, звісно ж, виправить помилку, у якій є сили бути гарною, доброю — іншою, не такою, як вона була у цій ситуації.

Любити дитину — слухати й чути її. Дитина потребує нашого прийняття, підтримання та розуміння. Їй важливо ділитися з нами своїми переживаннями, почуттями. Вона відкрита до спілкування, прагне до нього (доти, поки ми, дорослі, не «закриваємо» її довірливість і відкритість почуттів).

Але щоб спілкуватися з дитиною, нам потрібно навчитися слухати її. І, що ще важливіше, чути її. І якщо ми знаходимо час вислухати її та намагаємося почути, тим самим устанавлюємо довірчий контакт із дитиною, формуємо почуття близькості. Тоді нам, батькам (вчителям), буде набагато легше взаємодіяти з нею. Тому що нам буде зрозуміло, що з нею відбувається. Тому що, уважно вислухуючи її запити, обговорюючи з нею якісь важливі для неї теми, ми допомагаємо їй усвідомлено ставитися і до себе, і до своїх учинків, і до інших людей. І все це без критики та повань. Просто у довірчій розмові.

Любити дитину — цікавитися нею і її життям. Справжнє життя дитини приховане від нас. Вона — усередині. Це внутрішній світ дитини. І якщо ми хочемо створювати близькі, відкриті відносини з дитиною, якщо ми хочемо дружити з нею, ми повинні знати її світ.

Чи знаємо ми світ наших дітей? Чи знаємо ми їхні думки, почуття, пристрасті?

Що ви знаєте про внутрішній світ своєї дитини?

Про що думає ваша дитина, коли просинається? У якому настрої вона просинається? Чи подобається їй бути, жити поруч із вами?

Яка в неї улюблена їжа? Улюблений фільм? Мультфільм?

З ким вона дружить? З ким вона ворогує і чому? Яке місце займає в класі або групі дитячого садка? Чи користується авторитетом серед дітей?

Які уроки любить? Які ненавидить? Яких учителів любить? Хто їй не подобається? Чому?

Чим цікавиться ваша дитина? Про що вона мріє? Чи ділиться вона своїми мріями?

Чого їй не вистачає в житті? Що їй потрібно від вас? Яка підтримка потрібна вашій дитині?

Якщо ми все це будемо знати, нам легше буде стати близькою людиною своїй дитині. Легше буде підтримати її. Причому саме так, як їй дійсно потрібно.

Любити дитину — говорити їй, що любите її щодня. Неможливо говорити дитині «я люблю тебе» занадто часто. Навіть якщо ваша дитина говорить, що не потребує того, щоб чути це, не вірте цьому. Щоразу, коли дитина чує від своїх батьків слова «я люблю тебе», вона почувається більш захищеною й упевненою. Її самоповага зростає. І чим більше вона знає, що ви любите її, тим більше відкрита вона для того, щоб любити себе.

Існують три основних способи регулярно говорити своїм дітям, що ви їх любите. У дітей є «емоційні резервуари», які вони заповнюють, жадібно усотуючи очима любов своїх батьків. Коли б ви не подивилися на дитину, установлюючи контакт люблячих очей, ви змушуєте її відчувати себе добре. Починаючи з віку приблизно шести тижнів від народження діти зачаровують, дивлячись в очі когось, хто посміхається їм з теплотою, любов'ю та прихильністю.

Діти, які не одержують від своїх батьків контакту люблячих очей, не почуваються дійсно улюбленими. Вони відчують негарне у своїх взаєминах із батьками. Вони відчують невпевненість. Їм здається, що вони зробили щось, що не подобається батькам, але вони не знають, що саме.

Втім, у нашому суспільстві тривалий контакт очима зазвичай супроводжували критицизм або невдоволення. Ми фіксуємо наші очі на наших дітях, коли злі на них, але дуже рідко пильно дивимося на них просто виражаючи любов. Багато дітей виростають, почуваючи себе дуже незатишно за будь-якого роду прямого кон-

такту очами. Вони сприймають це як ворожий акт і, щоб уникнути цього, відводять погляд.

Коли люди тільки-но закохалися, вони сидять і тривалий час пильно дивляться в очі одне одному. Це спосіб, яким один дорослий говорить іншому: «Я люблю тебе». Ви можете спробувати це зі своїми дітьми. Ви будете здивовані впливом, який має тривалий контакт люблячих очей, коли ви даєте його своїм дітям, особливо якщо вони раніше ніколи не відчували його.

По-друге, ви можете сказати своїм дітям, що любите їх, за допомогою фізичного контакту. Міцно обіймати і цілувати своїх дітей — це чудовий спосіб передавати їм через дотик, що ви дійсно любите їх і дорожите ними. Відомий американський психотерапевт Вірджинія Сатир говорить, що дітям потрібно чотири міцних обійми на день, для того щоб вони виживали; вісім міцних обіймів на день, для того щоб вони були здоровими, і дванадцять міцних обіймів на день, для того щоб вони росли. Ви просто не можете обіймати й цілувати їх занадто часто, коли вони ростуть.

Діти, яких батьки не обіймають і не цілують, зрештою, починають вірити, що вони не гідні того, щоб їх обіймали й цілували. Вони відчують невпевненість. Їхня самоповага страждає. Вони поведуться часто деструктивно.

Третій і, напевно, найефективніший спосіб говорити дитині, що ви дійсно любите її, — це зосереджена увага. Надання зосередженої уваги вимагає, щоб ви регулярно проводили певний час із вашим сином або донькою. Дітям необхідно спілкуватися зі своїми батьками. Поки вони ростуть, вони потребують того, щоб розмовляли з батьками, бути пов'язаними з ними, перебувати поруч.

Напевно, не існує кращого способу побудувати високоякісні взаємини з вашою дитиною, ніж запланувати тривалі безперервні періоди часу спільного перебування. Ваші діти потребують того, щоб повідомляти свої думки і почуття найважливішій людині в їхньому житті.

Любити дитину — поважати її права на бажання. Хто з нас не чув: «Мало чого ти хочеш! Хотіти не шкідливо!» — говорили нам у дитинстві, і тепер ми говоримо це своїм дітям...

Як часто батьки говорять: «Я ще подивлюся, заслужив ти це, чи ні!». Як правило, батьки в такій неповазі до дітей та їхніх бажань навіть не пояснюють, чому вони відмовляють дитині. «Тому!» — одна із найпоширеніших відповідей — «Тому що я так вирішив!».

В нашому новому ставленні до дитини як до рівноправної і шанованої особистості, звісно ж, має бути закладена і повага до дитячих бажань.

Адже наявність бажань, воля вираження їх «хочу!» саме й свідчать про свободу дитини. І дитина як особистість має повне право хотіти чогось (як і не хотіти!), про щось мріяти, про щось заявляти. Серед основних характеристик слухняної дитини є цілковита відсутність самовираження, повна згода з тим, що за неї вирішать, що для неї хочуть батьки.

Тому яке щастя, що наші діти — живі і вільні настільки, щоб хотіти, бажати та звертатися до нас своїми постійними «хочу!». В цій ситуації важливе наше грамотне батьківське ставлення до їхніх бажань! Тому що наше ставлення до їхніх бажань є показником того, наскільки ми поважаємо дитину. Тобто вважаємо важливими її інтереси, бажання, прохання.

Нам потрібно навчитися поважати ці бажання (це не зобов'язує нас їх виконувати!). Нам потрібно визнати право наших дітей на волю, мати свої, іноді відмінні від наших бажання. У цьому й полягатиме повага до особистості дитини, яку вона повинна відчувати, щоб усвідомлювати себе особистістю.

Але як часто ми звикли просто відмовляти, навіть не задаючись питанням: чи потрібно відмовляти? Дійсно, нам простіше відмовити, ніж дозволити щось дитині. Нам так спокійніше. Нам так зручніше. І в цьому, якщо бути чесним, і полягає основна причина наших відмов. Але хіба ми повинні виховувати наших дітей, виходити з міркувань нашої зручності та спокою?

Якщо ми хочемо виростити вільних, упевнених, творчих людей, ми повинні дозволити дітям виходити з їхніх інтересів і побажань. (Хоча б іноді!) Якщо ми хочемо виховати цінну та важливу людину, ми повинні дати їй відчуття цю її цінність і важливість. І саме для цього поважати та задовольняти її бажання та запити.

Втім, дуже часто бажання дітей здаються нам іноді нерозумними, поверхневими, легковажними. Але знову ж — з позиції кого це оцінюють? З позиції батьків? Тоді, звичайно ж, навіщо дитині ще одна лялька або машинка? Але з позиції дитини — це така лялька! Це така машинка!

І знову ж — з огляду на чії інтереси ми оцінюємо бажання дитини? Якщо врахувати, що чимало бажань дітей пов'язані з покупкою чогось, то наші батьківські інтереси — це не витратити гроші. А бажання дитини в цьому і полягає — витратити гроші на те, що вона хоче. І ми обираємо свої інтереси, свою позицію. І дуже часто відмовляємо дітям у задоволенні їхніх бажань.

Ми повинні дуже делікатно відмовляти тоді, коли відмова необхідна, коли це пов'язано з якимось ризиком, небезпекою для

здоров'я. Але якщо ми можемо виконати бажання дитини, то чому ми відмовляємо?

Щоб навчитися правильно відмовляти нашим дітям у якихось нездійсненних їхніх бажаннях, необхідно пам'ятати просте правило: потрібно відмовляти бажанню, пропозиції, не торкаючи й не оцінюючи при цьому особистість дитини.

Найпоширеніша помилка батьків у разі відмови дітям задовольнити їхні бажання — це відкидання самої дитини разом з її бажанням!

Нам потрібно, як і у випадку з учинками наших дітей, розділити, відокремити дитину від її бажань. Наші гарні, милі діти можуть мати «невідповідні» бажання. Але і відмовляйте тоді їхнім бажанням, не торкаючи дитину! Відмовте не дитині, а можливості виконати її бажання.

Грамотна, якщо можна так сказати, «поважна» відмова дітям повинна мати кілька складових.

Нам потрібно сказати «так» факту бажання дитини: «Так, я знаю, що тобі дуже хочеться... Так, я розумію, це те, що тобі зараз дуже потрібно... Так, я розумію, що ти про це мрієш...».

Нам потрібно сказати «ні» можливості виконати бажання: «Я не можу зараз виконати це бажання. У мене зараз немає можливості його виконати».

І обов'язковий момент — нам потрібно пояснити, чому ми відмовляємо у виконанні бажання. І це дуже важливий момент. Тому що якщо ми переходимо на відносини з дитиною, у якій бачимо особистість, а не незначущу істоту, якій нічого не треба пояснювати, — ми повинні пояснити свою відмову: «Зараз складна ситуація із грошми, і я не можу виділити навіть таку суму на незаплановані витрати. Я зможу це зробити пізніше, коли одержу зарплату...» або «Я не куплю тобі цього ніколи... (поясніть, чому!)».

За такого поважного ставлення до бажань дитини виникає відповідний відгук дитини на ваші бажання. Це відповідне бажання зрозуміти вас і домовитися з вами, якщо ви розумієте її й домовляєтеся з нею.

Любити дитину — безумовно. Згадаймо: чому дитина потрібна друзям, які завжди без вимог приймають її такою, як вона є. Тому що вулиця не цікавиться якісними показниками особистості, не вказує на недоліки, і дитину тягне туди, де легше, де не лають. Щоб більше перебувати під впливом батьків, їй потрібно почувати, бачити і знати, що вона потрібна більше вдома. Адже саме тут вона очікує відчуття емоційного здоров'я, повноцінного емоційного

харчування, рівноваги, відчуття, що тут її люблять сильніше вулиці, повністю й безумовно, такою, як вона є. Тоді дитина більше житиме турботами дому і прислухатиметься до домашнього порядку.

Як би хотілося сказати: «Я люблю своїх дітей завжди, незалежно ні від чого, навіть від їхньої поганої поведінки». Але, на жаль, як і всі батьки, складно це сказати завжди й щиро.

Тож потрібно наближатися до прекрасної мети безумовної любові. А для цього постійно нагадувати собі, що:

1. Це звичайні діти.
2. Вони поведатся, як всі звичайні діти на світі.
3. А в дитячих витівках є чимало неприємного і навіть гидкого.
4. Якщо ж я люблю їх тільки тоді, коли вони слухняні й тішать своєю поведінкою (зумовлена любов), і я виражаю любов тільки в гарні (на жаль, рідкісні!) моменти; вони не почуватимуть завжди щирої любові, зробляться невпевненими, порушиться самооцінка, похитнеться віра в себе й перешкодить нормальному розвитку та дорослішанню.
5. Якщо я люблю, безумовно, вони себе поважатимуть, у них з'явиться внутрішнє умиротворення та рівновага, здатність любити себе й ближніх.
6. Якщо люблю тільки тоді, коли вони виконують мої вимоги і відповідають моїм очікуванням, вони відчуватимуть свою неповноцінність, вважатимуть марним намагатися, мовляв, цим батькам, учителям тощо однаково не догодиш...
7. Заради себе і блага своїх дітей я щосили намагаюся любити безумовно та беззастережно — це фундамент виховання.

Взагалі, люди звикли відповідати любов'ю на любов. До трьох років дитина майже повністю орієнтована на матір, вона її любить, а всі інші люди для неї лише існують. Але коли вона починає вивчати навколишній світ, вона робить це через любов. І як тільки вона звертає її на батька — відразу в того з'являється любов до дитини (якщо вона не з'явилася раніше).

Дитина, щоб зміцнити нашу любов до себе, починає також наслідувати нас.

Ісус Христос цілком мав рацію, коли проголосив: «Полюби ближнього, як самого себе!». Дитина користується цією заповіддю повною мірою!

Звісно, у багатьох дорослих теплі почуття до дитини дещо потьмяніли від лавини проблем, пов'язаних з нею, її поведінкою. Що робити? Просто згадайте, що у вашому житті з'явився малюк, чия

єдина радість у тому, щоб спілкуватися з вами. Бо ви для нього бог і цар, найважливіша істота в усьому світі. І через цю думку ваш оптимізм і любов до дитини зросте.

5.2. ВІРА В ДИТИНУ

«Не вірити в дитину — означає зазіхати на неї, вбивати її. Це злочин», — писав С. Соловейчик.

Віра вихователя в дитину виявляється в його настановах до неї («Ти можеш успішно вчитися», «Ти талановитий», «Ти обов'язково досягнеш успіху»). Настанови вчителів, батьків відіграють неабияку роль у навчальних та особистісних досягненнях учнів. Про це свідчить відкритий професором соціальної психології Гарвардського університету Р. Розенталем «ефект Пігмаліона». Відкриття цього ефекту відбулося під час проведення експерименту з двома групами учнів, між якими не було суттєвих відмінностей у здібностях та успіхах у навчанні. Але одну групу презентували вчителям як досить сильну і здібну. Таким чином, починаючи заняття, вчителі мали різні настанови (уявлення) про ці, по суті, однакові групи.

Але, як не дивно, саме ці уявлення зумовили різні настанови вчителів. У результаті тільки через відмінності в настановах уже через декілька місяців група, яку характеризували як здібну і сильну, покращила свої інтелектуальні здібності, навчальні досягнення й обігнала в успіхах своїх товаришів з контрольної групи.

Ефект Пігмаліона, що був виявлений Розенталем щодо підлітків і дорослих, виявляється в різних видах діяльності.

Педагоги, на думку Розенталя, створюють у себе певні настанови щодо груп, учнів і поводяться так, щоб ці прогнози здійснилися.

Залежно від того, яку настанову сформовано у педагога — позитивну чи негативну, відбуваються адекватні зміни поведінки учнів. Позитивне, доброзичливе ставлення до певних учнів приводить до того, що вони починають краще вчитися, поводитись, ставитися до вчителів, батьків, інших учнів. І, навпаки, негативна настанова змушує педагога з підвищеною вимогливістю, недовірою, підозрою ставитись до них.

Ті, відчуваючи таке ставлення до себе, починають у свою чергу недоброзичливо ставитись до вчителя. Як наслідок — погіршується успішність таких учнів, виникають конфлікти. Всього цього можна було б уникнути, якби педагог з повагою, довірою ставився до учнів (змінивши негативну настанову на позитивну).

Отже, віра в дитину поліпшує її, дозволяє повною мірою розкрити її творчий потенціал. Але мало хто з нас розуміє, що за свою віру в людину треба боротися, що ми відповідаємо за віру та невір'я і що ми зобов'язані неодмінно вірити в дитину, яку виховуємо.

Зазвичай вихователям часто здається, начебто винна дитина — і тому в неї складно вірити. Все навпаки!

Ми не тому не віримо в дітей, що вони погані, а діти тому стають поганими (у тому числі й не вірять у себе), що ми в них не віримо.

Маленькі діти не розуміють, у чому справа, підлітки кричать матерям: «Ти мене не розумієш, ти мені не віриш!».

Мати задихається від обурення: «Не вірю? Так як же тобі вірити, якщо ти весь забрехався, на кожному кроці брехня?».

Але цей хлопчисько більше за інших потребує довіри, і тільки вона його вилікує. Сто разів звинуватимо дитину в неправді — вона обдурить двісті разів! Один раз повіримо їй, попри очевидну неправду, — ну хоч удамо, що повіримо! — і в інший раз (чи в десятій), їй нарешті стане соромно обманювати.

Але в нашій свідомості існує схема, якої складно позбутися: «провина – покарання – бо ще гірше буде». У нас одна реакція на провину: покарання, осуд, зауваження. Проте на провину можна реагувати і вірою: я вірю, що вона випадкова, ця провина, я вірю в те, що ти гідна людина, я знаю, що все буде добре. Це ж духовні процеси, тут усе не так, як за здорового глузду. Тихе слово діє сильніше голосного, а незроблене зауваження — сильніше догани.

Віра в дитину (навіть непомітна) діє на неї з величезною силою. І найменша недовіра, навіть якщо вона не висловлена, псує відносини. Дитина раптом стає зухвалою, без будь-якого приводу з нашого боку. В чому справа? Був привід. Ми подумали про дитину погано. І вона... це відчула.

Розглянемо приклад. Давним-давно в одній американській школі з'явився учень, який, на думку вчительки, був «пересічним тупоголовим дурнем». Він сидів і тихо креслив щось на своїй грифельній дошці, дивився по сторонам, слухав, що говорять інші, ставив «безглузді запитання», і не бажав відповідати на запитання вчительки навіть під погрозою покарання. Його прозвали «тупарем», він був найбільше невстигаючим у класі.

Ім'я цього хлопчика Томас Едісон (у майбутньому — американський винахідник і підприємець, автор більше 1000 винаходів у різних галузях, включаючи телеграф, телефон, лампу накалювання, фонограф). Його біографія надзвичайно цікава. У початковій

школі він не провчився і трьох місяців. Учителька й однокласники вважали його дурнем. Але він став освіченою і талановитою людиною, видатним винахідником. Що ж з ним відбулося?

А ось що. Він розповів своїй матері про розмову своєї вчительки зі шкільним інспектором, у якому та назвала його «тупим» і сказала, що немає жодного сенсу тримати його в школі. Жінка взяла сина за руку, пішла з ним у школу і там голосно заявила, що її син Томас Едісон розумніший учительки й інспектора разом узятих.

Пізніше, ставши дорослим, Едісон говорив, що такого відважного борця, як його мама, він ніколи не бачив. Від цього моменту він сам різко змінився.

— Мати на той момент настільки сильно вплинула на мене, — згадував потім Едісон, — що цемзмінило все моє подальше життя. Її добру науку я ніколи не забуваю. Вона завжди була ласкавою, доброзичливою, добре мене розуміла і ніколи не засуджувала.

Материнська віра в сина змусила і його подивитись на себе інакше. Вона спонукала його повірити в себе й дати собі позитивну психологічну настанову на краще життя. Це дозволило Едісону по-новому поглянути на багато речей, розробити і втілити в життя чимало винаходів на благо всього людства. Можливо, вчителька не роздивилась майбутнього винахідника, тому що в неї не було бажання допомогти хлопчикові. Таке бажання було в матері. Звичайно, ми бачимо те, що хочемо бачити.

Тому якщо батьки скаржаться на сина («Він такий і такий! Від чого це? Що мені робити?»), то відповідь завжди буде передбачувана: ваш син такий, тому, що ви здатні скаржитися на нього без міри — від одного цього діти псуються!

Наша дитина погана не тому, що вона погана, а тому, що ми бачимо її поганою. І чим гірша вона у наших очах (чим гірша наша настанова), тим гірша дитина у власних, тим гірше вона поводить. У нас поганий зір, а розплачується за це дитина. Заборонимо собі гніватись на дитину хоч тиждень і, якщо вистачить витримки, ми зі здивуванням побачимо, наскільки м'якшою, добрішою, слухнянішою, веселішою, впевненішою в собі вона буде. Це здається дивом, але дива немає — просто ви на тиждень зійшли з помилкового шляху виховання і стали на правильний. Ми тільки на тиждень підтримали честь і гідність дитини, охороняли її честь — і дитина змінилася на краще.

Що робити? Ходіть і розповідайте, яка ваш син гарний (хоч у чомусь), тобто змініть настанову, і він поступово теж зміниться.

Ми не можемо стати кращими, ніж є, ми не можемо стати сильнішими, ніж є, ми не можемо любити дитину більше, ніж ми її любимо, але ми можемо змінити погляд на дитину, своє уявлення про неї, образ дитини, і в нас поступово виникне інше, нове, краще ставлення до неї. Тут наш шанс. І він є єдиним, особливо для слабкого, нездатного, недосконалого вихователя.

Тому щоранку звертайтеся до того кращого, що є у вас: «Мені послана дитина; це дорогий мій гість; я вдячний їй за те, що вона є. Вона так само покликана до життя, як і я, це нас об'єднує — ми є, ми живі люди. Вона така ж, як і я, вона — людина, і не майбутня людина, а сьогоднішня і тому вона інша, як і всі люди; я її приймаю як будь-яку людину. Я приймаю дитину... Я приймаю її, охороняю її дитинство, розумію, терплю, прощаю. Я не застосовую до неї силу, не пригнічую її своєю силою, тому що я її люблю». Таке переконання сприятиме тому, що у вас зміниться настанова стосовно дитини, а отже, через певний час (майте терпіння!) і ваша дитина.

Дитина — це ціла планета. Тому сміливо вказуйте на пишноту позамежних ідеалів — у їхньому світлі дітям буде радісно і впевнено рости, тому що завдяки надихаючим душу високим зразкам вони стануть веселими і вільними. Дитина має знати про те, що в ній є всі сили, всі можливості й всі умови для розквіту вищих якостей характеру та прояву вищих властивостей людської душі. Тільки тоді вона сміливо прагнучиме ідеалів і виросте яскравою, творчою, здоровою людиною, на радість собі та світові.

5.3. МРІЯ ДИТИНИ

«Все, що існує в світі, колись було мрією», — зазначав К. Сендерберг.

«Якщо в людини немає мрії — людина мертва», — говорили давні. Людина без мрії — птах без крил. Але більшість людей не можуть повірити в одну просту істину, доведену найвизначнішими вченими планети, — здібності середньостатистичної людини безмежні! Ми використовуємо свій мозок лише на 10–15%, ми використовуємо свій потенціал мізерно мало. Чому? Тут існує багато причин. Розглянемо одну з найважливіших: відсутність МРІЇ. Її просто вбивають у дітей.

Часто можемо спостерігати, як батьки це роблять: «Та ти що, і не думай про це мріяти!». Беззахисні діти приходять до батьків із великою, цікавою, яскравою мрією, а батьки глузують із них

і говорять: «Не виділяйся», «Будь, як всі!», «Знай, цвіркуне, свій причіпок». Цим батькам ніхто не пояснив, що можливості їхніх дітей безмежні (так як і їхні). В результаті батьки позбавляють своїх дітей крил — найпотужнішої рушійної сили в житті. Коли в людини є мрія, у неї є сенс життя. Коли в людини є мрія, у неї є безмежне джерело енергії. Але якщо в людини немає мрії, вона мертва.

На жаль, майже всі ми виховані так, що звикли придушувати свої бажання (мрії) заради вигоди колективу, родини тощо. У підсумку ми маємо все те, що маємо: незадоволеність, роздратування, які переростають у невдачі, пасивність.

Часто можна бачити приклади того, як бажання й прагнення дитини придушують у родині, особливо це стосується вибору професії. Дитині хочеться займатися технікою, але тому що в родині традиція — бути лікарем, її змушують учитися в ненависному інституті. Як ви вважаєте, чи сприяє це появі талановитого лікаря? Звичайно, ні. Коли людина займається справою, до якої не лежить її душа, вона у більшості випадків не досягає нічого. Їй просто нецікаво!

Тому потрібно прислуховуватися до своїх дітей, чуїно й уважно розглянути паростки їхніх здібностей і бажань, допомогти їм у їхньому розвитку.

Однак 95% батьків не мають мрії. 95% батьків не знають або не розуміють, що велика мета визначає майбутнє їхніх дітей.

Трагедія полягає в тому, що ці 95% батьків — дуже гарні, працьовиті, чудові люди. І вони щиро хочуть, щоб їхні діти були успішними, щасливими, багатими, здоровими, творчими та докладують величезних зусиль для цього.

Але правда життя полягає в тому, що тільки 5% дітей будуть багатими, успішними, щасливими, вільними та здоровими. Чому?

Відповідь, шановні батьки, дуже проста — ви вчите дітей гребти, плисти, терпіти, бути витривалими, сильними. Вчите, як боротися і як перемагати. Але не вчите найголовнішого — куди плисти. І тому випускаєте дітей у відкритий океан життя, не навчивши їх точно тримати курс на свою мрію, на свою мету. Куди плисти — це і є мрія. Це і є крила.

Проте завжди є вибір: приєднатися до 5% щасливих батьків, які навчили своїх дітей мріяти та зберігати свою мрію або ж приєднатися до 95% нещасних, засмучених батьків, діти яких до старості гребуть, але нікуди не припливають. Це гарні люди, прекрасні трудівники! Але тому що батьки не навчили їх мріяти, не навчили йти до своєї мети, ці нещасні 95%, а точніше близько

6 мільярдів людей, так і проведуть все життя в болісній подорожі, у болісному пошуку, переживаючи шторми, голод, холод, штилі, біль і страждання. І вони ніколи не прийдуть до щастя, до багатства, до успіху! Тому що в ранньому віці батьки вбили їхню мрію.

Адже мрія — це потужне джерело енергії. Друзі та знайомі людини з мрією не можуть зрозуміти, звідки в неї з'являється стільки сил, стільки радості в житті. Адже часом і їй буває дуже складно. Життя її вчить, як і будь-яку іншу людину, — боляче, жорстоко, несправедливо. Але в неї завжди з'являються сили. І після кожного падіння вона стає ще сильнішою! Її дух стає ще твердішим, міцнішим. І все це завдяки її мрії. Для неї мрія — це нескінченне джерело енергії, і вона точно знає, що чим більша мрія, тим більше вона отримує енергії!

Якщо ви переконалися, що мрія — це енергія, це точні координати в житті, а простіше — крила, то виникає питання, як же навчити дитину мріяти?

Все дуже просто. Є таке поняття, як візуалізація мрії. Разом із дитиною беріть великий аркуш паперу, ножиці, яскраві журнали та вирізайте те, що їй подобається. Разом наклеюйте на цей великий аркуш паперу, і нехай ваша дитина сама або з вашою допомогою напише найважливіші слова у своєму житті: «Моя мрія».

Звичайний великий аркуш паперу з наклеєними фотографіями, що символізують мрію вашої дитини, приклеєний над ліжком, є першим кроком до мрії. Допоможіть своїй дитині побачити мрію! Фотоальбом мрії, плакат мрії — це найпростіший і надійний спосіб.

Але найголовніший секрет полягає в тому, щоб вірити в мрію своєї дитини. Вона може здатися вам божевільною мрією, що ніколи не можна реалізувати. Але це ви так думаєте. А доля поки ще маленької людини прямо пов'язана з її мрією!

Тому необхідно вірити в мрію дитини, підтримувати її в найсміливіших, найзухваліших, найбожевільніших думках. Пам'ятайте, що чим більша мета — тим більше енергії, чим більша мрія дитини — тим більші крила за спиною! Нехай увесь світ, усі вчителі, сусіди, родичі глузують із її мрії. А ви вірте, підтримуйте її, будьте на боці дитини до кінця!

Коли італієць Марконі створив радіо, його хотіли відправити до психіатричної лікарні. Уявляєте, на той час, на зорі технічного прогресу, Марконі розповідав своїм друзям і знайомим, що через повітря він передаватиме сигнали, звуки на сотні кілометрів. Усі вважали Марконі божевільним. Але пройшло лише три роки — і його мрія втілилася в життя. Вже через три роки моряки, які

опинилися в катастрофі, за допомогою радіо передавали сусіднім кораблям і береговим службам сигнал про допомогу.

Коли великий Ціолковський мріяв про космічні кораблі, його вважали теж божевільним. Але сьогодні космічні польоти стали вже звичною справою.

Коли творці компанії Google мріяли про успіх, їм ніхто не вірив. Вони якогось моменту не змогли продати свою ідею навіть за мільйон доларів. Сьогодні компанію Google оцінюють у 140 мільярдів доларів.

Коли великий Волт Дісней мріяв про розважальні парки, в яких би батьки і діти могли радіти, веселитися, разом відпочивати, його теж уважали божевільним. Є офіційні висновки консультаційних компаній, які доводили, що існування Діснейлендів неможливе! Сьогодні без цих парків неможливо уявити світ.

Тож якщо ви дитині надасте свободу мріяти, відкривати та виражати своє істинне «я», тим самим піднесете їй дарунки величі.

Всі великі люди в історії — мислителі, художники, учені та лідери — мали здатність говорити «ні» звичним правилам і мислити творчо. У цих людей були мрії, і вони змогли їх втілити в життя. Цим людям вистачило сил вірити в себе всупереч невірі й протистоянню оточення. Величі завжди доводиться долати опір. Будь-яка історія успіху сповнена епізодів, коли людина була змушена йти одна супротив всіх. Творчість і велич народжуються тоді, коли людина здатна сказати «ні» всім навколо й відмовитися від існуючого способу мислення (однак при цьому не просто сліпо йти на конфронтацію заради конфронтації).

Отже, щоб допомогти дитині реалізувати свою велич і мрію, потрібно зрозуміти, що дозволом дитині:

- × відрізнятись від інших — ви даєте їй можливість відкрити, оцінити та розвинути в собі свій особливий внутрішній потенціал і побачити свою мету;
- × робити помилки — ви даєте їй можливість коригувати себе, учитися на власних промахах і досягати нових успіхів;
- × виявляти негативні почуття — ви даєте їй можливість навчитися керувати своїми емоціями й усвідомлювати власні почуття, що вселяє в неї впевненість у собі, чуйність і дух співробітництва;
- × хотіти більшого — ви даєте їй можливість усвідомити, що вона заслуговує цього, і навчиться відкладати задоволення своїх бажань на потім. Дитина здатна хотіти більшого, але при цьому вміє радіти тому, що в неї є;

- × говорити «ні» — ви даєте їй можливість розвивати свою волю і визначати позитивне та справжнє почуття свого «я». Маючи право говорити «ні», дитина розвиває розум, серце і волю, а також учить глибоко усвідомлювати свої бажання, почуття та думки.

Адже усвідомлення в душі людини її власної місії (мрії) — усім на радість, тому що на мальовничому полотні значних завдань, написаних Всевишнім навіть найпростішому й невибагливому з людей, життєвий шлях сприймається простіше й досягається легше, тому що природно змінюється сам масштаб сприйняття. Саме тому потрібно зрозуміти: «знищення» мрії як гріх, тому що людина відповідальна за грамотне та сумлінне виконання власної місії, кристалізованої в її даруваннях і здібностях. Потрібно усвідомити, що все необхідне для належного виконання творчої роботи життя завжди перебуває поруч, під рукою, потрібно лише доглянути свої поточні й стратегічні завдання, повною мірою усвідомити надані долею можливості й дозволити собі зухвале та світле досягнення власної мрії.

5.4. БАТЬКІВСЬКЕ ПРОГРАМУВАННЯ

Дитина від перших днів проймається тим, що думають (говорять) її батьки про світ і людей.

Вже в перші місяці життя діти починають спостерігати, що і як роблять дорослі, що і як вони говорять, думають. Переважно ми вчимося всього в нашої матері, адже саме з нею ми проводимо більшу частину часу, ніж із батьком.

Ще перебуваючи в материнській утробі, дитина виявляється залученою в усі її думки, розмови та почуття. Адже не буває більш тісного зв'язку, ніж у ембріона з його матір'ю. А ембріон від початку виявляє собою розвинену духовну істоту. Він досить точно сприймає кожну материнську вібрацію, кожний її страх, сум, депресію, радість і сміх. І все це справляє на нього враження, зачіпає його. Він стає інтимним знавцем своєї матері ще задовго до свого народження.

У ранні дитячі роки ми щодня спостерігаємо за матір'ю й іншими дорослими з нашого оточення. Таким чином, ми точно знаємо, що вони думають про життя, про себе і про оточення. Ми бачимо, як вони поведуться. Але в цей час у нас немає можливості поставити під сумнів їхню точку зору і їхні зразки поведінки. Чи є сенс думати і поводитись саме так? Чи принесе це радість у житті?

Це відбувається тому, що мати (і часом відсутній батько) є єдиною моделлю поведінки для повністю залежної від її уваги істоти, що ухвалює її поведінку, почуття, мову і спосіб мислення як приклад для власних почуттів, слів та думок. Що виголошують мати або батько, для нього (малюка) подібно до божественних послань.

Тому наші програми поведінки, до яких ми так звикли, — це наші старі звички, стереотипи мислення, схеми поведінки, що виникли дуже давно (з дитинства). Вони передаються від одного покоління до іншого й вважаються тим, що більшість людей розуміє їх як норму. Вони є тим показником, на який орієнтується більшість. Кожна так звана нормальна людина володіє сьогодні цілим пакетом таких програм, які дуже часто ускладнюють її життя.

Для маленької дитини мати або батько зведені в ранг богів, адже вони мають владу над радостями і прикростями дитини, над кількістю дарованої уваги, а дитина почуває це ієрархічне переплетення дуже точно і тонко. Вона властивим їй особливим чином бореться за те, щоб одержати максимум батьківської уваги, любові. У дитини формується абсолютно природна для неї стратегія виживання (поведінкові програми своїх батьків), яка найчастіше продовжує діяти і у дорослому віці, часто суттєво ускладнюючи її життя.

Кожна дитина народжується в системі повної підпорядкованості, тобто несвободи. Вона підпорядкована своєму оточенню не тільки фізично, але й, насамперед, психічно.

Дитина з перших днів проймається тим, що думають (говорять) її батьки про світ і людей. Настільки ж стрімко, як маля усмоктує в себе молоко матері, вона вивчає світ її думок і думок батька, їх основні ідеї, переконання й принципи віри, а через це — основні зразки їх поведінки. У дитини немає іншого вибору, крім того, як перейняти основні принципи життя від свого найближчого оточення (опанувати певну життєву філософію).

Наприкінці першої фази свого життя кожна людина — майже доросла дитина, — виявляється наповненою до країв множинними думками про світ, про себе й про інших, але всі вони, до єдиної, не її. І цими думками — не своїми — і відповідними їм почуттями вона вступає в життя.

У дитинстві ми пристосовувалися наскільки могли до очікувань наших батьків (а пізніше — й інших, не менш важливих для нас людей).

Ми швидко навчилися розпізнавати моменти, коли краще промовчати.

Ми знали, що потрібно говорити і показувати батькові або матері, щоб вони при цьому залишилися задоволені.

Ми намагалися виправдати їхні очікування та виконати їхні бажання.

Щодня дитина сповнена бажань, очікувань, вимог, заборон, настанов і з боку батьків. Ці настанови були для нас, немов прапорці на гірськолижному слаломі, які необхідно об'їжджати.

Гігантський слалом наших дитячих днів залишився позаду, але прапорці все ще існують, а ми й сьогодні продовжуємо їх об'їжджати.

Із урахуванням ролі раннього дитинства в розвитку дітей і величезного впливу в цей період на них дорослих (батьків, вихователів, вчителів), можна і потрібно виставити до них певні вимоги.

Бути творчими, активними, добрими, справедливими, щасливими, успішними, доброзичливими, безумовно любити своїх дітей. Бо тільки успішні, активні, доброзичливі дорослі можуть виховати творчих дітей, які зможуть реалізувати свій безмежний потенціал. Тож далі розглянемо, як виховувати таких дітей.

Розділ 6

ЯК ПОТРІБНО ВИХОВУВАТИ ДІТЕЙ?

Виховувати дитину — означає виховувати в неї перспективні шляхи, на яких перебуває її завтрашня радість.

А. С. Макаренко

Особистий приклад. Протягом багатьох століть існував єдиний апробований спосіб виховання: особистий приклад старших, а до нього гарнір — переконання. Але ось знайшлися «розумні» голови і сказали, що досить одного «гарніру». Подивіться підручники з педагогіки і ви переконаєтеся, що серед методів виховання особистий приклад іноді або відсутній або за важливістю перебуває на останньому місці.

І ось уже десятиліттями переважно читають нудотні нотації (так реалізують переконання). І до цього переважно зведене виховання. Але ж підсумки його відомі.

Справа в тому, що діти стають кращими або гіршими не самі по собі і не від наших нотацій, а залежно від того, що відбувається з нами. Гіршими стаємо ми, гіршими стають діти. Недосконалі ми намагаємося виростити досконалих дітей. А це неможливо. Ця думка чітко простежується в працях відомих педагогів.

«Хто думає, що можна виховувати дитину обманом, що досить, повчаючи її словами, остерігатися при ній необережних висловів і вчинків, словом, хто справу виховання вважає завданням спритного обдурювання, той жорстоко помиляється і бере на себе страшну відповідальність» (В. Даль).

«Виховувати — не означає говорити дітям гарні слова, наставляти і повчати їх, а насамперед самому жити по-людськи. Хто хоче виконати свій обов'язок перед дітьми, той повинен почати виховання із себе» (А. Остроградський).

«Усе моральне виховання зведене до доброго прикладу. Живіть добре або хоч намагайтеся жити добре, і ви в міру вашого успіху в доброму житті добре виховате дітей» (Л. Толстой).

ЗАВЖДИ І СКРІЗЬ ОСОБИСТИЙ ПРИКЛАД! Звісно, це складно, але досить результативно.

Ідеальна дитина. У кожного, навіть якщо ми про це не знаємо, живе в голові образ ідеальної дитини і ми непомітно для себе намагаємося підвести реальну дитину під цей образ. Ледве дитина відхилилася від образу, ми починаємо реагувати. А якщо ні, ми спимо.

Потрібно відмовитися від думки, що в нас має бути ідеальна дитина. Прийнемо її такою, як вона є, і вона з кожним днем буде дедалі кращою. А якщо ми не приймаємо її, вона пручається кожному слову, рухові і всі наші зусилля ні до чого не приводять.

Щодо цього дуже показовою для дорослих є мініатюра Ю. Бондарева «Ідеал». «Сварки в молодих і не тільки молодих родинах часто виникають тому, що вона, як йому здається, не відповідає тому ідеалу жінки і дружини, який він хотів би бачити в ній і який створив для себе можливо вже давно. Він дратується через те, що вона недостатньо чуйна до нього, часом мовчазна, замкнута, неакуратно одягнена і причесана, не те сказала при гостях, не так виховує дитину. І він у стані незадоволеності, розлютившись з незначного приводу, не стримуючись, знаходить для неї злі, образливі слова, — немов мстить собі за власну помилку і мстить їй за ображений ідеал свій. Його різкість кривдить і злить її і вона відповідає йому з тією же нещадністю, з тим же болем.

І повторюване між ними відчуження (розумійте також і відчуження між дорослим і дитиною) нерідко убиває найцінніше на землі — любов. Він і вона не мають рації, оскільки вважають себе обманутими, постійно роздратовані, обтяжені утомою, звичками, турботами мало що роблять для того, щоб наблизити один одного до того ідеалу, який кожен плекав у душі. Адже готових ідеалів на всі випадки життя немає».

БАТЬКИ! ПРИЙМАЙТЕ ДИТИНУ ТАКОЮ, ЯК ВОНА Є, І ВИ ОБИДВА БУДЕТЕ ЩАСЛИВІШИМИ!

«Я-повідомлення» чи «Ти-повідомлення»? «Головна думка під час спілкування: дитина — рівна нам людина. Так просто. Але визнання цього перевертає душу дорослого і дає щастя дітям» (С. Соловейчик).

Досить часто діти своєю поведінкою викликають негативні переживання в батьків і вчителів. І ось де ми, як правило, починаємо

реагувати на них знайомими способами: кричати, критикувати, карати тощо. Але поведінка дітей від цього не поліпшується, а навіть навпаки — погіршується. Чому? Будь-який сильний тиск дитина сприймає як примушування, що викликає «ефект бумеранга» — протидію. Що ж робити?

Психологи рекомендують дещо змінити конструкцію свого повідомлення дитині. Як саме?

Для цього потрібно «Ти-повідомлення» змінити на «Я-повідомлення». Що це означає?

Давайте пригадаємо: майже всі повідомлення, які ми, дорослі надсилаємо дитині, містять у собі слово «ти»: «Ти не повинен цього робити», «Ти нічого не вмієш...» тощо. У цьому випадку «ти» кривдить і примушує дитину почуватися нещасною.

Інша справа «Я-повідомлення». Воно показує, які почуття у вас викликає поведінка дитини. Наприклад: «Я не можу проводити урок, якщо хтось шумить» або «Мені не подобається, якщо іграшки розкидані».

На першій погляд різниця між «Я-повідомленням» і «Ти-повідомленням» незначна. Більше того, «ти» нам більш звичне і зручне. Однак у відповідь на «ти» дитина ображається, відгороджується. Тому таких повідомлень треба уникати.

Будь-яке «Ти-повідомлення», по суті, містить звинувачення або критику дитини, у той час як «Я-повідомлення» виявляється більш ефективним, тому що воно реалізує довіру і повагу, дає дитині зберегти добре самопочуття. Більше того, воно зменшує протиріччя між дорослими і дитиною. «Я-повідомлення» має ряд переваг порівняно з «Ти-повідомленням».

Воно дозволяє вам висловити свої негативні почуття в необразливій для дитини формі.

«Я-повідомлення» дає можливість дітям більше довідатися про нас, дорослих. Часто ми відгороджуємося від дітей панциром авторитету, який намагаємося утримати за будь-яку ціну. Ми носимо маску вихователя і боїмося хоча б на мить її зняти. Іноді діти навіть дивуються, коли довідаються, що батько і мати щось відчують!

Якщо ми відкриті і щирі у виявленні своїх почуттів, діти стають більш щирими у виявленні своїх. Вони починають відчувати: дорослі їм довіряють і їм теж можна довіряти.

І останнє: висловлюючи своє почуття без наказу або догани, ми залишаємо за дітьми можливість самостійно прийняти рішення. І тоді вони починають враховувати наші побажання і переживання.

Щоб успішно побудувати «Я-повідомлення» необхідно, щоб воно містило три елементи:

1. Безоцінний опис поведінки дитини: «Якщо ти всюди розкидаєш речі...».
2. Зазначення того, яким чином поведінка дитини заважає дорослим: «...я змушена піти в магазин».
3. Характеристика почуттів, які відчуває дорослий: «...мені не подобається брати на себе цей обов'язок».

Якщо коротко, то «Я-повідомлення» охоплює три моменти ситуації: поведінку дитини, почуття дорослого, наслідки поведінки дитини для дорослих. Подані речення допоможуть вам побудувати спілкування за такою схемою:

Якщо ти ... (*констатація вчинку дитини*), я відчуваю ... (*констатація ваших переживань*), тому що ... (*констатація наслідків поведінки дитини*).

Навчитися надсилати «Я-повідомлення» непросто. Потрібно тренуватися і, звичайно, на перших етапах досить складно буде уникати помилок. Одна з них полягає в тому, що іноді, почавши з «Я-повідомлення», дорослі закінчують фразу «Ти-повідомленням».

Наприклад: «Мені не подобається, що ти такий нечупара!» або «Мене дратує це твоє пхикання!».

Уникнути цієї помилки можна, якщо використовувати безособові речення, узагальнені слова. Наприклад: «Мені не подобається, якщо за стіл сідають із брудними руками».

Як бачимо, побудова теплих, доброзичливих відносин між дорослими і дітьми — справа одночасно і радісна, і складна. Проте якщо ви свідомо стали на шлях використання «Я-повідомлення» і наполегливо ним рухатиметесь, то безумовно вас чекає УСПІХ І РАДІСТЬ справді людських відносин із дітьми.

Не карати, а мотивувати. Від перших днів життя дитини її часто виховують заохоченнями та покараннями, тобто впливають на неї безпосередньо. У цьому випадку ми полегшуємо собі завдання виховання. За будь-яку ціну «пряник» (навіть ціною обману і неправди), а ні, то — «батіг».

«Усе, чого досягають дресируванням, натиском, насиллям, — неміцне, неправильне і ненадійне» (Я. Корчак). Як же виховувати?

Найґрунтовніше, найефективніше виховання — це виховання бажань. Стимули повинні перебувати в самій дитині, а не в зовнішньому світі («батіг і пряник»).

Покарання породжує страх. Ми можемо так налякати дитину, що в результаті вона одразу ж припинить поводитись погано. Але

це лише видимість того, що покарання спрацювало. Якщо уважно спостерігати за дитиною після покарання, ми можемо помітити, що вона намагається знайти способи, щоб помститися своїм кривдникам. Вона може дражнити молодших сестер, братів або домашніх тварин, одержувати погані оцінки в школі, псувати свої або наші речі, тікати з дому і забувати про свої домашні обов'язки. Цей перелік негативних реакцій на покарання можна продовжувати ще довго.

Покаранням ми підмінюємо внутрішній контроль дитини за своєю поведінкою необхідністю контролю з боку інших людей. Дитина стає залежною від дорослого, одна присутність якого може викликати в ній страх. Покарання жодним чином не впливає на розвиток навичок відповідати за свої вчинки. Навпаки, покаранням ми встановлюємо такі норми поведінки, за яких винні діти намагаються «вийти сухими з води». А це жодною мірою не сприяє удосконаленню їхніх власних моральних якостей.

Коли ми караємо, дитина стає або надто поступливою, або надто впертою, а часто і мстивою. Вона зосереджена на тому, щоб помститися тому, хто її покарав, не думає про наслідки своєї негативної поведінки і про те, який урок необхідно отримати для себе.

Прямою протилежністю поведінки, контрольованої впливовою особистістю, є самоконтроль, що ґрунтується на ціннісних орієнтаціях дитини. Дитина вчиться відповідати за свої вчинки самостійно і поводить ся так, як вважає за необхідне.

Покарання також має й інші побічні ефекти. Це заниження почуття власної гідності або поведінка продиктована почуттям страху; це змішане почуття образи, завданої вам людиною, на любов якої ви розраховували; це зміцнення віри в те, що діяти з позиції сили — єдиний спосіб досягти того, чого хочеш. Крім того, покарання робить дитину недовірливою і спонукає приховувати свої помилки.

Чому ми вирішуємо покарати свою дитину? Чи робимо ми це зі зла чи від образи, через бажання помститися чи відчуваючи свою безпорадність? Нам слід зупинитися, заспокоїтися і спробувати переосмислити нашу реакцію. Давайте запитємо себе: «То чого ж насправді я хочу навчити свою дитину прямо зараз?».

Однак ми замало зайняті вихованням бажань і вперто боремося з ними, тому що культура бажань — найскладніша частина педагогіки, яка потребує часу і терпіння (а ми в середньому на дитину витрачаємо 30 хвилин на день).

Запитують: а як бути батькам, у яких немає прагнення до високого, немає духовності? Як виховувати дітей? Відповідь звучить моторошно: **НІЯК**.

Виховання дітей — це зміцнення духу духом, а іншого виховання немає.

Ні покарання, ні жалість не є ефективними методами підготовки дітей до життя. Тому що, впливаючи на дитину за допомогою «батога» або «пряника», ми позбавляємо її можливості виробити в собі дві цінні якості, необхідні у сучасному суспільстві, — відповідальність і повагу. Дитина, якій не прищепили почуття відповідальності, ставши дорослою, може потрапляти під вплив інших людей. Вона, як правило, нічого не робитиме сама без дозволу і намагатиметься знайти собі таких друзів, які вказуватимуть їй, що робити. Або ж вона може виражати суспільству свій протест, противитись усьому, про що її просять. В обох випадках вона недооцінюватиме власну здатність змінювати ситуацію на свою користь.

Не навішуйте ярликів. Як ми часом любимо говорити хто є хто. Ми любимо навішувати ярлики на своїх і чужих дітей. Деякі з них можуть приклеїтися до них назавжди.

Він дурний.

Він кращий за всіх.

Він боягуз

Він геніальний.

Він із поганої родини.

Він відстав у розвитку.

Вона красива.

Він двічник.

Він нічого ніколи не бачить.

Він важкий підліток.

Він невдаха.

Дуже часто ярлики, які «приклеюють» до дітей, заганяють їх у жорсткі межі, вийти з яких потім дуже складно. Вони спотворюють їхнє уявлення про себе та свої здібності. Діти стають такими, якими вони себе вважають, на підставі того, що думаєте про них ви. Ярлики можуть стати зручною відмовкою для вашої дитини, та й для вас. Але ж іноді вашій дитині потрібно буде прагнути чогось більшого, на що вона здатна. Але... її уміння і здібності уже визначені. Тому, шановні батьки, намагайтесь застосовувати у спілкуванні з дитиною баланс позитивних ярликів: «розумний», «добрий», «кмітливий» тощо. Це допоможе вашій дитині стати оптимістом і досягти успіху.

Навчіть дитину приймати рішення. Немає нічого простішого, ніж приймати рішення за наших дітей. Ми думаємо, що все знаємо краще за них, і впевнені в тому, що вони не здатні приймати відповідальні рішення самостійно. Неправда!

Наведемо невеликий приклад.

Перед тим, як піти з тіткою на похорон, семирічний племінник поставив їй таке запитання: «А якщо я візьму із собою ці цукерки?». Розумна тітка відповіла: «Ми йдемо на похорон, щоб провести в останній путь близьку нам людину. Вирішуй сам, як ти хочеш йти». Хлопчик поміркував трохи, а потім сказав тітці, що вирішив не брати із собою цукерки.

Тітці набагато простіше було б сказати племінникові просто «ні». Але вона не пошкодувала часу, щоб допомогти йому уявити наслідки своєї поведінки і самостійно знайти розумне рішення. Самостійність — важлива і потрібна якість. Розвивайте її у своїй дитині.

Не нав'язуйте дитині своєї думки.

Замисліться над тим, що ми іноді говоримо своїм дітям.

Не будь таким дурним!

Поводься тихо.

Сиди сумирно.

Чому ти не можеш бути таким, як твоя сестра?

Від тебе стільки шуму.

З тобою одне лихо!

Ти такий самий, як і твій батько.

Ти думаєш лише про себе.

Ми даремно витрачаємо час, говорячи дітям, щоб вони не були такими, які, як нам здається, вони є. Більше того — говоримо їм, щоб вони стали такими, якими ми хочемо їх бачити. Часто це закінчується тим, що, ставши дорослими, вони, як і колись, продовжують займатися справою, що їх абсолютно не надихає. Багато дорослих усе життя мріють позбутися безрадісної роботи, яку вони колись обрали через волю батьків. Розглянемо з цього приводу приклад.

Батько хотів, щоб його син став зубним лікарем. А син хотів стати музикантом. І усе-таки він змушений був проти своєї волі йти учитися на зубного лікаря. У коледжі він, як і раніше, залишався вірним своєму покликанию і навіть зумів перекласти складну стоматологічну термінологію на музику, награвав її на роялі, допомагаючи студентам швидше запам'ятати її. Одержавши диплом стоматолога, син віддав його своєму батькові і виїхав у інше місто, щоб присвятити себе кар'єрі музиканта.

Для сина важливо було зробити так, як хотів його батько, але, на щастя, він не залишив свою колишню мрію. Однак відносини батька із сином могли б стати значно кращими, якби батько визнав інтерес сина до музики, а не намагався «виліпити» з нього щось своє.

Щоправда, такі випадки дуже рідкісні і тому більшість дорослих займаються не своєю справою.

Давайте дитині можливість виразити свої почуття. Ми притупляємо почуття дітей, висловлюючи приблизно таке.

Хіба можна так ненавидіти свою рідну сестру!

Як можна бути голодним, адже ти тільки-но поїв.

Твоя мама виїхала всього лише на кілька днів, тому не треба засмучуватися.

Великі хлопчики не плачуть.

Це ж не боляче.

Адже ти не хочеш цього робити.

Судження такого роду позбавляють дитину права відчувати те, що вона дійсно відчуває. Вони вчать її не довіряти власним думкам, почуттям. Але якщо не давати вихід своїм почуттям, то вони накопичуються в нас, і врешті-решт, можуть бути причиною психосоматичного захворювання. Коли ми намагаємося стримати почуття дітей, то робимо це з однієї простої причини — ми не в ладі з власними почуттями. Однак ми будемо більш спокійно реагувати на вираження дитячих почуттів, якщо не боїтимемося дозволяти собі виявлення власних почуттів.

Помилятися — означає пізнавати життя.

Коли ваша дитина помиляється, уникайте робити їй зауваження. Чому? Це змушує її згодом приховувати свої помилки, обманювати або звалювати свою провину на інших, боятися ризикувати.

Нам, батькам, властиво оберегати дітей від помилок. Коли вони все-таки помиляються, ми часто дорікаємо їх за це або самостійно намагаємося розв'язати їхні проблеми. Іноді ми навіть жаліємо дитину, що припустилася помилки, і в результаті починаємо втішати: «Усе нормально, мама сама все уладнає». Така батьківська поведінка не навчить нашу дитину відповідати за свої помилки. Помилки відіграють суттєву роль у пізнанні світу і є невід'ємною частиною життя. Не помиляється лише той, хто нічого не робить.

Пропонуємо поради, які зводять до мінімуму важливість вчинених дитиною помилок і підвищують користь, яку дитина може від них отримати.

1. *«Наступного разу...»*. Якщо в дитини щось не вийшло, особливого значення надайте тому, як це можна зробити наступного разу. Надмірна заклопотаність із приводу того, що уже відбулося, лише змусить дитину шукати виправдання. А зробивши особливий наголос на тому, як це можна зробити наступного разу, ви закладаєте підґрунтя самовдосконалення дитини. Вона зрозуміє, що відмова від задуманого або звалювання своєї провини на інших не приведе до розв'язання проблеми. Ви навряд чи навчите свою дитину робити що-небудь правильно, якщо говоритимете їй: «Ти такий незграбний, що навіть не можеш налити собі в склянку молока, не розплескавши його». Або ставитесь до неї зневажливо з приводу її невдачі. Більш доцільно в цій ситуації дитині сказати: «Як по твоєму, краще тримати пакет, щоб наступного разу молоко не пролилося?».
2. *Відокремлюйте провину від того, хто її робить*. Своє невдоволення щодо вчинку виражайте так, щоб допомогти дитині усвідомити, що справа не в тому, що ви не любите її, а в тому, що вас не влаштовує її поведінка: «Я серджуся на тебе, коли ти забуваєш про свої домашні обов'язки», а не «Ти поганий».
3. *Дайте дитині ще один шанс*. Це дасть їй зрозуміти, що ви вірите в те, що вона може поліпшити свої дії. «Учора, обідаючи в своїй кімнаті, ти залишив після себе безлад! Сьогодні я не дозволяю тобі там їсти, а завтра — можеш знову спробувати».
4. *Ризик — шляхетна справа*. Скільки коштує сьогодні куряче яйце? 1–2 гривні. Чи можемо ми довірити дитині викласти його з кошика в холодильник? Можливо, й не слід, бо воно дороге. Але наша надмірна опіка може згубно відбитися на вихованні дитини, і вона перестане довіряти собі. Наш ризик часто компенсує кінцевий результат, і розбите яйце нам обійдеться набагато дешевше, ніж постійні виправлення тієї самої помилки дитини. Адже профілактика хвороби набагато дешевше, ніж її лікування. Скажіть краще: «Оленько, виклади, будь ласка, ці яйця в холодильник», а не: «Ні в якому разі не зачіпай ці яйця. Ти можеш розбити їх».
5. *Ставте запитання*. Спокійно і лагідно ставте запитання, що допоможуть вашій дитині зрозуміти причину її невдачі і самій здогадатися, як варто зробити це правильно: «Що нового ти довідався для себе? Що ти зробиш інакше наступного разу? Що відбудеться, якщо...». Робіть це в ненав'язливій формі, без претензій на те, що ви хочете дати дитині урок.

Кому з нас приємно бути свідком невдач наших дітей? Мабуть, нікому. Нам подобаються перемоги нашої дитини. Але невдачі у житті дитини досить часто трапляються, і поведимося ми в цій ситуації неадекватно. Ми часто даємо їм стільки різних вказівок, як уберегти себе від невдач, що це, зрештою, просто збиває їх із пантелику. Часто ми ставимо під сумнів їхню здатність зробити щось успішно без нашої допомоги.

Не завжди можна дати дитині таке застереження, що уберігає її від можливої невдачі й у той же час допомагає відчувати себе впевненіше. В цій ситуації навідними запитаннями зорієнтуйте її так, щоб було зрозуміло, у чому причина її невдачі: «Як ти вважаєш?» і «А що відбудеться, якщо...?». Допомагаючи дітям розвивати почуття впевненості в своїх здібностях, ми можемо звести до мінімуму помилки і невдачі і... виховати оптимістів.

Дійте так, начебто ваша дитина може впоратися самостійно. Часто нам буває простіше зробити що-небудь за свою дитину, тому що, по правді кажучи, ми вміємо робити все набагато швидше і раціональніше. Але такими вчинками ми позбавляємо її можливості пізнавати життя на власному досвіді.

Якщо ваша дитина намагається взутись і каже вам: «Я не вмю», а ви знаєте, що раніше вона справлялася з цим сама, посміхніться і вийдіть з кімнати. В жодному разі не просіть її і не стійте в неї «над душею». Ви дасте дитині відчуття, що в неї вірять, а це почуття здатне підштовхнути її до здійснення таких вчинків, які вона вважала непосильними для себе.

Переконайтеся, що у вашої дитини є певні обов'язки і вона робить свій внесок у сімейні справи.

Кращий спосіб допомогти дитині відчувати свою гідність — дати їй якнайбільше можливостей принести користь усій родині. Залучайте до її обов'язків наведення ладу в своїй кімнаті, догляд за рибками в акваріумі тощо. Нехай дитина знає, наскільки важливий її особистий внесок у сімейні справи.

Переконайте тільки позитивно. Переконавання — ворота душі: відкритість іншому, здатність вірити.

Цілком природна і безмежна дитяча переконаність зберігається й у дорослого, але набуває складних змін, переходить на нові рівні.

Переконавання пов'язує і погоджує новоприбулу істоту з оточенням, робить дитину людиною свого місця і часу. Усім, що ми за своїли, ми зобов'язані їй. Переконаванням людина започатковується. І дуже небезпечно, коли в нашому житті є негативне переконання: нічого не можеш, не розумієш, ледар, тупий тощо. Постійна

батьківська сверблячка. Ми ризикуємо зламати особистість, віру у власні сили.

А як ми переконуємо? Явне роздратування. Слава Богу, що ми не весь час переконуємо — це і рятує дитину. Труднощі багатьох так званих невстигаючих школярів не є наслідком їхньої розумової або фізичної неповноцінності, а швидше результатом їхніх уявлень про себе як нездатних до навчання під впливом нашої «турботи» (негативного переконання).

Однак без переконання не обійтися.

Як же це потрібно робити?

ДАВАТИ ДИТИНІ ЧАС.

НЕ ПЕРЕКОНУВАТИ В НЕГАТИВНОМУ, А ЛИШЕ В ПОЗИТИВНОМУ.

ОЦІНЮВАТИ ВЧИНОК, А НЕ ОСОБИСТІСТЬ. ПЕРЕДАВАТИ СВОЮ ВПЕВНЕНІСТЬ У ПЕРЕМОЗІ.

ДАВАТИ ВІДПОЧИНОК ВІД ПЕРЕКОНАНЬ.

Нічого поганого про дитину — ні в очі їй, ні поза очі. Говорячи їй в очі, ми не приносимо користі (негативне переконання). Говорячи погане поза очі, ми зміцнюємося у своєму поганому уявленні про дитину і тим самим завдаємо їй непоправної шкоди.

Лермонтовський Печорін писав у своєму щоденнику: «Усі читали на моєму обличчі ознаки поганих властивостей, яких не було, але їх передбачали, і вони виникли. Я був скромний — мене звинуватили в лукавстві: я став потайливим. Я глибоко відчував добро і зло: ніхто мене не пестив, усі мене ображали; я став злопам'ятний; я був похмурий, — інші діти веселі і балакучі; я почувався вище за них, — мене ставили нижче. Я зробився заздрисним. Я був готовим любити увесь світ, — мене ніхто не зрозумів: і я навчився ненавидіти. Моя безбарвна молодість проходила в боротьбі із собою і світом. Кращі мої почуття, боячись глузування, я ховав у глибині серця; вони там і померли. Я говорив правду, — мені не вірили: я почав обманювати».

Приголомшлива драма! Вона часто відбувається на наших очах.
НІЧОГО ПОГАНОГО ПРО ДИТИНУ — НІ В ОЧІ ЇЙ, НІ ПОЗА ОЧІ.

У вихованні — опертя на позитивне. Ми дуже принципові, і недоліків не терпимо. Зосереджуємося на них, не розуміючи, що тим самим губимо своїх дітей, виховуючи «брехунів, хуліганів, злодіїв».

Дитина, як і будь-яка людина, не може витримати думки про те, що в ній усе погано до останньої риси, вона відчуває, що це справді не так, і тому осудливі слова на свою адресу просто не сприймає.

Але ми скупі на похвалу, ми «чесні», ми боїмося похвалою зіпсувати дитину, ми засмучені життєвими неприємностями, дитина дратує нас своїм невмінням, капризами тощо. І пішли холодні погляди, зауваження, смикання, лайка. Всі проблеми з дитиною виникають там, де вихователів не вистачає доброго слова.

Ми вибудовуємо монблани теорій, методик, щоб прикрити ці недоліки.

Тому поступово вилучайте з репертуару своїх виховних засобів погляд косий, підозрілий, сумовитий. Залишайте погляд добрий, лагідний, розуміючий, підбадьорливий. А для покарання? Здивований погляд: «Я знаю, що ти чудовий хлопець, як же ти міг таке зробити?».

Знаменитий дресирувальник В. Дуров ніколи не бив звірів, він тільки їх хвалив за роботу і давав їм ласощі. Його підопічні буквально зі шкіри вилазили, щоб засвідчити своє розуміння вимог вихователя.

Необхідно знаходити найменший привід для заохочення. Але часто, коли ми буваємо сердитими або дитина виводить нас із себе, дуже непросто підібрати потрібне слово, здатне змінити ситуацію і надихнути дитину.

Вчасно вказувати дитині на те, що в неї добре виходить, — досить ефективний спосіб виховного впливу. Якщо ж ви вишукуватимете в її вчинках лише недоліки, то в неї може зникнути будь-яке бажання що-небудь робити або ж вона займе оборонну позицію.

У ВИХОВАННІ — ОПЕРТЯ НА ПОЗИТИВНЕ, ТЕПЛІЙ ПОГЛЯД, ДОБРЕ СЛОВО І ДИТИНА ОБОВ'ЯЗКОВО СТАНЕ КРАЦЮЮ.

Активно слухайте дитину. «Важкі діти — це ті, у яких немає духовного контакту з дорослими» (С. Соловейчик).

Спілкування дорослого і дитини завжди було найважливішою частиною виховання. Досить часто причини труднощів дитини бувають приховані у сфері її почуттів. У цій ситуації практичними діями (показати або навчити) їй не допоможеш. У таких випадках найкраще, що батьки можуть зробити, — це вислухати, перетворившись на «психологічний камертон». Але як це робити? Психологи знайшли такий спосіб і назвали його «активним слуханням». Що ж воно означає?

В усіх випадках, коли дитина засмучена, ображена, зазнала невдачі, якщо їй боляче, соромно, страшно, то перше, що необхідно зробити, — дати їй зрозуміти, що ви знаєте про її переживання і чуєте її. Говоріть про те, що саме, на ваш погляд, відчуває зараз дитина. Потрібно назвати по імені це її почуття або переживан-

ня. Таким чином, якщо в дитини емоційна проблема, її потрібно активно вислухати. Активно слухати — означає повертати дитині в бесіді те, що вона вам розповіла, при цьому потрібно позначити і прийняти її почуття, а також цілком відмовитися від осуду. Наприклад:

Син. Більше туди не піду!

Батько. Ти більше не хочеш ходити до школи.

Дочка. Я більше не носитиму цей потворний капелюх.

Мати. Тобі він дуже не подобається.

Такі відповіді демонструють, що батьки розуміють внутрішню ситуацію дитини, готові зрозуміти її і прийняти.

Коли батьки активно слухають, між ними і дитиною виникає діалог — саме те, чого часом так бракує для встановлення добрих відносин.

Але для того, щоб цей діалог був успішним, то, активно слухаючи, потрібно звернути увагу на деякі важливі особливості та правила.

По-перше, обов'язково поверніться обличчям до дитини. Дуже важливо, щоб її і ваші очі перебували на одному рівні.

По-друге, якщо ви розмовляєте із засмученою або скривдженою дитиною, не слід ставити їй запитання. Бажано, щоб ваші відповіді звучали в стверджувальній формі. Наприклад:

Син (з похмурим видом). Не буду більше дружити з Петром!

Батько. Ти на нього образився.

По-третє, дуже важливо в бесіді «тримати паузу». Після кожної вашої репліки найкраще помовчати. Пам'ятайте, що цей час належить дитині, тому не зловживайте своїми міркуваннями і зауваженнями. Пауза допоможе дитині розібратися у своїх переживаннях й одночасно відчутти, що ви поруч. Якщо її очі дивляться на вас, то продовжуйте мовчати: у ній відбувається зараз дуже важлива і потрібна внутрішня робота.

По-четверте, у вашій відповіді іноді корисно повторити те, як ви зрозуміли дитину, а потім позначити її почуття. Так, відповідь батька в попередньому прикладі могла б складатися з двох фраз.

Син (з похмурим видом). Не буду більше дружити з Петром!

Батько. Не хочеш з ним більше дружити (повторення почутого).

Син. Так, не хочу...

Батько (після паузи). Ти на нього образився (позначення почуття).

Не потрібно боятися, що повторення слів дитини сприйматиметься нею як передражнювання. Практика свідчить, що якщо

ви навіть і використовуєте ті самі фрази, але при цьому вгадуєте переживання дитини, вона, як правило, не помічає нічого незвичайного, і бесіда успішно продовжується.

Які ж переваги має активне слухання?

1. Зникає або щонайменше слабшає негативне переживання дитини. Тут виявляється чудова закономірність: якщо радість хтось розділяє, то вона подвоюється, а горе зменшується вдвічі.
2. Дитина, переконавшись, що дорослий готовий слухати її, починає розповідати про себе більше, і батьки одержують цінну і необхідну інформацію щодо проблем своєї дитини.
3. Активне слухання допомагає багатьом батькам установити дружні відносини зі своїми дітьми.
4. У процесі активного слухання дитина сама просувається в розв'язанні своєї проблеми.
5. Діти повторюють своїх батьків (вчаться у них) і самі досить швидко починають так само активно слухати їх.

У процесі застосування активного слухання батьки з часом знаходять у собі більше терпіння, менше дратуються на дитину, краще бачать, як і чому їй буває погано. Отже, активне слухання стає засобом перетворення батьків. Ми думаємо, що «застосовуємо» його для дітей, а воно змінює нас, а відтак і наших дітей.

Частіше спілкуйтеся з дітьми. Дієслово «виховувати» містить три різні дії: керувати, вчити, спілкуватися.

Ми маємо керувати дітьми, доки вони маленькі, ми маємо вчити їх, але досить часто ми цим і обмежуємося, залишаючи осторонь найважливішу педагогічну дію — спілкування. І можна зрозуміти, чому ми схильні відхиляти спілкування, — воно несумісне з керуванням і навчанням.

Спілкування вимагає рівноправ'я та взаємоповаги. Спілкування з іншим — це здатність перейматися почуттями іншого.

Одна мить спілкування для виховання більше, ніж години повчань.

Головна думка під час спілкування: дитина — рівна нам людина. Так просто. Але визнання цієї рівності перевертає душу дорослої людини і **РОБИТЬ ЩАСЛИВИМИ ДІТЕЙ**.

Не кваптеся. Старий вічний педагогічний гріх: ми чекаємо від дитини все і зараз. Ми вимагаємо негайної віддачі, іноді не одержуємо її, але при цьому не уявляємо, скільки втратили. Нам потрібно, щоб дитина вчилася сьогодні добре, ми змушуємо її, вона вчиться, але стає «зубрилою» і ненавидить навчання, а може і... нас.

«Найбільша помилка під час виховання — надмірна квапливість» (Ж.-Ж. Руссо).

Тому, шановні батьки, пам'ятайте: найважливішими складовими виховання є **ТЕРПІННЯ І ЧАС**.

Прагматизм плюс чуттєвість. Усі ми стали прагматиками. Розучилися почувати і любити. Батько був не батьком, а діловою людиною у своїй родині. Він не любив, він розв'язував проблеми. Він жив разом із сином, але не переживав разом із ним. Він не виховував, а застосовував прийоми.

Більшість із нас прагматики, яким нам здається важливим довести що вона робить не так, не те...

Нам здається, ми вкладаємо в неї свій розум, а насправді руйнуємо її здатність думати. Якщо дитина прийме всі ці слова «не так», вона буде зім'ята, зруйнована, придушена, її розум завмре. Але вона рятується. Вона закривається від нас. І все спочатку, як горохом об стінку.

Змініть тональність: ти молодець, намагайся краще. Дитина п'є ці слова, як бальзам!!!

Безумовна любов. Усе виховання тримається на одному слові: **люби**. Потреба в любові є однією з фундаментальних людських потреб. Її задоволення — необхідна умова нормального розвитку дитини.

Щоразу, коли ми караємо, погрожуємо, звинувачуємо, придушуючи в собі нашу любов, ми викликаємо в дітей почуття страху. Страх руйнує особистість і змушує дітей відчувати свою неповноцінність. Нам, дорослим, довелось достатньою мірою випробувати це почуття на власному досвіді, щоб уявити, яким руйнівним воно може бути. Дітям необхідно відчувати нашу любов без будь-яких умовностей, вони повинні знати, що їм не треба спеціально робити що-небудь, щоб заробити її. Однак досить часто від батьків можна почути таке звертання до дитини: «Якщо ти не будеш хорошим хлопчиком, то я тебе не любитиму». Або: «Не очікуй від мене нічого доброго, поки ти не перестанеш... *(лінуватися, бешкетувати)*, не почнеш... *(добре вчитися, допомагати по господарству, слухатися)*».

Давайте прислухаємося до цих висловлювань. У них дитині повідомляють, що її люблять (або любитимуть), «тільки якщо...». Які ж причини заважають батькам безумовно любити, сприймати дитину і показувати це їй?

Багато хто з нас, навіть уже ставши дорослим, за старою звичкою, намагається бути улюбленим завдяки певним вчинкам. Давайте поставимо собі запитання: «Чи все я роблю для того, щоб

вчинками своєї дитини рухала любов, а не страх?». Страх, може стати причиною того, що діти можуть відгородити себе від відповідальності та проявів ініціативи, дедалі частіше вдаючись до неправди та звинувачення інших. Діти можуть реагувати на страх двома способами: наступом або відступом. Вони або стають впертими і не піддаються або, навпаки, забиваються в кут. Страх породжує ворожість, відособленість, невпевненість.

А за допомогою безумовної любові ми вручаємо нашим дітям один із найцінніших подарунків — уміння зберегти в собі віру в життя.

Ми можемо бути впевнені, що дитина правильно вихована, якщо тільки в підґрунті її виховання перебуває безумовна любов до дитини: «Я люблю своїх дітей завжди, незалежно ні від чого, навіть їхнього поганого настрою і поведінки». Це фундамент. При цьому я постійно нагадую собі:

- × це звичайні діти;
- × вони поведуться, як усі діти в світі, й у їхніх витівках є чимало неприємного і навіть бридкого;
- × якщо я все-таки їх любитиму, попри..., вони намагатимуться дорослішати і відмовляться від своїх поганих звичок;
- × якщо я люблю їх тільки тоді, коли вони слухняні (обумовлена любов), і якщо я виражаю любов до них у ці гарні (на жаль, рідкісні) моменти, вони не відчуватимуть, що їх щиро люблять. Це, у свою чергу, зробить їх невпевненими, порушить їхню самооцінку, похитне віру в себе і перешкодить їхньому розвитку;
- × якщо я люблю дітей безумовно, вони себе поважатимуть й у них з'явиться почуття внутрішнього умиротворення та рівноваги;
- × заради себе (такого, що страждає за дітей) я з усіх сил повинен намагатися, щоб моя любов була якнайближчою до безумовної та беззастережної!

«Щоб змінити людей, їх треба любити. Вплив на них пропорційний любові до них» (Й. Песталоцці).

Зміцнюйте дитячу віру в мрію. Довідайтеся, які заповітні бажання у вашої дитини, і посприйте їх здійсненню. Допомагаючи дітям втілювати бажане в дійсність, ви привчаєте їх до думки, що мрії збуваються. Це дає їм відчуття повноти життя. Якщо ми відмовляємося від своїх мрій і сподівань, життя стає сірим і безглуздим.

У одного юнака була заповітна мрія — стати відомим співаком. Його батьки доклали максимум зусиль і тепер ми всі знаємо

ім'я цього співака: це Басков. Віра батьків у мрію свого сина дала юнакові відчуття впевненості в собі.

Звичайно, не обов'язково кидати улюблену справу заради дитини, але зробіть усе, щоб допомогти і їй здійснити свої заповітні бажання. Існує безліч засобів, за допомогою яких ви можете зміцнити віру дітей у здійснення своєї мрії.

Влаштовуйте «свята натхнення». Такі свята можна влаштувати за обіднім столом, на сімейних зборах, де завгодно і коли завгодно. Це чудова можливість зосередитися на тому, що ми любимо одне в одному, а не на тому, що нам не подобається у вчинках близьких людей. Для цього в імпровізоване коло поміщають кого-небудь із членів родини. Взавшись за руки, кожний по черзі говорить йому: «Я люблю в тобі...». Коли усі закінчать, «винуватець урочистостей» сам висловлюється з приводу того, що йому подобається в собі, а потім обирає наступного члена родини, запрошуючи його в середину сімейного кола. І так далі... Повірте, ви будете просто вражені атмосферою духовної близькості, що виникає на таких святах.

Долайте дратівливість. У відносинах з дітьми ми часто буваємо роздратовані, але дратівливість можлива лише там, де існує впевненість у безкарності.

Роздратування на 100 % позбавляє змісту наші виховні впливи. Роздратування, як і будь-яка несправедливість, викликає відштовхування від наших слів.

ВИХОВУВАТИ В РОЗДРАТУВАННІ — ВСЕ ОДНО, ЩО НАТИСКАТИ В МАШИНІ ОДНОЧАСНО НА ПЕДАЛЬ АКСЕЛЕРАТОРА І ГАЛЬМА.

«Гнів — короткочасне божевілля» (Горацій).

«Найкращий засіб від гніву — повільність» (Публіцій Сир).

«Хочеш, гніваючись, здобути похвали? Гнівайся на порок, а не на людину» (Еразм Роттердамський).

Використовуйте заповіді видатних педагогів. «Діти — це збільшувальні лінзи зла. Слід прикласти до них яку-небудь злу справу і те, що здавалося стосовно дорослих лише негарним, є жахливим стосовно дітей» (Л. Толстой).

Ми смикаємо дітей лише тому, що самі недостатньо дисципліновані. Чим слабший наш приклад, тим сильніші наші «педагогічні» заходи — і тим безсильніші вони. У чому справа? А справа в тому, що справжнє виховання — лише те, що переходить у самовиховання. «Виховання, що спонукає до самовиховання, — це і є, за моїм глибоким переконанням, сьогодення виховання. Навчити

самовиховання значно складніше, ніж організувати недільне проведення часу» (В. Сухомлинський).

Ми намагаємося заходами замінити приклад, а це неможливо. За таких умов самовиховання просто не може виникнути. Що робити?

Дуже важливими і цікавими, на наш погляд, для самовиховання є правила і закони, якими керувалися знамениті педагоги.

1. У житті прислухайся до серця, керуйся розумом. «Перед людиною до розуму три шляхи: шлях міркування — найблагодійніший, шлях наслідування — найлегший; шлях особистого досвіду — найважчий» (Конфуцій).
2. Вірити у свої сили. «У світі немає нічого, чого б не могла обійняти обдарована почуттям і розумом людина» (Я. Коменський).
3. Робити добро. «Якби люди зробили загальним надбанням усе, що корисно, що приносить щастя, світ став би раєм» (Кампанелла).
4. Бути вимогливим до себе. «Чим менше людина задоволена собою, тим потрібніша вона для інших людей і тим більше корисна вона їм» (Л. Толстой).
5. Самовіддано трудитися. «Людина народжена для праці; праця становить її земне щастя, праця — кращий охоронець людської моральності, і праця має бути вихователем людини» (К. Ушинський).
6. Прагнути до самовдосконалення. «Виховання, отримане людиною, закінчується, досягає своєї мети, коли людина настільки дозріває, що має силу і волю отримувати освіту протягом подальшого життя та знає спосіб і засоби, як вона це може зробити» (Дістервег).
7. Служити людям, бути їм необхідним. «Якщо я буду робити так, щоб усі інші були щасливі, тоді і я буду щасливий» (А. Макаренко).
8. Жити по совісті. «Совість — тисяча свідків» (Квінтіліан).
9. Розуміти людей, вибирати в друзі найкращих. «Уникай людей, які, бачачи твої пороки і недоліки, виправдовують їх або навіть схвалюють» (Г. Сковорода).
10. Ненавидіти ледарство. «Жити — це означає дихати, це означає — діяти. Будь-яка ледача людина — злодій» (Ж. Руссо).
11. Берегти результати своєї і чужої праці. «Людина дорожить лише тим, у що вона вклала частку своєї душі, свого серця» (В. Сухомлинський).

Оптимістично ставтеся до дитини. «Бачити гарне в людині завжди складно. Гарне в людині доводиться проектувати, і педагог це зобов'язаний робити. Він зобов'язаний підходити до людини з оптимістичною гіпотезою, нехай навіть і з деяким ризиком помилитися» (А. Макаренко).

Вихователь не має права бути песимістом щодо дітей. Наша дитина погана не тому, що вона погана, а тому що ми бачимо її такою. І чим гірша вона у наших очах, тим гірша у власних і тим гірше поводить. У нас поганий зір, а розраховується за це дитина.

Важка дитина? Неслухняна? Не піддається вихованню? Ось єдиний спосіб виправити її: **ТРЕБА ПОБАЧИТИ ЇЇ ГАРНОЮ І ДОЧЕКАТИСЯ, ПОКИ ВОНА САМА ПРАГНУТИМЕ КРАЩОГО.**

«Жодний вихователь не може затвердити в душі дитини гарне, якщо дитина не прагне до цього. Але це прагнення є там, де вихователь бачить у дитині насамперед гарне» (В. Сухомлинський).

Просіть, але не наказуйте і не вимагайте. Досягти співробітництва — означає прищепити дітям бажання слухати ваші прохання та виконувати їх. Перший крок полягає в тому, щоб навчитися більш ефективно віддавати розпорядження. Жорсткі накази тут не працюють. Самі поміркуйте: якби на роботі хтось почав командувати вами на кожному кроці, вам би це сподобалося? Але ж день дитини сповнений нескінченних вказівок. Не дивно, що батьки раз по раз скаржаться, що діти їх не слухаються. А ви самі сприймали б позитивно людину, яка вас постійно пиляє?

Хіба ви не хотіли б, щоб ваш начальник (або супутник життя) просив, а не наказував? У цьому випадку ви виконували б його розпорядження більш охоче. Те саме стосується вашої дитини. Тому замість того щоб наказувати: «Почисть зуби», — скажіть: «Чи не почистиш ти зуби?». Замість того щоб говорити: «Не бий брата», — скажіть: «Будь ласка, не чіпай брата».

Формули «А чи не зробиш ти...?» і «Зроби, будь ласка...» чинять дива, а слова «Ти повинен...» породжують опір і здивування. Коли ви говорите: «Чи не наведеш ти тут лад?» — це прохання. Якщо ж ви говорите: «Ти повинен навести лад» — ви ніби наказуєте дитині. Щоб спонукати дитину до співпраці, потрібно висловлювати свої бажання прямо і чітко. Потрібно від початку висловити прохання таким чином, щоб у неї виникло бажання співпрацювати.

Проте зазвичай батьки говорять «Ти повинен...». Для того, щоб вкласти в свій наказ певну частку докору. Найчастіше вони роблять це автоматично — просто тому, що так говорили їхні батьки. Хоча вам може здатися, ніби це дрібниця, однак від того,

яким чином ви формулюєте прохання, значною мірою залежить, чи виникне у дитини бажання співпрацювати.

«Ти повинен навести лад» — не прохання, а наказ, в якому непрямо присутня значна частка несхвалення.

Незалежно від справжніх намірів батьків, якщо вони говорять стурбованим, засмученим, розчарованим або сумним тоном і при цьому використовують формулу «Ти повинен...», дитина сприймає ряд прихованих послань. Так, якщо батько чи мати каже «Ти повинен навести лад», дитина може зрозуміти, що мається на увазі таке: «Ти давно вже повинен був навести тут лад».

Використовуючи формулу «А чи не зробиш ти...» або «Зроби, будь ласка...», ви прямо запрошуєте дитину до співпраці, що не викликає у неї опору.

Спробуйте на хвилину уявити себе дитиною, яка чує такі прохання: «Ти можеш заспокоїтися і лягти в ліжко?» або «Заспокойся, будь ласка, і йди в ліжко». На перший погляд здається, ніби фраза «Чи не можеш ти...» звучить ввічливіше. «Заспокойся, будь ласка, і йди в ліжко» звучить більш авторитарно, владно. Проте, якщо вдуматися уважніше, ви відчуєте, що в словах «Не міг би ти...» звучить прихований наказ: «Я прошу по-хорошому, але краще б тобі коритися, бо...». Потім, пильніше розглянувши «Заспокойся, будь ласка, і вирушай у ліжко», ви побачите, що ця фраза являє собою просто запрошення до співпраці. Якщо дитині хочеться заперечити — будь ласка. Саме це ми і хочемо сказати дитині. Наказуючи дітям, ми насправді заважаємо їм вчитися співпраці.

Поважайте дітей. Виховання — це співробітництво з дитиною. Педагогіка — наука про мистецтво співробітництва. Співпрацювати з людьми означає поважати їх, цінувати, вміти поступитися своїми бажаннями, потребувати їх і бути їм потрібним.

«Людина, яка дійсно поважає людську особистість, поважає її у своїй дитині, починаючи з хвилини, коли дитина відчула своє «я» і відокремилася себе від навколишнього світу» (Д. Писарев).

«Секрет успішного виховання міститься у повазі до учня» (Емерсон).

А його так мало в наших відносинах із дітьми. Ось як щиро про це сказано в оповіданні Л. Лорисда «Каяття батька».

«Послухай синку. Я вимовляю ці слова в той час, коли ти спиш; твоя маленька рука підкладена під щічку; а кучеряве біляве волосся злиплося на вологому чолі. Я один прокрався у твою кімнату.

Кілька хвилин назад, коли я сидів у бібліотеці і читав газету, на мене нахлинула важка хвиля каяття. Я прийшов до твого ліжечка з визнанням своєї провини.

Ось про що я думав, синку. Я зірвав на тобі свій поганий настрій. Я вилаяв тебе, коли ти вдягався, тому що ти витирався мокрим рушником. Я вилаяв тебе за те, що ти не почистив черевики. Я сердито закричав на тебе, коли ти кинув щось зі свого одягу на підлогу.

За сніданком я теж до тебе причепився. Ти розлив чай. Ти жадібно ковтав їжу. Ти поклав лікті на стіл. А потім, коли ти відправився погратись, а я квапився на потяг, ти обернувся, помахав мені рукою і крикнув: «До побачення, тату!».

Я ж насупив брови і сказав: «Розправ плечі!».

Потім, наприкінці дня, усе почалося знову. Йдучи дорогою додому, я помітив тебе, коли ти на колінах грався у піску. Я принизив тебе перед твоїми товаришами, змусивши йти додому. «Панчохи дорого коштують — і якби ти повинен був купувати їх на власні гроші, то був би більш охайним!». Уяви тільки, синку, що це говорив твій батько!

Пам'ятаєш, як ти увійшов потім у кімнату, де я читав, — не сміло, з болем у погляді? Коли я миттєво глянув на тебе поверх газети, роздратований тим, що мені перешкодили, ти в нерішучості зупинився біля дверей. «Чого тобі треба?» — різко запитав я. Ти нічого не відповів, але рвучко кинувся до мене, обійняв мене і поцілував. Твої рученята стиснули мене з любов'ю, якою Бог наповнив твоє серце і яку навіть моя зневага не змогла висушити. А потім ти пішов, дрібочучи ніжками, до себе в кімнату.

Отож, синку, незабаром після цього газета вислизнула з моїх рук і мною опанував моторошний, нудотний страх. Що зі мною зробила звичка? Звичка чіплятися, розпикати — така була моя нагорода тобі за те, що ти ще маленький хлопчик.

Не можна сказати, що я не любив тебе. Вся справа в тому, що я очікував надто багато чого юності і міряв тебе міркою своїх власних років.

А в твоєму характері — так багато здорового, прекрасного і щирого. Твоє маленьке серце настільки ж велике, як світанок над далекими пагорбами. Це проявилось у твоєму стихійному пориві, коли ти кинувся до мене, щоб поцілувати перед відходом до сну. Ніщо інше не має сьогодні значення, синку. Я прийшов до твого ліжечка в темряві і, присоромлений, схилив перед тобою коліна!

Це слабка спокута. Я знаю, ти не зрозумів би цих речей, якби я тобі сказав усе це, коли ти прокинешся. Але завтра я буду справжнім батьком! Я дружитиму з тобою, страждатиму, коли ти страждаєш, і сміятимусь, коли ти смієшся. Я прикушу свого язика, коли з нього буде готове зірватися роздратоване слово. Я постійно повторюватиму

як заклинання: «Адже він маленький хлопчик!». Боюся, що я подумки бачив у тобі дорослого чоловіка. Однак зараз, коли я бачу тебе, синку, стомленого, зігнутого в ліжечку, я розумію, що ти, синку, ще дитина. Ще вчора ти був на руках у матері, і голівка твоя лежала на її плечі. Я вимагав надто багато, надто багато. Вибач, мені, синку...».

Багатьом із нас потрібно покаятися у своїх провинах перед дітьми і... стати іншими.

Ми розглянули виховні прийоми, і тепер потрібно привести їх у систему, а також визначити, в якій послідовності їх краще використовувати.

Для цього пропонуємо розібратися з *алгоритмом, який допоможе вам у вихованні вашої дитини*.

1. Установіть і збережіть відносини рівноправності та взаємної поваги.
2. Визначте помилкову мету поведінки дитини.
3. Допоможіть дитині розпізнати її помилкову мету без висування жодних звинувачень.
4. Створіть умови, за яких її негативна поведінка стане безглуздою і недоречною.
5. Заохотивши дитину, дайте їй можливість:
 - × зробити корисний вчинок, усвідомити свою значимість і гідність;
 - × об'єднати її зусилля з вашими і визнати, що спільними зусиллями можна досягти більшого;
 - × взяти участь у якому-небудь корисному заході;
 - × одержати від зробленого радість і задоволення;
 - × навчитися не тільки фіксувати свою увагу на певних проблемах, але й сприяти їх розв'язанню.

Давайте розглянемо на прикладі, як можна успішно використовувати ці п'ять кроків.

Сергієві було дев'ять років, і протягом декількох тижнів мати з ним ніяк не могла порозумітися. Напруженість росла з кожним днем, попри на те, що вона намагалася якось згладжувати всі конфлікти. Здавалося, що озлобленості одне на одного не має межі.

Нижче наведено опис спільних дій, на кожному етапі вирішення цього конфлікту:

1. Установіть і збережіть відносини рівноправності та взаємної поваги.
«Одного разу я сиділа з Сергієм на сходинках. Ось уже кілька днів ми перебували в сумовитому настрої. Поклавши руку йому

на плече, я сказала: «Сергію, мені дуже прикро через те, що ми ніяк не можемо з тобою порозумітися. А ти як?». Сергій відповів: «Мені теж».

Зауважте, що розділивши з Сергієм свою відповідальність за все, що відбувається з їхніми взаєминами, мама постаралася зберегти в них рівноправність і взаємну повагу. Вона не переклала провини за те, що відбувається, на нього.

2. Визначте помилкову мету поведінки дитини.

«Усвідомивши, що відчуваю сама, я зуміла зрозуміти, яку мету Сергій переслідує своєю поведінкою. Я злилася і на кожному кроці заперечувала його дії. Тому мені здавалося, що його наміром було довести свій вплив».

3. Допоможіть дитині розпізнати її помилкову мету без висування їй жодних звинувачень.

«Я запитала: «Сергію, схоже ми з тобою забагато сперечаємося і доводимо одне одному, хто з нас має рацію. Тобі так не здається?». Син відповів: «Не знаю. Можливо, ми захворіли з тобою суперечним грипом?». Я засміялася, і він теж».

Зверніть увагу на те, що мама обрала такі слова, в яких не було ні найменшого натяку на звинувачення. Вона не говорила, що останнім часом син став занадто впертим. Вона використовувала нейтральну фразу: «Схоже, що...». У подібному випадку були б вдалими фрази типу: «Можливо, це...» або «Цікаво, а що якщо...». Дуже важливим є ваше прагнення зрозуміти і довідатися якнайбільше про те, що відчуває дитина в момент конфлікту. В жодному разі не можна отримувати у неї інформацію з метою підкорити всі її дії собі. Завдання полягає в тому, щоб допомогти дитині усвідомити свою помилкову мету, тому що більшість дітей не усвідомлюють власних вчинків. Саме на цій стадії дитина повинна усвідомити свій вчинок, і тільки тоді перед нею відкривається вибір, як поводитися далі.

Тому дуже важливо зуміти донести до неї свою думку так, щоб вона не звучала обвинувальним вираженням і, якщо ви відчуваєте, що не зможете цього зробити, краще взагалі нічого не казати. Тому що як тільки ваша дитина відчує обвинувальну нотку у вашому висловленні, вона негайно займе оборонну позицію і відмовиться брати участь у розв'язанні спільної проблеми.

4. Створіть дитині умови, за яких її негативна поведінка стане безглуздою і недоречною.

«Я запитала Сергія: «Як ти думаєш, що ми могли б придумати для розв'язання конфлікту?». Він запропонував: «Ми

могли б придумати який-небудь умовний сигнал — наприклад, покласти руку на серце і сказати: «Стоп!». «Чудова ідея!» — з радістю погодилася я. Незабаром після нашої розмови я попросила Сергія прийняти душ перед сном, і він знову став сперечатися з мною, що йому немає жодної необхідності робити це. Я згадала наш умовний сигнал, поклала руку на серце і сказала: «Стоп!». Сергій посміхнувся, підхопився і побіг у ванну. Я була приємно вражена».

5. Заохотивши дитину, надайте їй можливість:

- × зробити корисний вчинок;
- × об'єднати її зусилля з вашими;
- × узяти участь у спільній справі;
- × знайти кращий вихід зі становища.

«Коли Сергій прийняв душ, я увійшла у ванну, дістала свою зубну щітку і пасту. Він наслідував мій приклад. Із голосними вигуками, роблячи одне перед одним немислимі гримаси, ми почали разом з ним чистити зуби, жартувати і веселитися, одержуючи величезне задоволення від взаємного спілкування». Ось так спільними зусиллями, мати із сином відновили свої колишні близькі відносини.

Але що робити, якщо виховний прийом не спрацьовує?

Якщо ваші спроби у використанні деяких виховних прийомів виявляються безуспішними і не мають позитивних результатів, то перевірити правильність своїх дій вам допоможе такий контрольний перелік.

Я переконався, що не заподіяв дитині жодних страждань.

Я говорив з нею без приниження її гідності.

Дитина відчула на собі мою любов і ласку.

Мене влаштовували обидва варіанти вибору, які я запропонував своїй дитині.

Я сприяв тому, щоб дитина відкрито висловила свою думку.

Я з повагою поставився до своєї дитини.

Я допоміг дитині усвідомити мету її поведінки.

Я був не занадто багатослівний.

Я вважаю свої дії дійсно логічними.

Я допоміг дитині відчувати свою важливість.

Щоб будь-якого моменту ви могли бути готові до використання цих прийомів виховання, вам необхідно докладно описати який-небудь випадок із вашого досвіду, в якому, на вашу думку, ви діяли неефективно. Спробуйте розбити його на п'ять основних ступенів

переорієнтації поведінки дітей, що ми з вами докладно розглянули, і визначте, в чому полягали ваші помилки і що ви можете зробити інакше, якщо це трапиться ще раз. Така робота допоможе вам згодом виробити інтуїтивний підхід до вибору виховного впливу відповідно до певної поведінки дитини.

Отже, з одного боку, найпростіша педагогіка укладається в одну фразу: «А дати йому, як треба, щоб знав!». А з іншого — нескінченні складнощі і суперечності: «Що робити?». Вибирати треба вам. А ми віримо, що ваш вибір буде правильним. І в цьому вам допоможе знання та розуміння взаємних прохань і побажань батьків та дітей.

Розділ 7

ВЗАЄМНІ ПРОХАННЯ, ПОБАЖАННЯ

Виховання, яке одержала людина, закінчене, досягло своєї мети, якщо людина настільки дозріла, що має силу і волю себе освічувати протягом подальшого життя, знає засіб і спосіб, як вона це може здійснити як індивід, що впливає на зовнішній світ.

А. Дістерверг

7.1. ПРОХАННЯ, ПОБАЖАННЯ БАТЬКІВ ДО ДИТИНИ

Шановні батьки, вам важливо знайти в собі мужність визнати власну недосконалість. Ми звичайні люди, а це означає, що в нас можуть бути помилкові наміри або приховані бажання, що заважають досягати бажаного результату. Можливо, ви надто стурбовані тим, чи люблять вас ваші діти і хочете переконатися в цьому. Можливо, ви надаєте чималого значення тому, щоб вам беззаперечно підкорялися.

Ще одна причина, яка заважає нам досягати ефективного результату, — бажання відчутти власну значимість. Дуже приємно почуватись незамінним. Уявіть собі, що говорите своєму начальникові: «Я вирішив звільнитися». Ваш начальник благає вас залишитися, пояснюючи, що без вас припиниться вся робота. Вам буде приємно. У виховному процесі ми теж часто прагнемо заробити подібне почуття.

То може варто звернутися з проблемами, побажаннями прямо до своєї дитини? Варто.

Послухай, синку/донечко, та постарайся зрозуміти нас.

1. Співпрацюйте з нами. Не намагайтеся бути інфантильнішими, ніж ви є насправді, не грайтеся у беспорядність і дурість, простягніть нам руку допомоги і дайте зрозуміти, що ми можемо рости разом, і що ми можемо на вас розраховувати.
2. Пам'ятайте, що навчання — серйозна справа.
3. Ми не були батьками завжди, ми стали батьками в момент вашого народження. Тому наш батьківський стаж дорівнює вашому вікові. Як батьки ми ровесники вам і не менше за вас потребуємо допомоги і підтримки. Від нас залежить, якими ви станете, але і від вас залежить, якими станемо ми.
4. Ми намагаємося звести до мінімуму наші вимоги і рідше вживати «Ти повинен». Але і ви постарайтеся розвинути в собі відповідальність і, не чекаючи вимог, зробити акт доброї волі: «Давай я зроблю...».
5. Зрозумійте, ми (дорослі) теж можемо помилятися, а часом і бути неспроможними. Будьте великодушними і прийміть нас такими, як ми є.
6. Дуже хотілося б, щоб ви не кривдили нас своєю неухважністю, коли ми про вас піклуємося. «Спасибі» — це такий стимул!
7. Намагайтеся приймати наші правила, навіть якщо не зовсім розумієте їх. Ми дійсно іноді знаємо, що краще.
8. Не завжди чекайте відповіді від нас. Докладіть зусиль самостійно проаналізувати і зрозуміти запитання. Розуміння запитання важливіше, ніж знання відповіді.
9. Пам'ятайте, що нам приємний ваш інтерес до нашої діяльності. Дорослі не завжди консервативні, і ви зможете полюбити чимало з того, що ми робимо.
10. Постарайтеся любити нас і тоді, коли ми помиляємося. Батьки — не боги і не ангели, хоча й намагаються ними здаватися.
11. Не варто механічно брати з нас приклад. Не копіюйте нас, підходьте до будь-якої справи творчо, будьте собою.
12. Постарайтеся ставитись до нас як до рівних. Батьки — не раби своїх дітей, нам теж потрібна справедливість.
13. Ми теж потребуємо відпочинку. Поважайте наших друзів, як ми поважаємо ваших. Наші дії можуть здаватися вам безглуздими, але ми маємо на них право.
14. Наша квартира належить нам УСІМ. Речі, звісно, не настільки важливі, як люди, але постарайтеся навчитися поважати речі, які високо цінують люди.

15. Ми хочемо бачити вас молодшими партнерами нашої сімейної фірми. Але не поведіться так, начебто ми вже на пенсії.
16. Вчіться приймати власні рішення, а ми любитимемо вас незалежно від того, мудрими будуть ці рішення, чи ні.
17. Ми ростемо і розвиваємося разом із вами. Тож давайте гребти разом і в одному напрямку, інакше наш сімейний човен просто може перекинутись.
18. МИ ЛЮБИМО ВАС!

7.2. ПРОХАННЯ, ПОБАЖАННЯ ДИТИНИ ДО БАТЬКІВ

Дорогі батьки, мені теж є що сказати і попросити вас.

1. Не псуйте мене. Я чудово знаю, що не повинен одержувати все, про що прошу. Я просто перевіряю вас.
2. Не бійтеся виявляти твердість щодо мене. Я віддаю перевагу цьому. Це дозволяє мені знайти своє місце.
3. Не застосовуйте силу у відносинах зі мною, інакше це навчить мене думати, що сила — це єдине, що має значення. З більшою готовністю я вас сприйму, якщо ви співпрацюватимете зі мною.
4. Не будьте непослідовними. Це спантеличує і примушує намагатися «вийти сухим із води» в усіх можливих випадках.
5. Не давайте обіцянок: може виявитися, що вам не вдасться їх дотриматись. Це підірве мою довіру до вас.
6. Не піддавайтесь на мої провокації, якщо я навмисно говорю і роблю речі, що засмучують вас, інакше я знову намагатимусь одержати таку «перемогу».
7. Не засмучуйтеся занадто, якщо я говорю: «Я не люблю вас». Насправді я не це маю на увазі, але я хочу, щоб ви пошкодували про те, що ви зробили стосовно мене.
8. Не примушуйте мене відчувати себе меншим, ніж я є насправді. Я компенсую це тим, що буду поводитися як «пуп землі».
9. Не робіть за мене те, що я можу зробити сам, інакше я почуватимуся немовлям, і продовжуватиму вимагати, щоб ви мене обслуговували.
10. Не звертайте надто багато уваги на мої шкідливі звички. Зайва увага тільки сприяє їхньому закріпленню.
11. Не робіть мені зауважень у присутності інших людей. Я краще сприйму ці зауваження, якщо ви поговорите зі мною наодинці.
12. Не намагайтеся обговорювати мою поведінку під час конфлікту. Чомусь цього моменту я погано чую і ще гірше ставлюся

до співробітництва. Я не маю нічого проти того, щоб обговорити мою поведінку, але давайте зробимо це не зараз, а пізніше.

13. Не намагайтеся повчати мене. Ви б дуже здивувалися, дізнавшись, як добре я знаю, що таке «добре» і що таке «погано».
14. Не примушуйте мене вважати, що мої помилки — злочин. Я повинен навчитися робити помилки і не вважати при цьому, що ні на що не здатний.
15. Не чіпляйтеся і не бурчіть, тому що інакше мені доведеться прикинутися глухим, щоб якимось відгородитися.
16. Не вимагайте від мене пояснень із приводу моєї поганої поведінки. Я дійсно не знаю, чому зробив те або інше.
17. Не випробовуйте занадто мою чесність. Мене легко злякати, при цьому я починаю брехати.
18. Не забудьте, що я люблю експериментувати й експериментую. Так я вчуся. Тому змиріться, будь ласка, з цим.
19. Не оберігайте мене від наслідків моєї діяльності. Мені необхідно вчитися на власному досвіді.
20. Не звертайте дуже багато уваги на невелике погіршення мого самопочуття. Я можу навчитися одержувати задоволення від свого поганого здоров'я, якщо завдяки йому перебуватиму в центрі уваги.
21. Не уникайте моїх прямих і чесних запитань, інакше ви побачите, що я припинив запитувати і шукаю цікаву для мене інформацію в іншому місці.
22. Не відповідайте на дурні та безглузді запитання. Я просто хочу, щоб ви займалися мною.
23. Ніколи не вважайте, що вибачитися переді мною — нижче вашої гідності.
24. Ніколи не стверджуйте, що ви досконалі та непогрішні, інакше мені доведеться прагнути недосяжного.
25. Не турбуйтеся про те, що ми проводимо разом дуже мало часу. Важливо те, як ми його проводимо.
26. Не дозволяйте моїм страхам збуджувати у вас тривогу, інакше я дійсно злякаюся. Продемонструйте мені мужність.
27. Не забувайте, що мені необхідні розуміння та підтримка, але немає необхідності говорити мені про це. Чи не так?
28. Ставтеся до мене так, як ви ставитеся до своїх друзів. Тоді я теж буду вашим другом. Поважайте і любіть мене.

Розділ 8

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО СПІВРОБІТНИЦТВА З ДІТЬМИ

Мистецтво виховання має особливість, яка майже завжди здається справою знайомою і зрозумілою, а декому навіть легкою. І тим більше зрозумілим і легким здається воно, чим менше людина з ним обізнана — теоретично або практично. Майже всі визнають, що виховання вимагає терплячості, дехто вважає, що для нього потрібні уроджена здібність і уміння, тобто звичка. Але дуже мало хто дійшов переконання, що крім терпіння, уроджених здібностей і звичок потрібні ще і спеціальні знання, хоча численні педагогічні блукання наші й могли б усіх переконати в цьому.

К. УШИНСЬКИЙ

А наприкінці узагальнимо матеріали цієї книги у вигляді стислих практичних порад. Вони зможуть допомогти батькам і вчителям під час побудови доброзичливих відносин, співробітництва з дітьми, розвитку в них оптимістичних якостей. Розглянемо їх.

- × Виявляйте живий інтерес до життя дитини, її радощів, прагнень, невдач, її особистих переживань; за необхідності сприяйте, допомагайте, виражайте їй співчуття.
- × Встановлюйте з дитиною особисті, довірливі взаємовідносини, викликайте довіру та щирість у неї.
- × Свою роздратованість поведінкою дитини виражайте натяком на те, що ви від неї цього не очікували, що у вас стосовно неї краще уявлення.

- × Виражайте живий інтерес до захоплень дітей, беріть участь у них.
- × Дивуйтесь, захоплюйтесь, радійте, коли дитина робить гідний вчинок, виявляє кмітливість, мислить зосереджено.
- × Вибачайтесь перед дитиною, якщо з будь-якої причини не можете зразу відповісти на запитання, прохання, з яким вона звертається до вас, поясніть причину відверто, скажіть, що дасте відповідь через декілька днів, і не забудьте виконати обіцянку.
- × Запрошуйте дітей бути співучасником ваших батьківських пошуків.
- × Заохочуйте дітей ставити запитання, виражати власну думку, стверджувати свою позицію, ставтесь до думок, стверджень дітей серйозно, із повагою.
- × Розмірковуйте голосно, щоб давати дітям зразки того, як думати, шукати розв'язання задачі, як обмірковувати, оцінювати.
- × Не ставте одну дитину як приклад іншій ні в навчанні, ні в поведінці.
- × Допмагайте дитині перевершити себе.
- × Помічайте та радійте, коли дитина досягає успіху.
- × Заохочуйте прагнення дитини братися за вирішення складних завдань.
- × Виявляйте інтерес до того, чи сподобалася дитині спільна праця, прислухайтесь до її побажань.
- × Просіть дітей, але не наказуйте і не вимагайте.
- × Виражайте дітям свою подяку за допомогу в вирішенні будь-яких справ.
- × Надавайте особливого значення зусиллям, старанням дитини у виконанні домашніх і навчальних завдань, цікавтесь, з якими труднощами стикнулася вона і як їх подолала.
- × Виявляйте своє оптимістичне ставлення до можливостей дитини, особливо якщо у неї виникла невдача.
- × Будьте завжди і у всьому взірцем для своїх дітей.
- × Керуйтеся у вихованні «золотим» правилом християнства: «Вчиняй з людьми так, як би хотів, щоб вони чинили з тобою».
- × Реалізуйте у вихованні головне правило педагогіки: «Виховання відбувається під час залучення особистості до діяльності, до якої вона має позитивну мотивацію».
- × Дивуйтесь, милуйтеся, радійте кожній, навіть невеликій перемозі вашої дитини. Не забувайте хвалити. Робіть акцент на позитиві.

- × Предметом похвали має бути не особистість вихованця, а її нехай найменші, успішні дії, творіння, ідеї.
- × Якщо дитина отримала незадовільну оцінку, вона вже покарана. Не потрібно карати ще раз. Краще розібратися і допомогти.
- × В роздратованому стані не виховуйте. Стримуйтеся від оцінок, дій і вчинків дитини, особливо в стані неспокою. Необдумане покарання дуже шкодить.
- × Не припускайте розходження між словами і власними діями: «Робіть як я», а не «Робіть, як я кажу». Уникайте категоричності у висловленнях до учнів.
- × Менше критикуйте, більше допомагайте. Будьте великодушними — умійте прощати. Нетактовність, несправедливість, жорстокість, брутальність вихователя — аморальні.
- × Бережіть найвище благо — людську гордість, недоторканість особистості, гідність учня.
- × Виявляйте живий інтерес до життя дитини, її радощів, засмучень, прагнень, успіхів, невдач, до її особистих переживань; за необхідності співчуйте, допомагайте.
- × Любіть, розумійте, шануйте ваших вихованців і вірте у їхні безмежні можливості.

Шановні батьки, вчителі! Щоб ефективно застосовувати матеріали посібника, обов'язково керуйтеся правилом «ПЗЗ»: прочитав, зрозумів, застосував.

Постійно пам'ятайте про те, що ви відповідаєте за підготовку ваших дітей до «великого життя». І їхній, і наш завтрашній день залежить від того, наскільки ви серйозно підійдете до виховання дітей сьогодні.

Важливо виховувати дітей із прицілом на майбутнє та частіше ставити собі запитання: «Чого навчиться моя дитина за такого виховного впливу на неї?», «Чи добре це позначиться на її самовираженні або, навпаки, може призвести до зникнення бажання виявити себе в певній справі? Чи допоможе це їй розвинути в собі риси характеру, необхідні кожній щасливій та успішній дорослій людині?».

Звісно, матеріали посібника не охоплюють усіх проблем, з якими ви стикаєтеся у своїй практичній діяльності. Але вони, безперечно, допоможуть вам зробити важливий крок до співробітництва з дітьми, до гуманізації виховання.

Бажаємо вам успіхів!

МІНІ-ПРАКТИКУМ ДЛЯ БАТЬКІВ

Які відносини у вас з дітьми? Як ви до них ставитесь? Які ви батьки? Чи важлива для вас ваша родина? Як ваші діти ставляться до вас? Відповіді на ці запитання вам допоможуть запропоновані тести.

Тест «Ви і ваші діти»

Взаємини батьків і дітей — споконвічна проблема, що передається з покоління в покоління. Чому в одних родинах панують згода і порозуміння, а в інших діти та батьки не припиняють лаятись? Ким вас вважає ваша дитина? Спробуйте з'ясувати це за допомогою тесту. В кожному запитанні тесту виберіть варіант відповіді.

1. Якщо дитина одержить двійку в школі, ваші дії:
 - × задам доброї прочуханки, змушу сидіти вдома і зубрити (2 бали);
 - × допоможу дитині розібратися з новою темою і вивчити урок (3 бали);
 - × одержав двійку, одержить і трійку, нічого страшного (1 бал);
 - × піду до школи і влаштую вчителям прочуханки (4 бали).
2. Якщо дитина візьме без дозволу гроші й усі витратить, якими будуть ваші дії?
 - × Шкуру з неї спуцу! (2 бали);
 - × проведу бесіду, намагатимусь усе пояснити (3 бали);
 - × нехай бере, для неї й працюю (4 бали);
 - × мої гроші де не слід не валяються (1 бал).
3. Скільки часу на день ви спілкуєтеся з дитиною?
 - × Необхідний мінімум (2 бали);
 - × і вдень, і вночі! (4 бали);
 - × весь вільний час! (3 бали);
 - × у мене немає зайвого часу для спілкування (1 бал).
4. Ви читали своїй дитині в дитинстві перед сном книги?
 - × Систематично (3 бали);
 - × зрідка (1 бал);
 - × ніколи (0 балів);
 - × ні до чого дитині перед сном забивати голову всілякими дурницями (2 бали).
5. Як ваша родина проводить літній відпочинок?
 - × Тато — на захід, мама — на південь, діти — у табір! (1 бал);
 - × намагаємося завжди разом: і вдома, і в походи, і на море (3 бали);

- × відправляємо дітей гостювати до родичів або в табір (2 бали);
 - × куди дитина побажає, туди й поїде (4 бали).
6. Як часто ви даєте дітям поради?
- × Щохвилини (2 бали);
 - × спаси, боже, радити, діти самі все знають (4 бали);
 - × за необхідності (3 бали);
 - × раджу всім нікому ніколи не радити (1 бал).
7. Після сварки з дитиною хто першим йде на примирення?
- × Той, хто першим усвідомлює свою неправоту (3 бали);
 - × ніхто і ніколи (1 бал);
 - × звісно, дитина, адже вона молодша (2 бали);
 - × завжди я, бідне дитя! (4 бали).
8. Чи довіряє вам дитина свої секрети?
- × У хвилини щирості — так (3 бали);
 - × про всі секрети довідуюся від сусідів і знайомих (4 бали);
 - × її секрети мені ні до чого (1 бал);
 - × нікуди не дінеться, натисну — довірять (2 бали).
9. Чи намагаєтеся ви виконати всі бажання своєї дитини?
- × Безумовно, всі до єдиного (4 бали);
 - × так, якщо дозволяють засоби і час (3 бали);
 - × бажання — так, капризи — ні (2 бали);
 - × діти повинні виконувати бажання батьків (1 бал).
10. Чи здатні ви передати свою дитину на тривалий термін (понад місяць) на виховання казенній установі або родичам?
- × Тільки якщо змушують обставини (3 бали);
 - × саме так я і роблю (2 бали);
 - × в жодному разі (4 бали);
 - × нехай живе, де хоче (1 бал).

Обчисліть суму отриманих балів.

Від 10 до 15 балів. Ви байдужий, вважаєте дітей побічним продуктом свого життя, небажаним додатком, що звалився казназвідки. Гасло «Хочу пожити для себе!» є відправним у побудові ваших взаємин із дитиною. Ви живете своїм життям, у якому дитині не знаходиться місця. Прохолодне ставлення до дитини з вашого боку не породжує в неї відповідного почуття прихильності. З кожним роком ви все далі віддаляєтеся одне від одного. Повсякденні зустрічі не мають теплоти і радості від спілкування. Матеріальне — єдине, що вас ще пов'язує. Після відокремлення цієї частини життя відбудеться остаточний розрив тендітної сполучної нитки і, треба думати, ваші зустрічі стануть небажаними обопільно.

Від 16 до 25 балів. Ви деспот, цілком перебуваєте в упевненості, що ви — глава родини й тому дитина повинна неодмінно слухатися вас і беззаперечно виконувати всі ваші вимоги. Ваші судження — істина в останній інстанції. Думка дитини, її інтереси та проблеми вас цікавлять мало. У вас є чіткий план дій стосовно виховання та навчання дитини. Опір дитини вашому шаленому натиску тільки «підливає масла у вогонь». Не в силах протистояти, дитина намагається відійти вбік постійного конфлікту, замикаючись в собі та мовчки вислуховуючи моралізування шаленого батька чи матері. Не виключено, що в майбутньому, вирвавшись з-під вашого невсипущого нагляду, «послушник» робитиме навпаки те, чого ви його невпинно навчали тривалі роки. Просто так! На зло...

Від 26 до 34 балів. Ви — друг. У вас довірчі відносини з дитиною. Ви в курсі всіх її маленьких нещасть і радостей. Дитина вважає вас найближчим і намагається не засмучувати вас ні словом, ні дією. Але, якщо таке трапляється, то ви швидко знаходите шляхи примирення, і конфлікт не перетворюється на тривалу міжособну війну. Ви впевнені в діях своєї дитини і здатні прогнозувати її поведінку в певній ситуації. Дитина бачить у вас надійну опору і захист. Ви говорите одне з одним на рівних і не переходите на примітивне панібратство. Ви в міру вимогливі до своєї дитини. Ваші відносини побудовані на обопільній повазі, співробітництві.

Від 35 до 40 балів. Ви — прислуга. Ваша дитина відверто помирає вами. За власним бажанням ви їй прислугуєте, потураєте змалку всім її капризам. Підростаючи, вона дедалі частіше перестає рахуватися з вашою думкою. Ви в розпачі думаєте: «Що сталося з моїм ласкавим колись малям?». Вам і невтямки, що воно просто стало на філософську позицію Птоломея і відверто думає, що весь Всесвіт крутиться довкола нього. Попереду ще та мить, коли прийде Коперник і пояснить пристрій світобудови, перевертаючи свідомість вашого вихованця з голови на ноги. Тільки чи допоможе це? Хто знає...

Тест «Родина для вас на першому місці?»

Мета тесту — визначити, на що ви здатні заради блага своєї родини. Адже зразковим сім'янином можна назвати і людину, яка по декілька днів не буває вдома, працюючи одночасно на трьох роботах, щоб його рідні нічого не потребували, віддаючи цьому буквально усі свої сили. А на що здатні ви заради благополуччя рідних? Не «ламайте» голову і перевірте себе за допомогою тесту. В кожному запитанні тесту оберіть варіант відповіді.

1. Лікар порекомендував вам не вживати в їжу жирного, солоного, гострого і багато чого іншого. Який із нижчеподаних варіантів харчування для вас більш зручний? Варіанти:
 - а) готуватимете для себе окремо (1 бал);
 - б) не вважаєте потрібним їсти окремо, але попросите, щоб рідні враховували особливості вашого харчування (2 бали);
 - в) коли бачите, як уся родина їсть запечену баранячу ногу, нашпиговану часником, а перед вами в цей час стоїть тарілка з манною кашею, почуття заздрості геть-чисто відбиває у вас апетит. Нехай краще рідні потерплять і повечеряють кашею разом із вами (3 бали).
2. Ви палите, а решта членів родини не переносять запаху тютюну. Ви:
 - а) терпите й утримуєтеся від паління в будинку, чого б вам це не коштувало (2 бали);
 - б) не палите в квартирі, вибігаючи для цього на вулицю, нехай там хоч завірюха (1 бал);
 - в) вимагаєте від рідних, щоб вони поставились із розумінням до ваших слабостей — у вас їх не так уже й багато, тому можуть і потерпіти (3 бали).
3. Скільки грошей із зарплати ви залишаєте на особисті витрати? Варіанти:
 - а) 1/2 зарплати (3 бали);
 - б) 1/4 зарплати (2 бали);
 - в) віддаєте всю зарплату, практично нічого собі не залишаєте (1 бал).
4. Як ви зазвичай проводите відпустку? Варіанти:
 - а) займаєтеся благоустроєм «родового гнізда» (2 бали);
 - б) заради того, щоб члени родини вели здоровий спосіб життя, готові пожертвувати спокійним відпочинком у санаторії та вирушити з ними підкоряти Карпати (3 бали);
 - в) залишаєтеся вдома, намагаючись провести якнайбільше часу з рідними (1 бал).
5. Повертаючись додому після приємного вечора в колі старих друзів, ви відчуваєте такі почуття:
 - а) хоча вечір, проведений із друзями, і був непоганий, але додому повертаєтеся з радістю. Утім, як і завжди (1 бал);
 - б) пригнічують думки, що знову доводиться повертатися в ці чотири стіни, де не замовкає занудотне гудіння вашої другої половини і примхливі лементи дітей (3 бали);
 - в) жодних особливих почуттів. Просто повертаєтеся додому (2 бали).

6. Чи здатні ви заради покупки, що вимагає великих грошей, змусити всю родину півроку харчуватися одними макаронами? Варіанти:
- а) так, якщо покупка дійсно необхідна і її придбання набагато полегшить життя родини (1 бал);
 - б) так, і навіть у тому випадку, якщо придбання обновки — далеко не питання життя і смерті (3 бали);
 - в) ні, з будь-якого становища можна знайти вихід, і ви чудово зможете обійтися без цієї дорогої речі. Обходилися ж без неї дотепер (2 бали).
7. Чи згодні ви з твердженням «Моя оселя — моя фортеця»? Варіанти:
- а) так, саме фортеця, з якої неможливо знайти вихід (3 бали);
 - б) так, ніякі бурі не страшні в колі своєї родини (2 бали);
 - в) ні, але докладаете максимум зусиль, щоб запровадити в життя це твердження (1 бал).
8. Наближається день народження вашого чоловіка (жінки), а у вас невеликі фінансові проблеми в родині, тому що на роботі чергового разу затримали зарплату. Як ви вчините? Варіанти:
- а) іменинник напевно зрозуміє, якщо цього дня не подаруємо йому нічого, крім своєї уваги і турботи (3 бали);
 - б) докладете максимум зусиль, щоб роздобути грошей. Навіть якщо для цього доведеться ночами займатися розвантаженням вагонів, шити на замовлення плаття тощо (1 бал);
 - в) обіжжете всіх знайомих і позичите потрібну суму, не боячись, що це приведе родину в безодню фінансової кризи, а, покладаючись на своє вміння, безболісно для сімейного бюджету розберетесь із боргами (2 бали).
9. Хто зазвичай у вашій родині подає ідею зробити, нарешті, ремонт у квартирі? Варіанти:
- а) ви (1 бал);
 - б) хто-небудь із рідних (2 бали);
 - в) вирішуєте зайнятися ремонтом лише після того, як хто-небудь із гостей, оглянувши поглядом квартиру, багатозначно вимовляє: «Так-так...» (3 бали).
10. Напевно, ви робили ремонт у своїй квартирі вже не раз і зможете сказати, скільки приблизно часу він займає:
- а) тиждень (1 бал);
 - б) місяць (2 бали);
 - в) два місяці й більше (3 бали).

11. Чи буває таке, що ви забуваєте про які-небудь святкові сімейні дати, які прийнято відзначати щороку, наприклад, про річницю вашого весілля? Варіанти:
 - а) ніколи, навіть якщо підведе пам'ять, усі пам'ятні дати записані в щоденнику (1 бал);
 - б) рідко, але буває (2 бали);
 - в) часто (3 бали).
12. Чи радитеся ви з чоловіком (дружиною), приймаючи рішення змінити роботу? Варіанти:
 - а) не вважаєте, що близьким обов'язково потрібно знати подробиці службових обов'язків. Треба вміти розділяти роботу і сім'ю (3 бали);
 - б) обов'язково порадитеся і робите так завжди, коли доводиться приймати важливі рішення (2 бали);
 - в) порадитеся, тому що самостійно прийняти рішення для вас проблема (1 бал);
13. Весь тиждень ви мрієте провести вихідні в такий спосіб:
 - а) вирватися нарешті з дому, піти до знайомого і хоча б трохи посидіти в нього в тиші та відпочити (3 бали);
 - б) прогулятися з родиною містом (1 бал);
 - в) поїхати на дачу з родиною (2 бали).
14. Припустимо, ваше хобі — колекціонування рідкісних сортів кактусів. Чи можете ви відвести для них цілу кімнату, перетворивши її на оранжерею, якщо живете у двокімнатній квартирі? Варіанти:
 - а) чому б і ні? Потіснитися завжди можна (3 бали);
 - б) навіщо ж такі крайнощі? Якісь кактуси таких жертв зовсім не варті (1 бал);
 - в) ви перетворите на оранжерею із кактусів свою спальню, щоб не переселятися в іншу кімнату (2 бали).
15. Святкове меню у вашій родині складають:
 - а) усі члени родини (2 бали);
 - б) тільки ви (1 бал);
 - в) ви не складаете святкове меню і готуєте те, що вмієте (3 бали).
16. Де ви зазвичай зустрічаєте Новий рік? Варіанти:
 - а) вдома в колі родини (1 бал);
 - б) з родиною, але в гостях (2 бали);
 - в) у гостях, але без родини (3 бали).
17. Повертаючись із роботи додому, ви, побачивши продаж морозива, не втрималися і купили кілька порцій на кожного члена родини. І тільки підійшовши до дверей, згадали, що в дитини

хворе горло і морозиво їй протипоказане. Як ви вчините? Варіанти:

- а) не пропадати ж добру? Доведеться з'їсти і її порцію, а дитина напевно зрозуміє (3 бали);
 - б) що ж, з'їсти доведеться самим, але краще це зробити так, щоб дитина про це не знала (2 бали);
 - в) зайшовши на кухню, покладете морозиво в морозильник до кращих часів, коли дитина видужає (1 бал).
18. Друг запрошує на свій день народження, але з умовою, щоб ви прийшли без своєї «ненормальної половини», маючи на увазі вашу дружину або чоловіка, здатного зіпсувати будь-яке свято. Ви:
- а) беззастережно не приймете запрошення, вважаючи такий відгук про вашу дружину особистою образою (1 бал);
 - б) зрадієте тому, що хоч хтось розділяє вашу думку про дружину (чоловіка), і з радістю приймете запрошення (3 бали);
 - в) взагалі, згодні з твердженням вашого товариша, але все-таки це ваша дружина (чоловік) і залишити її (його) вдома вам не дозволяє совість (2 бали).
19. Ваша дружина (чоловік) захворіла (захворів), і лікарі порекомендували стаціонарне лікування:
- а) рішення лікарів для вас незаперечне, ви так і зробите (3 бали);
 - б) у лікарні все одно не зможуть так доглядати, як це зробите ви. Візьмете відпустку за свій рахунок і, залишивши хворого вдома, доглядатимете за ним (1 бал);
 - в) залишите хворого вдома і наймете медсестру, але не тому, що не хочете витратити свій час, а тому, що допомога кваліфікованого фахівця буде набагато кориснішою (2 бали).
20. Довідалися, що вашій дитині в школі на осінь дали додаткове завдання з математики. Ви:
- а) влаштуєте їй прочуханку і суворо проконтролюєте, щоб усе літо вона не піднімала голови від підручників (1 бал);
 - б) аж до осені витрачатимете кожну вільну хвилину на те, щоб допомогти дитині розібратися у важкому предметі (2 бали);
 - в) нехай сама вчиться виправляти свої помилки та досягати усього в житті самостійно (3 бали).

Обчисліть суму отриманих балів.

Від 20 до 38 балів. Родина для вас означає безумовно багато, але за натурою ви людина, яка не схильна миритися з чимось, що вас не влаштовує навіть найменшою мірою. У родині ви вимагаєте

для себе абсолютно рівних прав і навіть набагато більше, тому якщо вам доводиться принести в жертву якусь звичку, ви сприймаєте це як жорстоку дискримінацію. Зрозуміло, ви готові поступитися своїми пристрастями заради родини, але для цього має виникнути щонайменше критична ситуація, коли постане питання: або рідні, або ваш усталений спосіб життя. Виявіть більше уваги до своїх близьких, і у відповідь вони подарують вам свою турботу.

Від 39 до 50 балів. Запитання «На якому місці у вас родина?» на якийсь час збиває вас із пантелику. Але справа не в тому, що ви не знаєте, яке місце відводите родині у своєму житті, а в тому, що ніколи не думали, що родина може займати якийсь інше місце, крім першого. Не кваптеся зваблюватись. Цей факт зовсім не має на увазі того, що ви насправді здатні пожертвувати усім, коли йдеться про родину. Вся біда в тому, що в черзі буднів, коли один день мало чим відрізняється від іншого, ви дещо забуваєте про важливість родини у вашому житті, тому що вона стає чимось, що саме собою розуміється. Але не впадайте у відчай — ви не безнадійні. Усе не так вже й погано, і щоб згадати, що родина — найдорожче для вас, вам зовсім не обов'язково чекати кризових ситуацій, які загрожують вашому сімейному благополуччю. У дитини день народження? Ви докладете всіх зусиль, щоб улаштувати їй свято і, сидячи за святковим столом і оглядаючи щасливі обличчя близьких, розумієте, що найкращі хвилини у вашому житті саме ті, котрі ви провели в колі своєї родини.

Від 51 до 60 балів. Цікаво, яке місце ви відводите своїй родині? Зрозуміло, перше, а також усі інші, які тільки можна придумати. Родина для вас не просто абстрактне поняття, а окремий світ, який ви готові оберігати будь-якими способами. Але у своїй родині ви — не деспот, що вершить долі людей, які довірилися йому, а охоронець спокою і сімейного вогнища. Заради родини ви готові на все, навіть якщо це зовсім не потрібно. І це є вашою проблемою.

Напевно, на ваш подив, таку запопадливість не завжди вітають рідні, коли ви докладаете максимум зусиль, щоб взяти активну участь, наприклад, у житті вашої дитини. Не думайте, що вони соромляться попросити вас про допомогу, швидше, вони просто бояться скривдити вас відмовою, коли ви пропонуєте їм свою участь. Постарайтеся стримати свій запал і, перш ніж брати надто активну участь у справах близьких, подумайте, чи так уже й необхідне ваше втручання.

Тест «Чи можете ви?»

На кожне запитання тесту відповідайте «так», «ні» або «не знаю».

Чи можете ви...

- 1) ...будь-якого моменту залишити всі свої справи і зайнятися дитиною;
- 2) ...порадитися з дитиною, попри її вік;
- 3) ...зізнатися дитині в помилці, якої ви припустилися стосовно неї;
- 4) ...вибачитися перед дитиною у разі своєї неправоти;
- 5) ...стримати себе, якщо вчинок дитини розлютив вас;
- 6) ...поставити себе на місце дитини;
- 7) ...повірити хоча б на хвилинку, що ви добра фея;
- 8) ...розповісти дитині про випадок зі свого дитинства, що показує вас у не вигідному світлі;
- 9) ...завжди утримуватися від слів, здатних боляче вразити дитину;
- 10) ...пообіцяти дитині, що виконаєте її бажання за гарну поведінку;
- 11) ...надати один день, коли б вона робила все, що їй захочеться і поводитися б так, як захоче, а ви ні в що не втручатиметесь;
- 12) ...не відреагувати, коли ваша дитина вдарила, брутально штовхнула або просто незаслужено скривдила іншу дитину;
- 13) ...устояти проти дитячих прохань і сліз, якщо впевнені, що це — примха, швидкоплинне бажання?

Відповідь «так» оцінюють у 3 бали, «ні» — 1 бал, «не знаю» — 2 бали. Обчисліть бали.

Якщо ви набрали від **30 до 39 балів**, це означає, що дитина — найбільша цінність у вашому житті. Ви прагнете не лише зрозуміти, але й пізнати її, поважаєте її, дотримуєте прогресивних принципів виховання та постійної лінії поведінки. Іншими словами, ви дієте правильно і можете сподіватися на гарні результати.

Від 16 до 30 балів: турбота про дитину для вас питання першорядне. Ви маєте здібності вихователя, але не завжди застосовуєте їх послідовно і цілеспрямовано. Часом ви занадто суворі, в інших випадках — надмірно м'які. Крім того, ви схильні до компромісів, які послаблюють виховний ефект. Вам слід серйозно задуматися над своїм підходом до виховання дитини.

Менше 16 балів свідчать про те, що перед вами постали серйозні проблеми щодо виховання дитини. Вам бракує або знань, або бажання і прагнення виховувати дитину як особистість, а можливо, і того, й іншого. Бажано порадитися з фахівцями — педагогами і психологами, ознайомитися з літературою щодо питань сімейного виховання. Не забувайте, що формування особистості дитини — складний і відповідальний процес. Ось чому успішне виконання батьківського обов'язку приносить дитині моральне задоволення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Амонашвили, Ш.* Размышление о гуманной педагогике / Ш. Амонашвили. — М. : Изд. дом. Ш. Амонашвили, 1996.
2. *Грей, Джон* Дети с небес. Уроки воспитания. Как развить в ребенке дух сотрудничества и уверенность в себе / Джон Грей. — М. : София, 2007. — 384 с.
3. *Гиппенрейтер, Ю. Б.* Общаться с ребенком. Как? / Ю. Б. Гиппенрейтер. — М. : ЧеРо, 1998.
4. *Калошин, В. Ф.* Від авторитарності до співробітництва / В. Ф. Калошин, О. О. Безносюк // Педагогіка толерантності. — 2001. — № 2. — С. 40–43.
5. *Калошин, В. Ф.* Гуманна, толерантна педагогіка Ш. Амонашвілі — компас для освіти 21 століття / В. Ф. Калошин, О. О. Безносюк // Педагогіка толерантності. — 2001. — № 3–4. — С. 36–39.
6. *Калошин, В. Ф.* Джерело негативного навчання» (або звідки беруться песимісти) // Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: науково-методичний посібник / за ред. І. Г. Єрмакова ; В. Ф. Калошин. — Запоріжжя : Центріум, 2005. — С. 383–408.
7. *Калошин, В. Ф.* Неприборкані думки про виховання : посібник для занепокоєних батьків / В. Ф. Калошин, Н. В. Вельбовець, М. П. Власко. — Біла Церква : КОІПОПК, 2006. — 110 с.
8. *Калошин, В. Ф.* Позитивне підкріплення: сутність, необхідність, реалізація / В. Ф. Калошин // Управління школою. — 2007. — № 25. — С. 25–29.
9. *Калошин, В. Ф.* Как стать счастливым по собственному желанию / В. Ф. Калошин. — Х. : Вид. група «Основа», 2010. — 400 с.
10. *Калошин, В. Ф.* Як виховувати успішних дітей / В. Ф. Калошин, В. І. Заєць // Виховна робота в школі. — 2010. — № 11. — С. 29–36.
11. *Калошин, В. Ф.* Секреты успешной жизни / В. Ф. Калошин. — Х. : Изд. группа «Основа», 2011. — 224 с.
12. *Калошин, В. Ф.* Навчіть дитину мріяти / В. Ф. Калошин // Обдарована дитина. — 2013. — № 7. — С. 59–65.
13. *Калошин, В. Ф.* Секрети єврейського виховання (психолого-педагогічний та релігійний аспекти) / В. Ф. Калошин // Обдарована дитина. — 2014. — № 1. — С. 51–57; № 2. — С. 56–62; № 3. — С. 48–52.
14. *Калошин, В. Ф.* Підліткова криза: суть, особливості перебігу та подолання / В. Ф. Калошин // Виховна робота в школі. — 2013. — № 11. — С. 2–11.
15. *Калошин, В. Ф.* Реформувати виховання — головне для подолання кризи / В. Ф. Калошин // Виховна робота. — 2014. — № 1. — С. 4–13.

16. *Калошин, В. Ф.* Дитина геніальне творіння. Допоможіть їй самореалізуватися / В. Ф. Калошин // Виховна робота в школі. — 2015. — № 5. — С. 27–34.
17. *Кашапов, Р.* Практическая психология для родителей, или Педагогика взаимности / Р. Кашапов. — М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2003.
18. *Кволс, К.* Радость воспитания. Как воспитывать детей без наказания / К. Кволс. — СПб. : Весь, 2003.
19. *Корчак, Я.* Как любить ребенка : книга о воспитании / Я. Корчак. — М. : Политиздат, 1990.
20. *Масару, Ибука.* После трех уже поздно / Ибука Масару. — М., 1991.
21. *Соловейчик, С.* Педагогика для всех : книга для будущих родителей / С. Соловейчик. — М. : Дет. лит., 1989.
22. *Фромм, А.* Азбука для родителей / А. Фромм. — Л. : Лениздат, 1991.

Навчальне видання

Бібліотека журналу «Управління школою»

КАЛОШИН Володимир Федорович

**СПВРОБІТНИЦТВО —
ГОЛОВНА СТРАТЕГІЯ ВИХОВАННЯ,
АБО ЯК ЗРОБИТИ ВИХОВАННЯ ЕФЕКТИВНИМ**

Головний редактор *В. В. Григораш*,
редактор *І. Т. Соколянська*, технічний редактор *О. В. Лебедєва*

Підписано до друку 17.06.2016. Формат 60×90/16. Папір газетн.

Гарнітура Шкільна. Ум. друк. арк. 9. Замовлення № 16-06/20-04.

Виробник: ТОВ «Тріада Принт». Свідоцтво ДК № 1870 від 16.07.07 р.
Харків, вул. Киргизька, 19. Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15

ТОВ «Видавнича група “Основа”». Свідоцтво КВ № 11452-325Р від 07.07.2006 р.

61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66.
Тел. (057) 731-96-32. E-mail: office@osnova.com.ua